

D 207200

z a l i v

Nespoštljivi anesteziisti

Josip Merkù *»Fatti di luglio«
1868 - Okoličanski
bataljon (konec)*

Franček Križnik *Med komunistično
diktaturo in demokracijo*

Irena Žerjal *Pesmi*

Ezio Martin *Bevkovo dopisovanje
z menoj (nadaljevanje)*

Tavo Burat *P. P. Pasolini in
vprašanje »narečja«*

Jasminka *Magnetofonski trak
(nadaljevanje)*

J. S. *Slovenci in slovanstvo*

Jakob Renko *Pesmi*

Boro Ban *Moč v belem
(nadaljevanje)*

Milan Lipovec *O suženjstvu*

René Willien *Črna gora '42*

Boris Pahor *Montserrat kot domovina
(Zapiski s kongresa)*

ar, bp, Ošlak *Fleši o novih knjigah*

Svobodna tribuna *Tržaški zvon*

*Naprošeni objavljamo
Barvna reprodukcija
zastave Okoličanskega
bataljona*

Irst - 1978, 3-4

D 207200

zaliV

december 1978 - štev. 3-4

revija za književnost in kulturo

izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formainosti

Rokopisi ostanejo v lasti revije

Registrirana na sodišču v Trstu pod št. 317
64 65

Uredil:

Boris Pahor

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Boris Pahor

Salita Contovello 23 - 34136 Trieste - Trst
Tel. 422.082

Poštni tekoči račun št. 11/9236, Franciška
Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Cena posamezne številke

1 5 0 0 l i r

Celoletna naročnina 3500 lir. Za druge države
5 dolarjev

DOTISKANO FEBRUARJA 1979

Tiskala Tip. Triestina Trieste - Trst
via Milano 16, tel. 61828

NESPOŠTLJIVI ANESTEZISTI

I.

Tudi vejice ne bi ne dodali ne odvzeli uvodniku v 52.-53. številki naše revije (december 1975), v katerem smo izrazili svoje pomisleke o tistih delih sporazuma v Osimu, ki se nanašajo na ubikacijo industrijske cone in na zaščito naše narodne skupnosti v italijanski republiki. Šlo je za presenečenje ob načrtu, ki bi zagodil tujek v naš Kras, in za odpor ob odpravi londonskega memoranduma, v zameno za katerega smo dobili **zagotovilo** o »privrženosti (podpisnic) načelu maksimalne mogoče zaščite državljanov pripadnikov manjšin.«

Doživeli pa smo, da so nam tako **zagotovilo**, ki v mednarodnih dokumentih ni dosti več kot eleganten okrasek, na slovenski strani začeli prikazovati kot izreden zgodovinski premik, »maksimalna zaščita«, pa naj bi celó veljala za celotno slovensko skupnost v Italiji.

Ker se seveda táko tolmačenje sporazuma ni moglo sklicevati na neizpodbitne določbe osimske listine, pač pa samo na spremenjeno politično ozračje, so odgovorni spremembo političnega razmerja poudarjali s toliko bolj evfemističnimi toni, kolikor bolj so morali obiti juridično vrednost podpisanega besedila. V ti izjemni vnevi, da optimistično izoblikujejo javno mnenje, so se izkazali domala vsi matični veljaki, med njimi predvsem predsednik »Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenje« in dr. Joža Vilfan, ki se je potrudil, da je napisal nadvse spodbuden uvodnik v »Primorskih srečanjih«.

Ob vsem tem se nam zdi potreben kratek komentar.

Oblast, ki se sklicuje na svojo ljudskost, bi morala vsaj načelno pristopati k ljudskemu elementu s spoštljivim prijemom, in to tudi v primeru, ko gre za ljudi, katerim je usojeno živeti zunaj območja, kjer je omenjena oblast suverena. Ta zahteva politične etike pa bi morala

veljati še posebej takrat, ko imajo matični vrhovi opraviti z narodno skupnostjo, kakršna je naša, ki si je status pokončnega osebka izbojevala kot prvo uporno občestvo v predvojni Evropi pa v času osvobodilnega pokreta, ko je množično izpričala svojo narodno pripadnost.

Namesto s takim odkritim razmerjem do skupnosti, ki je že zdavnaj opravila svoj zrelostni izpit, namesto z državniško modro besedo, s katero bi ljudem objasnili zgodovinsko stisko, ki lahko pogojuje neko odločitev, so se nas — to se pravi neposredno prizadetih ljudi — lotili z metodo, ki jo uporabljajo terapevti, ko skušajo vplivati na pacientovo odzivnost s sugestijo in hipnozo. Zakaj drugače res ni mogoče označiti ne duha omenjenih posegov ne katehetizacijske vneme raznih potujočih adjutantov po kraških vaseh.

Če temu umetno ustvarjenemu meglenu ozračju, v katerem smo se znašli, dodamo še položaj, ki je nastal ob uspehu nam nenaklonjene tržaške liste, ki tudi odklanja kraško cono, a iz drugačnih razlogov kot mi, potem je vsakomur jasno, kako nam je bila vnovič vsiljena neka odločitev, ob kateri ne moremo drugače, kot da smo kot narodna skupnost neenotni, razcepljeni in malodušni.

II.

Zato bi v strnjeni obliki sedanje stanje lahko orisali tako: ker se v vsem povojnem obdobju odgovorni niso zanimali, kako in komu so se razprodajala slovenska obalna in druga zemljišča; ker jim ni bilo do tega, da bi poskrbeli za ekonomsko podlago, ki bi omogočila ohranitev narodne skupnosti na teh tleh; ker so vse razmerje do nas zmeraj vodili ideološki načrti — potem je kajpada razumljivo, da si zdaj ne bodo delali sivih las zavoljo nekaj krp preostale kraške gmajne! Saj je konec koncev zamisel o industrijski coni na Krasu epohalnega pomena, ko pa se bo s to enklavo jugoslovanski prostor povezal z Evropo! Za takó izreden dosežek je vendar naravno, da slovenski ljudje žrtvujejo nekaj svoje zemlje in se odpovejo homogenosti, ki je že takó in takó odločno prizadeta. Navsezadnje gre pri tem samo za novo potezo v odpovedi, v kateri so se dodobra izurili, pa naj

so zaupali Francu Jožefu, ruskemu carju, Wilsonu ali Stalinu.

Za svoj obstanek pa si bo narodna skupnost, ki živi na teritoriju dežele Furlanije-Julijske krajine, — tako so slovesno sklenili — kar sama pomagala, sklicujoč se na načela »ustanovne listine združenih narodov, univerzalne deklaracije o človečanskih pravicah, konvencije o preprečevanju vseh oblik rasne diskriminacije itd. itd.« (Glej osimsko listino!) Po potrebi se bo tu pa tam ad hoc seveda tudi lahko izoblikovala kaka skupina narodnih in internacionalističnih predstavnikov, da bi v Rimu poročala od Poncija do Pilata in se potegovala za zaščito, kakor jo zahteva četvero ali petero različnih načrtov raznih strank in forumov!

Tako.

A če zdaj opustimo grenko ironijo ob še bolj grenki stvarnosti, potem bi pripomnili, da, kakor se odločno upiramo rimskemu izigravanju jasnih obveznosti, ki jih določa 6. člen italijanske ustave, prav tako odklanjamo terapevtske posege, s katerimi nam matični odgovorni organi skušajo anestetizirati čute in misli.

To pa je bilo napisano zato, da bo zanamec - zgodovinar vedel, kako naš človek v tem času ni mogel reagirati na dogodke, kakor bi bil hotel, ker so se pri uravnavanju njegovega odziva sklicevali in se zanašali na to, kar je bilo primorskemu človeku zmeraj sveto: to je zavest skupne občestvene usode.

Trst, 25. dec. 1978

»Marx je družil pojem razreda (proletariata) s pojmom ljudstva in poskusil tega potopiti v onem. Danes vidimo, da je bila ta strnitev umetna in po naravi nasprotna stvar. Prva družbena vrednost in vrednost resnično človeške stopnje nikakor ne pritiče pojmu razreda, marveč samo širšemu pojmu ljudstva.«

Jacques Maritain, *Dejanje*, 1938, I.

FATTI DI LUGLIO (1868 — Okoličanski bataljon)

»LA NOSTRA VITORIA ELETORAL«

Sonet 3, 1. kitica:

»Ma se 'l giorno de Hortis iera stagno,
Gnanca quel de Mauroner no falava,
Perchè xe stado ribaltà dal scagno
El Bismark negro dela gente s'ciava;«

Sonet 4, 2. kitica:

»Miga roba per forza, sa, che nova?
Dapertuto se legi le iscrizion.
Una perfin, in lingua de jehova, (*)
'Amen' la disì, e la ga ben ragion!«

MACIETA (Giulio Piazza) »Fargnòcole« (**) — Rime in vernacolo triestino. II Ediz. Ettore Vram editore, 1899; pag. 62, 63.

Tu je treba še omeniti, da se 1. sonet konča z besedami »E po volemò l'illuminazion« (A mi hočemo razsvetljava), kar nasprotuje z »Ne da bi bila prisiljena«, v prvem verzu 4. soneta.

Na prvi strani Sonetov (str. 58) Piazza tako komentira:

»Volilna zmaga meseca marca 1897. v Trstu, bo v srcu vsakega liberalnega Tržačana nepozabna. Vsi kandidati italijanske stranke so bili izvoljeni v *dunajski Parlament* (podč. J.M.) in sicer dr. Luigi Cambon, odvetnik Guido d'Angeli, dr. Attilio Hortis in spoštovani Leopoldo Mauroner. Izvolitev zadnjih dveh, za katere so se bili veliki boji ter so obstajale velike negotovosti, je izzvala nepopisno navdušenje. Hortis je bil izvoljen poslanec pete kurije, t. j. izvoljen od ljudstva. Mauroner pa v okolici, v borbi z enim slovenskih svetovalcev: z Nabergojem. Temu velja namig v četrtem verzu prve kitice (3. soneta; J.M.). Duša tega volilnega pohoda ter predsednik odbora, ki je bil v ta namen ustanovljen,

(*) (podčrtal Giulio Piazza). Jehova: Bog Judovskega ljudstva. (Dizionario Panzini, 1950, str. 353).

(**) »Krceljaji« — Rime v tržaškem narečju. Iz niza štirih sonetov »La nostra vittoria elettorale« (Naša volilna zmaga).

Iz 3. soneta: »A če je Hortisov bil dan krepak, / Tudi Mauronerjev ni zgrešil, / Ker je s stola bil prekucnjen / Črni Bismarck ljudstva ščavov;«

Iz 4. soneta: »Ne da bi (razsvetljava; J.M.) bila prisiljena, kje neki! / Povsod je napise brati. / Eden je celo v jeziku jehove, / 'Amen' pravi, in prav ima zares« /.

je bil Felice Venezian. (...).«

Soneti in kar smo pred tem brali nam ŠE ZDAJ KAŽEJO POSLEDICE, ki jih je povzročila liberalna dunajska vlada (1868) skupno s terorjem »tržaških« gospodarjev!

★★★

Ko so 19. februarja 1870 prebrali v občinski dvorani odredbo o zavrnitvi amnestije (201), ni bilo v njej treba ostrega tona za povečanje protiavstrijskega sovraštva. Saj je volilna zmaga meseca marca 1869 (za občinski svet) bila večja, kakor so jo tedaj šibki liberalci pričakovali, in je komisija za overovljenje volitev v okolici potrdila samo Nabergoja ter zavrnila vseh pet drugih slovenskih svetovalcev, zmagovalcev v okolici. (ZALIV 36-7/1972, str. 200-201 s pripombo, da je pravi datum PRIMORCA 20. marca 1869).

☆☆☆

Zdaj se nam postavlja vprašanje, zakaj je bilo treba julijskih provociranih dogodkov.

Že 20. julija 1868 je policijski ravnatelj Kraus poročal Taaffeju na Dunaj, da zdaj, »ko se je razburjenje duhov nekoliko poglobilo, (...) se je od več strani v italijanskem taboru slišalo, da je glavni vzrok 'gibanja' priprava udara, ki bi o priliki bližnje nove izvolitve župana in mestnega sveta bil v korist italijanskim strankarjem. Tile nameravajo spletkariti, da bi onemogočili cesarju zveste in vladi udane kandidate in tako pripravili tla za izvolitev mestnega sveta z veleitalijanskimi tendencami.

»Da to dosežejo, so mislili najprej na razpustitev tržaškega okoličanskega bataljona, ki ga tvorijo cesarju vdani elementi, in na odpravo c. k. policijskih organov (Landesfürstliche Polizeiorgane), da bi, če mogoče, dobili v svoje roke del političnega eksekutiva.

»Da je bil ta načrt pripravljen s precejšnjo spretnostjo, dokazujejo dogodki zadnjih dni kakor tudi ugodnosti, ki so od njih prišle imenovani stranki. Močno jim je pomagala ital. municipalna frakcija pod vodstvom podpredsednika dr. de Baseggia ter, z rafiniranim makjavelizmom, vladi sovražno lokalno ital. časopisje. Sicer domnevamo, da ima omenjena municipalna frakcija stike z Avstriji sovražnimi tujimi ital. časniki, koliko je n.pr. št. 187 beneškega časopisa »IL TEM-

PO« 17. t.m. (julija 1868; J. M.) točno poročala o predmetu razprave za nadaljnjo asistenco okoličanski milici v izvrševanju varnostne službe v mestu, razprave, ki je bila 14. t.m. pri namestniku ob prisotnosti F. M. - Lajtnanta Wetzlarja, podpredsednika de Baseggia, poveljnika okoličanskega bataljona maj. Mauronerja, podpisanega ter policijskega svetnika Achschina; kar je ustvarjalo videz, da omenjena frakcija sama pošilja omenjene korespondence. Zadnje vsebujejo vrhu tega napade proti dobromislečemu magistratnemu asesorju, vladnemu svetniku Marussigu. Iz tega izhaja, da bi ista stranka rada 'očistila' tudi magistratne urade od vladnih elementov, ker bi lahko vplivali pri municipalnih volitvah v korist vlade in jih imajo zato za nevarne.« (202)

Ob znani iredentistični težnji združitve Trsta z Italijo je liberalcem že uspelo izriniti iz mesta okoličanski bataljon, kakor tudi zmagati pri volitvah 1869. Zdaj ni jim bilo treba drugega kot čakati na »ugodno priložnost«, ker so dosegli vse, kar je bilo tedaj dosegljivo. Hermet je sicer leta 1883 umrl, liberalci pa so ostali gospodarji Trsta do leta 1915, ko se je ta priložnost pokazala.

Ko se je vojska končala, so tisti gospodje mislili, da bodo uganjali, kar si so dovoljevali »pod avstrijsko kokošjo z dvema glavama«. Temu pa ni bilo tako. Zdaj so tudi oni dobili gospodarje! (Slovenci pa so jih imeli najmanj dvakrat toliko).

Fašizem je že bil tukaj.

»Osservatore Triestino« je 22. marca 1869 poročal, da »predvčerajšnjim, o priliki prehoda Njegovega Veličanstva skozi Nabrežino, je bila razvrščena stotnija miličnikov tržaške okolice z zastavo in godbo. Vojaški poveljnik M.-Lajtnant Wetzlar, kakor sežanski okrajni glavar, sta čakala prihod Cesarja. Deputacija okolice Trsta se je spoštljivo poklonila Nj. Veličanstvu. Številno kmečko ljudstvo pa je izbruhnilo v navdušene živioklice. (*) Nj. Vel. je zapustil železniški voz ter pregledal stotnijo, ki mu je izkazala čast ter izrazil svoje vladarsko priznanje. Nato je Cesar nadaljeval potovanje proti Dunaju med ponovljenimi živioklici. Vojaštvu, ki ga je

(*) Glej na strani 170 spodaj!

Cesar pregledal v Pulju, Trstu in Nabrežini, je bil privoljen dar petih dni plače.

IL CITTADINO pa je demantiral tako-le:

»Oseba, navzoča v Nabrežini ob prehodu Nj. Vel. Cesarja, nam zagotavlja, da ni res, da bi Cesar pregledal bivšo okoličansko milico, ki se je postavila v parado na trgu pred postajo.« (203)

Naslednji dan je »Osservatore« spet povedal, kar je že natisnil, ter dostavil »da je Cesar prehodil častne stotnije in rekel gosp. majorju vitezu Mauronerju kakor tudi pove-ljujočemu stotniku :V zelo veliko zadoščenje mi je videti spet vsaj del tega vrlega bataljona.« (204)

PRIMOREC pa nam pove zanimive podrobnosti o ti-stem dnevu:

»Ko se je peljal presvitli cesar mimo Škednja ter vi-del kako ga Škedenjci pozdravljajo, je bil očevidno ganjen, celò ladjo je dal za trenutje vzdržati ter jim z roko nazna-njal svojo zadovoljstvo i veselje. Enako je bilo ko se je peljal mimo Rojana nazaj v Trst. Rojanska Čitalnica mu je zastavami privela naproti, in enako škedenjskeje razodevala svoje veselje s streljanjem i živioklicanjem. Na zvečer je bila splošna svečava, kakoršne v Trstu še nejsmo videli, posebno lepo so bile ladje v luki razsvitljene; kolonjska Čitalnica se je tudi prav dobro skazala, vsak, kdor je hodil po Trstu, moral jo je opaziti zgoraj na višavi lepo razsvit-ljeno. Okoličani so napravili tudi lepe ognje po gričih, vzlasti Čitalnice.

»Če je tudi mestni magistrat p i s m e n o u k a z a l, naj se okolica ne vdeleži cesarjevega sprejema, četudi smo brali lastnoročno 'Bratičevó' (*) p i s m o, da ON neče, da se okoličani vdeležé sprejema cesarjevega, — vendar vse nič nej pomagalo. V Miramar so prišle male deklice i prinesle cesarju lep venec za cesarico. Gospod *Bratič* našim bralcem uže znan avstrijski rodoljub, prepovedal jim je v vrt, šle so tedaj deklice pri drugih vratih, podale cesarju venec z nagovorom. Cesar je bil tako ganjen, da se jim je slovenski zahvalil, podaril jim pet cekinov, prvo malo deklico objel i presrčno poljubil.

»Nabrežini se je zbral oddelek našega bataljona s za-stavo, ktera se je morala poprej skrivaj prinesiti v Rojan (*) Poročevalce na občinskih sejah.

(cesarska zastava v cesarskih deželah se ne sme očitno razviti!! Kam smo prišli!!!). V Rojani je vojaštvo z največjim navdušenjem, z gromovitimi: Živio Slovenci! dalo bataljonu zastavo, s katero so šli Nabrežino. Tu je presvitli cesar stopil z voza, narodno naše vojaštvo pregledal (defiliralo je), dalj časa se pogovarjal ž njimi i mej drugim tudi rekel: »Srčno me veseli, da vidim oddelek vrlega mojega bataljona iz tržaške okolice.« (205)

Ta je bil poslednji stik med cesarjem in okoličanskim bataljonom.

»Ko se je oddelek tega bataljona vračal skoz Trst v Škedenj, zbrala se je drhal ter ga kamenala! Prosit! Zoper tri može, ki so po daljni poti v Trstu šli v kavano Chiozza, zagnal se je krič i Bog zna vse kaj, če tudi so bili čisto mirni. Sic fata volunt nunc, sed tempora mutantur.« (205)

»Grof Franz Gyulay je bil v vojski leta 1859 višji komandant avstrijske Armade v Italiji, "druge Armade"; ob strani mu je stal kot šef generalnega štaba eden najzmožnejših častnikov, polkovnik Franz Kuhn, (...) kateremu se ima Avstrijska Armada največ zahvaliti za velikanske reforme po vojski leta 1866.« (podč. J.M.) (206)

10. avgusta je Cesar pisal temu gospodu, ki je bil zdaj vojni minister, sledeče pismo:

»Dragi baron von Kuhn,

»Izvedba zakona za vojsko (splošna vojaška obveznost; J. M.) 5. decembra 1868 ima kot posledico nujnost razpustitve obstoječega Tržaškega okoličanskega bataljona.

»Medtem ko Vam dajem nalog, da ukrenete potrebno za razpustitev preko poveljstva VII. divizije čet in vojaškega

Cesarica Elizabeta je leta 1857 poklonila trak zastavi okoličanskega bataljona.

26. julija zjutraj je baronica von Mertens, soproga namestnika-guvernerja, kumovala predaji traka v vojašnici ob prisotnosti visokih častnikov in predstavnikov vseh panog vojaštva ter civilnih dostojanstevnikov. Duhovno slavnost je opravljal Openc Anton Hrovatin, kaplan milice in župnik pri Sv. Antonu Novem.

Govore so imeli namestnik-guverner von Martens v nemščini, podpolkovnik, poveljnik okoličanskega bataljona, vitez von Buschek v italijanščini in kaplan Hrovatin v slovenščini, »ker«, pravi kronist v L'OSSERVATORE TRIESTINO 27.7., »kakor znano, so vsi okoličanski miličniki Slovenci.«

Danes je zastava hranjena na Dunaju v Vojnem muzeju (Heeresgeschichtliches Museum).

poveljstva v Trstu sporazumno z namestništvom, mi je prijetno izraziti temu *vojaškemu zboru* (podč. J. M.) v celoti Svoje najbolj odkrito priznanje za dokaze vzornih čustev zvestobe, pristnega vojaškega duha in popolnega samozatajevanja, izkazanih ob vsaki priložnosti in med najtežjimi okoliščinami v teku dolgega časa obstoja.

»Ker posebno cenim odlične zasluge spodaj imenovanih pripadnikov tega bataljona, ki bo razpuščen, povišujem:

»Majorja Julija Mauronerja, do zdaj poveljnika tega bataljona, v podpolkovnika z odgovornostjo poveljnika enega od bataljonov deželne brambe

»ter podeljujem:

»stotniku prvega razreda Giovanniju Vincenzu Thomannu dedno plemstvo s predikatom 'plemeniti od'« (207) (iz pisma, ki ga je Thomann pisal 4.5.1890 zdravniku Sindiciju sem izvedel, da je to dostojanstvo bilo "nobile de Montalmar"; J. M.) (Bibl. Civ. - Archivio Diplom. Storico, Segnatura 5 D 2/8).

Vse druge častnike, zdravnike in podčastnike, ki so bili drugače odlikovani (z križci, ustno pohvalo, itd.) (207) opustim; razen Mauronerja sem omenil le Thomanna, ker je IL CITTADINO svojčas pisal, da »gosp. častnika okoličanskega bataljona Thomanna in Achtschin (sin policijskega svetnika), ki sta se udeležila slovensko-klerikalne demonstracije 12. julija 1868 (ko so Sv. Ivančani iz Rojanske Čitalnice dospeli na Akvedot in bili napadeni) »sta po višjem nalogu postavljena pod 'disciplinski svet'. Gosp. bataljonski avditor Hagenauer *naj bi bil* (podč. J.M.) dobil nalog za postopek (II Cittadino 5.8.1868, str. 3/I).

☆☆☆

Okoličanski bataljon je bil razpuščen na podlagi § 3 zakona 5. decembra 1868 (zakon določa način izpolnjevanja obvezne vojaške službe v kraljevinah in deželah, zastopanih v državnem zboru). (208)

»Okoličanski bataljon je bil razpuščen danes zjutraj (17.8.1869) o pol desetih na ravnini med Opčinami in Prosekom. Bataljon je bil razvrščen pod poveljstvom svojega poveljnika podpolkovnika Julija Mauronerja. Slovesnosti so prisostvovali gosp. Maršal-Lajtnant Wetzlar, katerega so spremljali številni častniki garnizije in gospod župan Massi-

miliano dr. d'Angeli. Za počastitev razpustitve in prevzem zastav okoličanskega bataljona je prišel tudi bataljon linijskih čet z godbo na čelu. Potem ko so izkazali vojaško čast in predvajali cesarsko himno, je bil prebran v nemščini in slovenščini cesarski avtoGRAF, s katerim je bila določena razpustitev bataljona, in so bila podeljena številna odlikovanja. Tedaj je F.M.L. Wetzlar nagovoril v nemščini častnike in vojake bataljona. Rekel je, da čuti v trenutku, ko opravlja od cesarja odrejeno razpustitev v navzočnosti predstavnikov tržaške občine in armade, potrebo izjavljati javno po skoraj stoletnem (?) obstoju, da je ta okoličanski bataljon z velikim samozatajevanjem izvrševal največje usluge cesarju in domovini in da v vseh številnih vojskah, v katerih se je boril v tem času, je bataljon zmeraj bil pripravljen pridružiti armadi svojo moč in pogum. Sam M.L., ki je osebno poveljeval vojaškim močem teh dežel, lahko izpričuje voljnost, požrtvovalnost in pogum gosp. častnikov ter vojakov milice. Z njimi zgubi Armada zveste tovariše. Kot vojaški poveljnik obžaluje, da jih nima več med četami, ki so odvisne od njega, a tako hoče zakon, kateremu se morajo vsi podvreči.

»Izvrstno vedenje milice mu zagotavlja, da razpustitev, ki je postala potrebna zaradi razmer, bo opravljena z dostojanstvom in razumnostjo, ki je pri tistih vojakiH postala notorična. Vabi torej, da oddajo orožje pristojnim oblastem. Zastave, vredna podoba zvestobe in slava milice same, bodo postavljene med trofeje armade, ob kateri so zmeraj stale. Nazadnje je spodbujal miličnike, naj hranijo hvaležen spomin na olajšave, ki jim jih je cesar privolil, in jih je povabil, naj se vrnejo k lastnim družinam in naj se vedno odlikujejo z vrlinami, ki so jim bile doslej zmeraj lastne.

»Ta govor je častnik armade ponovil v slovenščini.

»Poveljnik Mauroner je odgovoril F. Maršal-Lajtnantu z občutenimi besedami hvaležnosti in ga je zaprosil, naj tolmači pri cesarju čustva zvestobe, vdanosti miličnikov Njegovemu vzvišenemu prestolu. Tem besedam je sledil trikrat en bučni živio cesarju.

»Nato je gosp. župan imel prisrčen govor v italijanskem jeziku; priporočil je miličnikom mir, slogo, prizadevnost za lastne družine in delo kot nepogrešljiva sredstva za blaginjo cele občine. Ko je podal roko poveljniku Mauronerju, je izjavil, da jo poda z odkritim, lojalnim čustvom v imenu

celega mesta okoličanskim prebivalcem, ki jih je imenoval brate. (Podč. J.M.)

Odgovor poveljnika je bil živio županu, kateremu so zveneli v odmev živioklici županu in tržaškemu mestu. Tedaj so z vojaškimi častmi in državno himno, ki sta jo igrali obe godbi, bile obe zastavi izročene linijskemu bataljonu. Čete so defilirale.

»Pri odhodu od kraja so nekateri miličniki zahtevali zastave; a Nj. Eks. Maršal-Lajtnent Wetzlar je zagotovil, da bodo te shranjene in obvarovane po višjem ukazu, kakor jim pritiče. Popolnoma jih je pomiril rekoč, da taka nujnost ni naperjena proti instituciji, ampak je posledica splošnega zakona, ki ga je cesar sankcioniral. Slovesnost se je končala ob pol enajsti.« (209)

Tukaj ne smemo pozabiti, da so 14. julija 1868. pošteni možje okoličanskega bataljona nehali stražiti tudi občinsko zakladnico (Civica Tesoreria). (210)

Tako se je končal, ZELO STARI tribut slovenskih okoličanskih kmetov bataljona za »všečnosti«, mir in nočno varnost tržaških in tujih gospodarjev!

Zastave je vojaška oblast poslala v dunajski »Arsenal«; danes jih hrani: Heeresgeschichtliches Museum - A 1030 Wien, Arsenal, Obj. 1.

★★★

IL CITTADINO je venomer zahteval razorožitev okoličanske milice.

Prišel je dan, ko je predstavnik voditelja c.k. namestništva Primorske dvorni svetnik vit. Fidler objavil sledeče oznanilo:

»Ker še niso v vseh krajih izročili orožje razpuščenega bataljona okoličanske milice, kakor je bilo že ukazano ob slovesnem razpustu dne 17. t.m., mora predsedništvo namestništva spodbuditi bivše pripadnike razpuščenega bataljona, naj to storijo:

»Odložiti bodo torej morali zadevno orožje skupaj z erarialno opremo milice do dne 30. avgusta t.l. in sicer pripadniki milice iz:

»a) Čarbole, Sv. Marije Magdalene zg. in sp. ter Škednja v orožniški vojašnici v Škednju;

»b) Rocola, Kjadina, Lonjerja in Katinare v šolski stav-

bi na Katinari;

»c) Vrdele v šolski stavbi pri Sv. Ivanu;

»d) Kolonje in Škorklje v rojanski vojašnici;

»e) Rojana, Grete in Sv. Jerneja (t.j. Barkovelj; J.M.) v trdnjavi Kressich (danes novi svetilnik; J.M.);

»f) Opčin, Trebč, Gropade, Padrič in Bazovice v šolski stavbi na Opčinah;

»g) Kontovela, Proseka in Sv. Križa, v orožniški vojašnici na Proseku;

»Orožje in opremo bodo sprejeli v varstvo zadevni občinski odposlanci (delegati) z sodelovanjem bivših podnarednikov dotičnih okrajev razpuščenega bataljona in bo tam hranjeno do izročitve c.k. vojaški oblasti. (211)

IL CITTADINO: »Zvemo iz zanesljivega vira, da so do včeraj zjutraj (30.8.1869; J.M.) izročili vse orožje bivši miličniki iz Škednja, Kontovela, Proseka in Sv. Križa. Z Opčin in s planote (altipiano) jih je manjkalo le malo; a skoraj vsi iz Rojana in Sv. Ivana. (212)

29.8.1869 proti 17.30 so se nekatere skupine kmetov s Kolonje vračale iz rojanske vojašnice, kjer so izročile orožje. Pet kmetov se je držalo pod pazduho ter šlo ob veliki vojašnici v ulici Torrente ter prepevalo. Šli so proti Corsii Stadion, a ko so prišli na križišče z ul. Sv. Frančiška, je bilo slišati nekaj žvižgov od velikih gruč, ki so se malo prej zbrale ob vходу ulice. Ta je bila polna množice, ki je prihajala iz zadnjih vrat gledališča Mauroner, v katerem je bilo prej zbrano delavsko društvo. Množica se je večala z mimoidočimi in mnogimi osebami, ki so prišle iz bližnjih prodajalnic in gostiln. Skupno je množica začela zasledovati in žvižgati omenjenim kmetom, ki so medtem nehali peti. Le nekaj trenutkov pozneje je od kričanja prešla k nasilstvu. Napadla je kmete. Štirim je uspelo uiti proti Sv. Ivanu, petega pa so vrgli na tla, poteptali in mu zadali tri rane z nožem. Ker ni množica nehala ravnati okrutno s kmetom, je pogumen in zelo človekoljuben meščanski obrtnik skočil vmes in uspelo mu je iztrgati ga zlobnežem in ga pospremiti drugam. Videl pa je, da ni mogel ranjenec stati na nogah. Zato je stopil v brougham (kočijo) in ga peljal v bolnišnico, kjer so mu našli razen mnogih udarcev tudi tri rane od rezila. Ena teh je bila smrtna, ker je prebodla pljuča.

»Drugega kmeta so istočasno potolkli do krvi pred jav-

nim vrtom. Prihod ubežlih napadenih k Sv. Ivanu in njih pripovedovanje dogodkov je povečalo že obstoječo razburjenost nekih tamkajšnjih stanovalcev, ki so se podali z debelimi gorjačami in kamenjem na ceste po Vrdeli, na rotundo Bošketa itd. Splasili so mirne obiskovalce tistih prijetnih zbirališč in jih tako spodili proti mestu. Že ob prvem naznanilu dogodkov so bile odposlane močne patrole vojaških straž policije, kamor je bilo potrebno, in, komaj je bil razpoložljiv, je prišel oddelek garnizije in s tem preprečil nadaljnje zlo. Zdi se, da v toliki zmešnjavi in zmedi na srečo ni bilo nobenega ranjenega med meščani ali drugih nesreč.«

Tako je poročal L'OSSERVATORE TRIESTINO, skoraj enako tudi TRIESTER ZEITUNG. (213)

☆☆☆

Ko je občinski svet končal dne 4. novembra 1870 navadno sejo, se je zbral na (VII.) zaupno sejo.

Št. 382. »Z nujnostjo je sporočena občinskemu svetu prošnja za povračilo potnih stroškov odposlancem, ki so jih izbrali na nekem sestanku v Rojanu med poverjetniki okolice, da bi predložili Ministrstvu javne obrambe neko spomenico. V tej spomenici so možje bivšega okoličanskega bataljona prosili za odpravo cesarskih odlokov 10. avgusta 1869 in 5. junija 1870, s katerimi so bili vpoklicani v rezervno milico.

»Svetovalec *dr. Gregorutti* poudarja, da bi morali prebivalci tržaške okolice priznati mestni svet kot edinega predstavnika koristi prav tako okolice kakor mesta. Zato bi katerakoli prošnja ali pritožba morala biti predložena omenjenemu svetu v pretres in, če utemeljena, kakor misli, da je pričujoča spomenica, bi občinski svet ukrenil po potrebi in ne bi opustil niti krepke pritožbe na primeren naslov, v primeru da bi bila teptana pravica prebivalcev tržaške okolice; če bi bilo potrebno, bi imenoval iz svoje sredine deputacijo in ji po zakonu priznal vlogo predstavnštva. Storjen korak okoličanskih prebivalcev je nezakonit in je zato treba vsekakor odbiti današnjo prošnjo ter prositi župana, naj vzame na znanje vsebino pritožbe okoličanov, da bo tako občinski svet v tej zvezi ukrenil potrebno.

»Svetovalec *Sclemba* opravičuje storjen korak okoliškega prebivalstva bodisi zaradi nepričakovanega značaja ministrske odredbe, bodisi zaradi nujnosti primera, bodisi ker niso

imeli nikogar, ki bi jim znal boljše svetovati.

»Svetovalec *dr. Gregorutti* odvrtača, da ukrep ni bil pravi, a svetnik *Sclemba* v odgovor priporoči prošnjo. Svetovalec *dr. Vidacovich* predlaga, naj prošnjo prepustijo njeni usodi, a naj vzamejo na znanje kršitev prava, na katero se okoličani sklicujejo, in nato stvar predajo pravni komisiji v študij, da bi jo pretresla s stvarnega in pravnega vidika, s predhodnim posvetovanjem z meščanskimi svetovalci, izvoljenimi v okoliških okrajih, ki so prišli na sestanek v Rojan. Svetovalec *dr. Gregorutti* se pridruži. Svetovalec *Sclemba* utemeljuje veliko nujnost, da se pošlje prošnja naprej, ker se boji konfliktov v primeru, da bi okoličani vnovič morali položili vojaško prisego.

»Vladni komisar pomirjuje zaskrbljene svetovalce in ne opravičuje velike nujnosti, ki jo je prikazal svetovalec *Sclemba*, ker je stvar prešla k novemu pretresanju vladne oblasti.

»Po pomirjevalnih besedah vladnega komisarja je svetovalec *bar. de Morpurgo* podprl *Vidacovichev* predlog, ki je sprejet z veliko večino. (214)

★★★

Pravni odbor je na seji 14. novembra 1870 podal sledeče poročilo o omenjeni pritožbi:

»Slavni svet!

Po odločbi slavnega sveta na seji 4. t.m. je pravni odbor dobil nalogo, da preišče s stvarnega in pravnega vidika pritožbo, ki so jo nekateri prebivalci tržaške okolice preko posebne deputacije predložili Ministrstvu za obrambo države, da dosežejo razveljavitev cesarskih resolucij 10. avgusta 1869 in 5. junija 1870, kolikor so odredile spojitve z milico (tako imenovano *Landwehr*) vseh bivših miličnikov razpuščenega okoličanskega bataljona, ki so že prekoračili starostno dobo za nabor in niso še dovršili 32. leto starosti.

»Pravni odbor je o tej zadevi slišal tudi mnenje spoštovanega občinskega svetnika gospoda *G.B. Sclemba*, ki je izjavil, da so ga za to opolnomočili tudi drugi gospodje ob-

Stara slika zgovorno kaže mladega prodajalca »prahu za ščurke« (*Polvere per i bàucoli*) na cesti, ki vodi v predmestje; odtod prihaja okoličan v družbi duhovnika. Okoličan stiska pesti.

(Lepi okvir lahko priča o dolgotrajnem sramotenju Slovencev.)

činski svetovalci, izvoljeni v okolici in prisotni pri ljudskem zboru z dne 2. t.m. v Rojanu, ki jih je bil pravni odbor dolžan vprašati za mnenje.

»Po tem posvetovanju in ob upoštevanju vseh ugovorov in večkratnih odločitev deželnega in komunalnega predstavnštva v zvezi z zgodovinskimi pravicami Trsta, ki razpravljajo prav o njih, je pravni odbor vodil preiskavo v tesnih mejah, določenih z nedavnim splošnim zakonom o oborožitvi, o značaju in namenu razpuščenega okoličanskega bataljona.

»Taka raziskovanja so v kratkem času privedla do prepričanja, da so pritožbe naših okoličanskih soobčanov pravno utemeljene in še bolj zaradi pravičnosti.

»Saj je v cisleitanski Avstriji izšel zakon 5.12.1868 N. 115, ki je odpravil staro in uvedel nov način zadoščanja dolžnosti vojaške službe ter istočasno odpravil (§ III) vse izjeme in prednosti, ki so veljale za mesto Trst in njegovo okolico.

»V zvezi z omenjenim splošnim zakonom je poznejša cesarska resolucija 10. avgusta 1869 dejansko razpustila okoličanski bataljon, ki je za Trst predstavljal prav tako izjemo.

»Tako je nehal pravno in dejansko obstajati navedeni bataljon in z njim vse pravice in dolžnosti vsakega njegovega člana.

»A z isto cesarsko resolucijo 10. avgusta 1869 je bilo hkrati določeno, da bi morali bivši okoličanski miličniki, ki so prekoračili naborno starost, a ne 32. leto, biti priključeni v milico (Landwehr) s činom, ki so ga dosegli, z dolžnostjo služiti do dovršenega 32. leta.

»Toda ta odredba, ki jo je sprožil preprost ministrski predlog, je v bistvenem nesoglasju z vsebino in duhom omenjenega splošnega zakona 5. decembra 1868, št. 115, ki sta ga obe cesarski zbornici potrdili in samo ti dve zbornici ga lahko spremenijo.

»Omenjeno nesoglasje obstaja, kolikor navedeni splošni zakon 5. decembra 1868 določa, da je milica (Landwehr) popolnoma nova ustanova; zato so jo morali komaj uvesti v obliki, na način in v obsegu, ki jih zelo jasno določa § 32, t.j. napotiti je treba k milici samo tiste može treh letnikov, poklicanih k naboru, ki bi preostali, ko bi bil že preskrbljen kontingent za linijo in za rezervo.

»In v tem smislu so ukrepali tudi ob vojaškem naboru v lanskem letu. 1869.

»Iz vsebine novejše cesarske resolucije 5. junija t.l. se zdi, da je Ministrstvo državne obrambe smatralo razpuščen okoličanski bataljon kot sestavni del stalne vojske ter vezanega na tako službo tudi po njegovi razpustitvi. Gospod Minister državne obrambe pa se nahaja s takim mnenjem v nemajhni zmoti, ker je nesporno, da je večkrat omenjeni bataljon imel zmeraj komunalni in municipalni značaj kljub (zadnjemu; J.M.) pravilniku, ki ga je zmeraj odklanjal in s katerim so skušali dati bataljonu pravi vojaški značaj.

Miličnike bivšega okoličanskega bataljona ne moremo v nobenem pogledu enačiti z rezervnimi vojaki, ki jih sprejmejo k milici (Landwehr; J.M.), ko so popolnoma odslužili v vojski.

»Že samo ti razlogi očitno kažejo, da sta cesarski resoluciji 10. avgusta 1869 in 5. junija 1870 v nasprotju s splošnim zakonom 5. decembra 1868, št. 115; ko bi jih hoteli izvesti, nastanejo izredni in neugodni pogoji za bivše miličnike bataljona z nedvomno kršitvijo prava.

»Zadevna pritožba 'teritorialcev' (...) je torej utemeljena in zakonsko upravičena.

»Tudi razlogi najvišje pravičnosti so proti ministrskim ukrepom ter v popoln prid 'teritorialcem' in občini.

»Ko bi drugega ne bilo, obstaja dejstvo že opravljenega nabora za leto 1869. Če bi bil priključen skoro ves bivši okoličanski bataljon v milico, bi tržaška občina bila obremenjena z vidno višjim kontingentom v primeri z vsako drugo deželo v državi; bi večji del bivših okoličanskih miličnikov moral opravljati vojaško službo štirinajst namesto dvanajst let, ker so bili potrjeni (k okoličanski milici; J.M.) že z osemnajstim letom; medtem ko so omenjeni miličniki v skladu s prejšnjimi uredbami morali opravljati vsakršno službo v mejah lastne občine, bi zdaj svojo službo v nekaterih primerih raztegnili na vso monarhijo; velika večina miličnikov razpuščenega bataljona ima družino in mora največkrat vzdrževati številne otroke, a je zemlja, ki jo lahko obdeluje z lastnimi rokami, da pridobi potrebno hrano, zelo borna.

»Vsi ti in še mnogi drugi pogoji, ki jih opuščamo zaradi časovne stiske, bi morali, tudi če se ne bi ozirali na stroge pravne zahteve, svetovati najzmernejšo tolmačenje za-

kona v korist bivših okoličanskih miličnikov.

»Pravni odbor zato sklepa, da obstoji v tem primeru kršitev zakona, o kateri govori pritožba nekaterih prebivalcev naše okolice, in da je zato ne samo primerno, ampak tudi nujno ugovarjati proti vsebini obeh cesarskih resolucij 10. avgusta 1869 in 5. junija 1870, kolikor sta v sporu s splošnim zakonom 5. decembra 1868. In je treba obžalovati, da se je občinska magistratura, ki je začela stvar pravilno obravnavati s pritožbo 24. avgusta 1869, potem ustavila pred drugo cesarsko odločitvijo 5. junija 1870, kakor je treba tudi obžalovati, da v tej življenjsko tako važni zadevi ni še nihče doslej izzval sklepa tega slavnega sveta.

»Odbor predlaga torej slavnemu svetu, naj ta opolnmoči občinsko predsedništvo, da takoj pošlje ministrstvu za obrambo države ali pristojnim organom energičen protest proti odloku o uvrstitvi miličnikov razpuščenega okol. batal. v milico (Landwehr) kolikor to preseže meje, ki jih določa splošni zakon 5. decembra 1868, št. 115.

»Trst, 14. novembra 1870.

»Sebastiano dr. Picciola
Predsednik in poročevalec.

Antonio dr. Ferluga - dr. Nakić - dr. Zorzi

G.B. Sclemba.«

»Župan. Povabim k razpravi. - Ker nihče ne vpraša za besedo, bom postavil predlog odbora na glasovanje. - Eno-dušno sprejet.« (215)

Od namestništva je mestni svet dobil sledeči akt:

»N. 20440

» M e s t n e m u s v e t u

»Na ponižni predlog je Nj. Ces. in Kr. Veličanstvo s cesarskim sklepom, datiranjem v Budi 1. decembra 1870, milostno oprostilo od vstopa v c.k. Milico (Landwehr; J.M.) one člane razpuščenega okol. bat., ki so konec decembra prekoračili starost, godno za vojaški nabor, ter je istočasno odredilo, da za miličnike bivšega okol. bat., ki še niso dosegli 32. leto, ostanejo v veljavi uredbe V. člena zakona o oborožitvi z dne 5. decembra 1868.

»To sporočamo mestnemu svetu na znanje s pripombo, da je c.k. Ministrstvo za obrambo dežele z uredbo 4. t.m.,

št. 13523, podvzelo z c.k. poveljstvom Milice (Landwehr; J.M.) nadaljnje ukrepe za izvršitev tega milostnega cesarskega sklepa.

Trst, 11. decembra 1870

Fidler m.p.«

»Župan. Prosim, da se v pojasnilo prebere § 5. zakona.

»Tajnik dr. Pimpach (bere):

»Člen V. — V primeru bližnje vojne nevarnosti, če bi število mož, predpisano za stalno armado in vojno mornarico ne bilo popolno, bodo lahko vpoklicani za službo v rezervi ali milici, glede na njihovo starost, za čas trajanja vojne, vsi oni, ki so bili obvezani služiti po doslej veljavnih zakonih za popolnitev armade in ki so se odzvali nabornim dolžnostim, pa niso bili uvrščeni v armado (vojno mornarico) in niso še dokončali 32. leta starosti.«

»Svetovalec Sclemba. Iz te brzojavke (oziroma akta; J.M.) razberemo, da je Nj. Vel. Cesar blagovolil ugoditi predlogu vzvišenega Ministrstva in sicer oprostiti službe v Landwehru vse miličnike, ki so bili takorekoč vanj sprejeti po predpisih cesarske resolucije 10. avgusta preteklega leta in 5. junija t.l. Če je vzvišeno Ministrstvo tako predlagalo, je po mojem mnenju le zadostilo pravici in enakopravnosti za del prebivalstva naše okolice, ker so ti v posebni spomenici odposlani na Dunaj, prosili samo za enakopravnost z drugimi prebivalci vseh dežel Monarhije.

Ker pa je Ministrstvo opravilo pravično in enakopravno dejanje za prebivalce naše okolice, mislim da bi moral slavni občinski svet slediti zgledu z enakim dejanjem.

»Da so predlagali ono spomenico Dunaju, so okoličani poslali tja posebno odposlanstvo ter so si naprtili stroške in med seboj nabrali potrebno gotovino. Ker se je pozneje izkazalo, da niso bili računi stvarni, bi rad predlagal, naj slavni svet z odlokom krije okoličanom izdatek, ki so ga imeli za ono odposlanstvo. S tem v zvezi si dovoljujem predlagati:

»Slavni svet naj blagovoli odločiti, da izplača prebivalcem okolice in sicer v roke članov odposlanstva, ki je šlo pred kratkim na Dunaj in prosil za preklic cesarskih resolucij 10. avgusta 1869 in 5. junija t.l., znesek f. 322.- kot povračilo stroškov za potovanje na Dunaj.«

»Župan. Ker ni predmet na dnevnem redu, vprašam

slavni svet, ali se hoče izjaviti za nujnost tega predloga ali ne.

»Prvi podpredsednik Hermet. Mislim, da je predmet kot tak zelo preprost. Očitno zaradi okoliščin, ki jih ne kaže zdaj natančneje navajati, so se okoliščani le morali odločiti, da se poslužijo sredstev, ki so jih imeli na razpolago, da dosežejo enakopravnost pri izvajanju zakona o milici.

»Ni moč reči, da je mestni svet ali zanj Magistrat to nalogo zanemaril, saj mi je znano, da je v ne vem katerem mesecu preteklega leta Magistrat vložil primerne pritožbe, katerim pa je Ministrstvo pred nekaj meseci, če se ne motim prav v oktobru, odgovorilo negativno.

»Toda zaradi okoliščine, ki bi je ne znal povedati, ni sta ne slavni svet ne municipalna delegacija, kolikor vem, bila obveščena o pritožbi Magistrata in negativnem odgovoru. Iz tega razloga je razprava o tej zadevi ostala v dvoranh Magistrata, ne da bi bila predložena odločujočemu zboru.

»Brez dvoma bi odločujoči zbor, ko bi bil pravočasno obveščen, podvzel v koristnem terminu iste korake, ki so jih zdaj srečno opravili okoliščani. Kakor smo videli, kakor hitro je odločujoči zbor zvedel za to zadevo, je po prizadevanju svoje pravne komisije svetoval iste ukrepe in podvzel iste korake in ti so dosegli dober uspeh, ko je poslal razne pritožbe pristojni oblasti.

»Z druge strani je treba pomisliti, da so bili okoliščani v stiski; če so se hoteli izogniti zamudi, ki so ji navadno izpostavljene zadeve pred občinskim svetom, ko jih ta preda v razpravo komisijam, izvoljenim za študij posameznih zadev, in ker so se morda bali, da ne bi njihove pritožbe zamudile rok, so se odločili za korak, ki je imel tako srečen uspeh. Zato sodim, da bi ne bilo primerno, ko bi izdatki za postopek, ki ga opravičujejo nujnost, sila, naravne zaskrbljenosti ljudi, ki bi morali po krivici opravljati službo v milici (Landwehr; J.M.), bili v njihovo osebno breme. Ker je stvar tako samoumevna, da je lahko pripustiti primer nujnosti ter takojšnje odločitve, podpiram predlog gosp. Sclembe in dodajam, da se ta predlog obravnava z značajem nujnosti.«

(Podprto)

»Župan. Ker zadeva sama po mojem mnenju ne zahteva razprave, vabim slavni svet, naj se izreče o tem predlogu.«

(Sprejet) (216)

☆☆☆

Bralec se bo čudil, da je na občinskem svetu kak svetovalec (in še celo Hermet) tako prizadeto govoril za *okoličane*. Gospod Sclamba se je celo »bal konfliktov, v primeru da bi bili okoličani *spet* poklicani k vojaški prisegi.« (214 - str. 123/I).

Gospod Sclamba je rekel *spet*, ker bi leta 1860 morali miličniki priseči, a niso in so šli protestirat pred občinsko ložo. (Gl. ZALIV 28-29/1971, str. 56/57). Namesto dan prisega je 5. november 1860 bil dan vstaje!

Neki poročnik okoličanskega bataljona (ko so se okoličani in miličniki 12. julija 1868 vračali iz rojanske Čitalnice in bili napadeni na Akvedotu) je imel priložnost reči, da — »miličniki niso vojaki, ker niso prisegli.« (Gl. Posebno poročilo v V.S. DIETA 1868, str. 53/II). Služili so torej od leta 1860 (novi pravilnik) do razpusta bataljona (1869) brez vojaške prisega.

Landwehr (Deželna bramba, brambovci) je bila uvedena tukaj prvič z zakonom 5. decembra 1868, št. 151. (217) Po poročilih, ki smo jih prebrali, se zdi, da so se na občini sprva bali, da se bodo »miličniki«, ki so jih komaj vrgli skozi vrata, vrnili skozi okno. Ko so se »okoličanov« res iznebili, jim je celo Hermet začel pomagati. Priznal je, da so imeli prav, ko so šli protestirat na Dunaj, in priporočal rešitev predloga z *nujnim* postopkom.

V občinskem obračunu za leto 1870 beremo: »odškodnina za potovanje odposlanstva, ki se je podalo na Dunaj v zadevi okoličanske milice f. 322.-« (218 - str. 63, črka e).

★★★

»Referent Bratic: Prošnja članov godbe razpuščenega okoličanskega bataljona je bila ugodno rešena in prejmejo v dar glasbila ter stare obleke.« (219, str. 17/I.)

»Referent tajnik Reina. Naroča se referentu, naj poskrbi delegaciji ponudbe za odkup plaščev ter drugih priprav, bivša last razpuščene okoličanske milice, in se poravna znesek, izdan za prevoz omenjenega blaga.« (219, str. 25/II.)

»Tajnik Reina. Dospelo je sedem ponudb za odkup starih predmetov, ki so služili razpuščenemu okoličanskemu bataljonu; sprejeta je najugodnejša ponudba Giuseppa Jesija za znesek f. 653.45«. (219, str. 105/II.)

»Izkupiček prodaje imovine razpuščenega bataljona okoličanske milice f. 713.45«. (218, str. 25).

☆☆☆

Od časov, ko so potekali opisani dogodki, je Avstrija s tukajšnjimi krivoprisežnimi in tudi tujimi gospodarji nadaljevala rodomor nad Slovani.

Ko so v Sarajevu počili strelji Gavrila Principa, je bilo že prepozno, ker je Avstrija izgubila Trst in slovensko Primorje 14. julija 1868.

»Tukajšnji Slovenci niso izum vlade in tudi ne včerajsnji priseljenci: pač pa večjidel meščani že najmanj enajst stoletij. Z njimi so Italijani grdo ravnali in nikakor ni res, da bi bili barbari; marveč dokazujejo v nekaterih rečeh večjo civilizacijsko sposobnost od Italijanov samih (...).«

Scipio SLATAPER (*)

K O N E C

(*) Scipio SLATAPER: »Questi slavi non sono una invenzione governativa, nè immigrati ieri: ma cittadini, la più parte, di almeno undici secoli. I quali, maltrattati dagli Italiani, non è vero affatto siano barbari; ma anzi dimostrano di essere in alcune cose più capaci di civiltà che gl'Italiani stessi (...).« (»Scritti politici«. Edizione Stock, Roma 1925).

K strani 154:

(*) Tržaški vodilni slovenski možje so vedeli, da nimajo od Avstrije pričakovati nič dobrega. 1867 so doživeli praktičen dokaz z *dualizmom*.

Odgovor, ki ga je dal PRIMOREC 16.8.1868 proglasu novega namestnika Möringa, je zgovoren in prepričevalen; (ZALIV 1978, 1-2, str. 21), a vzlic temu so le morali vzgajati kmete tudi v »avstrijskem duhu«, ker so upali, da bodo s tem vsaj nekoliko brzdali napade proti Slovencem.

Kakor smo videli, ni to nič pomagalo in so hlapci gospodarjev še naprej kričali »merda all'Austria« in nadaljevali svoje podlo delo proti Slovencem.

BIBLIOGRAFIJA

Če ime kraja tiskarne ali založbe ni označeno, naj se bere Trst.

- (201) V.S.CON.S. - 19.2.1870. Il Tribunale d'appello restituisce al Comune la supplica di amnistia per reati d'indole politica, che risulta negativa.
- (202) AST (*) - Pol. Ris. 1868. Busta 61. Fasc. 4. - Akt 1489 vom 20.7. des Pol. Dir. Kraus an Taaffe, Wien. Notizen welche einiges Licht auf die Triebfedern der letzten Triester Unruhen zu werfen geeignet sind.
- (203) IL CITTADINO - 25. 3.1869, pg. 3/II.
- (204) L'OSSERVATORE TRIESTINO - 26.3.1869, pg. 582/I.
- (205) PRIMOREC - 4.4.1869, str. 1/I. in II.
- (206) OESTERREICHS HORT — Geschichts und Kulturbilder aus den Habsburgischen Erbländern (druga jubiljena izdaja ob 60-letnici vladanja Franca Jožefa I.) Patr. Buchhdlg., 1910, Wien, 2/26.
- (207) L'OSSERVATORE TRIESTINO - 16.8.1869, 1/I.
- (208) L'OSSERVATORE TRIESTINO - 9.12.1868, 1/I. in II.
- (209) L'OSSERVATORE TRIESTINO - 17.8.1869, 1570/III. »Lo scioglimento del battaglione territoriale.«
- (210) V.S.DELEGAZIONE - 8.1.1868, 3/I, (6. comma).
 »IL CITTADINO - 15.7.1868, 2/IV. riga 39 da sotto.
 »DISTINTA NOMINALE« (—Ricevuta) »delle persone che prestarono il servizio della guardia notturna alla Cassa Civica dal 6.9.1817 a tutto il febbraio 1818.« (Pagatore il comandante della milizia Civico - Territoriale bar. de Burlo).
 BIBL. CIV. - Arch. Dipl. Stor., segnatura 5 D 3/3.
- (211) IL CITTADINO - 28.8.1869, pg. 3.
- (212) IL CITTADINO - 31.8.1869, 3/II.
- (213) L'OSSERVATORE TRIESTINO - 30.8.1869, 1660/II. e III.
 TRIESTER ZEITUNG - 30.8.1869, 3/II.
- (214) V.S.CON.S. 1870/ II. parte 4.11., 122-123. (Sed. ris.).
- (215) V.S. CONS. 1870/II parte; 14.11., 139-140.
- (216) V.S. CONS. 1870/II parte; 17.12., 174-175.
- (217) L'OSSERVATORE TRIESTINO - 9.12.1868, 1/I.; Ordine del giorno. 45.riga da sotto.
- (218) L'AMMINISTRAZIONE COMUNALE di Trieste nell'anno 1870, pg. 63, lett. e) nonché pag. 25. Tipogr. Appolonio & Caprin.
- (219) V.S. DELEGAZIONE 1870 - pg. 17/I, 25/II, 105/II.

(*) AST : Archivio di Stato Trieste — Državni arhiv Trst.

P. s.

Preden odslovim ta spis o okoličanskem bataljonu, bi rad izrazil zahvalo onim, ki so me pripravili, da sem se tega

dela lotil. Čakal sem namreč, da bo to storil kak profesor zgodovine na tržaških slovenskih šolah.

Po smrti moje žene je najdalje ostal pri hiši mlajši sin. Njemu sem v večernih urah pripovedoval, kako je bilo v Trstu, ko sem bil mlad; temu sem dodajal še, kar sem slišal od svojih staršev in starih ljudi. Nekega dne mi je sin rekel: »Napiši kaj o tem, kar mi pripoveduješ. Škoda bi bilo, če bi se izgubilo.«

Izbral sem zadnjo fazo okoličanskega bataljona, ki je leta 1860 dobil nov pravilnik, ker sem mnenja, da je bilo ono obdobje odločilno za našo bitnost v Trstu. Če mi bo dano, bom napisal še spomine, o katerih sem največ pravil sinu.

Občutek hvaležnosti gre torej najprej sinu ter profesorjema, ki sta od vsega začetka vzpodbudno spremljala to pisanje: dr. Borisu Pahorju in dr. Alojzu Rebuli.

Enako prisrčno se zahvaljujem vsem onim, ki so mi ob objavah te študije napisali kaj v priznanje in spodbudo.

Posebno zahvalo sem dolžan NARODNI IN ŠTUDIJSKI KNJIŽNICI V TRSTU in njenemu ljubeznivemu knjižničarju Marjanu Pertotu.

Josip Merkù

Trst, 5. februarja 1978

Uredništvo se iskreno zahvaljuje sodelavcu gospodu Josipu Merkùju za pomembno raziskavo o usodi Okoličanskega bataljona, ki jo je dolga leta objavljal v naši reviji in ki jo tokrat zaključuje. Samo zavoljo velike ljubezni do slovenskih ljudi in do našega mesta je zmožel premagati vse težave pri iskanju virov in pri konzultiranju arhivov. Zato mu čestitamo, saj je opravil veliko delo pri odkrivanju naše tržaške preteklosti; obenem pa mu želimo, da bi za svoj trud doživel zaslužen zadoščenje ob izidu pomembne razprave v knjigi.

MED KOMUNISTIČNO DIKTATURO IN DEMOKRACIJO

Ko začenjamo z objavo tehtnega prispevka našega sodelavca o leninizmu in se tako vključujemo v diskusijo, ki je pri nas nadvse živa, želimo poudariti, da je tudi Marx veljal za dogmatika in diktatorja v svoji stranki. Že Bakunin je namreč opozarjal na »avtoritarno stranko« in na »oligarhično državo«, ki jo bo rodila združitev »socializma in absolutizma«.

Ta pripomba se v bistvu ne dotika študije Frančka Križnika, podčrtala pa bi rada ugotovitev, kako je bilo vprašanje o diktaturi komunistične stranke aktualno že nekaj desetletij pred Leninom.

V pojasnilo

V teoriji in praksi tako imenovanega »znanstvenega« socializma zavzema med drugim izredno pomembno mesto tudi nauk o politični stranki, o komunistični partiji. Pričujoče besedilo, ki skuša zelo na kratko orisati nekatere najbolj temeljne misli »klasikov« marksizma o tem vprašanju, je močno skrajšan in dokaj prirejen izseček iz obširne razprave o marksističnem apokaliptično eshatološkem pričakovanju prihodnosti, ki sem ga bil prvotno pripravil — v precej drugačnem miselnem sklopu — za objavo na straneh uglednega znanstvenega časopisa doma. V matični Sloveniji sestavek v tej predrugačeni obliki, uglašeni na novo glavno temo, ki se je občutno razlikovala od prvotne problematike v nemškem izvirniku, ni mogel ugledati belega dne ...

Dasi je torej ta tekst zaradi omenjenih okoliščin v mnogočem pomanjkljiv, nedorečen in nezaokrožen, ga želim posebej objaviti v zamejskem **Zalivu** zato, ker se nadejam, da bi utegnila javna, svobodna, resnično strokovna in kritična obravnava razmeroma kočljivega, v znanstvenih krogih še ne docela raziskanega in osvetljenega poglavja o »delavski avant-

gardi« potrditi ali ovreči glavno **hipotezo** mojega članka, zagovarjam jo skupaj s številnimi marksologi, leninologi, politologi, zgodovinarji ter publicisti, po kateri je Lenin, za razliko od Marxa in Engelsa, v bistvu vseskozi težil vzpostaviti totalitarni enopartijski boljševiški sistem, ki hkrati že pomeni začetek stalinizma.

Po drugi strani namreč mnogi marksisti zastopajo mnenje, v prvi vrsti seveda iz dežel »realnega socializma«, da naj bi bil Lenin zgolj zaradi neugodnih »objektivnih« razmer in še to samo začasno stremel za enostrankarsko diktaturo svojih pristašev. Tudi »evrokomunisti«, omenimo le generalnega sekretarja KP Italije Enrica Berlinguerja, (1) Alberta Scarponija (2) in Johna Gollana, (3) se vse bolj sklicujejo na določene Leninove izjave iz časa med septembrom in novembrom 1917, ko je Lenin govoril o možnosti ter verjetnosti mirnega, demokratičnega razvoja revolucije.

Lenin je takrat zapisal: »Ko bi sovjeti prevzeli vso oblast, bi še vedno lahko — in najbrž imajo zdaj zadnjič to možnost — zagotovili, da bi se revolucija mirno razvijala, da bi ljudstvo mirno volilo svoje poslance, da bi se stranke mirno bojevale med seboj znotraj sovjetov, da bi v praksi preizkušali programe raznih strank, da bi oblast mirno prehajala iz rok ene stranke v roke druge stranke.« (4)

Sovjeti, ta izvirna institucionalna in demokratična oblika, ki jo je spontano in mimo »uradnih« socialističnih »delavskih« strank ustvarila ruska revolucija, naj bi prevzeli oblast od začasne vlade, ki tako in tako ni bila izvoljena. Poleg sovjetov je pozival Lenin tudi levičarske stranke, eserje in menjševike, naj zagotovijo sklicanje ustavodajne skupščine v določenem roku, brez novega zavlačevanja, da bi tako rešili deželo vojaškega in gospodarskega propada, omogočili miroljuben razvoj revolucije. Lenin je tisti hip obljubljal, da bodo boljševiki storili vse, da bi omogočili miren potek revolucije.

Na vprašanje urednikov rimskega dnevnika **La Repubblica**, ali so italijanski komunisti leninisti, je partijski voditelj Berlinguer pikro in demagoško odgovoril s protivprašanjem: »Mar tisti, ki nam postavljajo takšna vprašanja, zares vedo, kaj je leninizem in kdo je bil pravzaprav Lenin? Ali zares vedo, za kaj gre? Dovolite, da nekoliko podvomim o tem ... Mi smo leninisti v tem pomenu, da imamo Lenina za

učitelja žive revolucionarne teorije ... Samo nekaj mesecev pred oktobrsko revolucijo Lenin ni izključeval možnosti za miroljuben razvoj socialističnih revolucij, ni izključeval pluralizma, socializem pa je pojmoval kot družbo, ki naj bi jo uresničili ob popolnem spoštovanju demokracije. V takem pomenu besede smo leninisti.» (5)

Na osnovi zajetnega, čeprav še zmerom hudo nepopolnega gradiva, ki ga tu le delno navajam, sem prišel do **hipotetičnega** sklepa, da »leninizma« v tistem pomenu besede, kakor ga iz takšnih ali drugačnih pobud prebrisanu uporablja Berlinguer, v resnici ni. Lenin si je namreč celo svoje prevratniško življenje neutrudno, nadvse premišljeno in potrpežljivo, izjemno gibčno in spretno prizadeval za neomejeno in izključno oblast boljševikov - komunistov.

Tudi v sovjetih ni pravzaprav nikoli gledal samostojne in neodvisne politične ustanove. Vsekakor pa je v njih ob takšnem razporedju revolucionarnih sil, ki je ustrezalo boljševiškim pučističnim naklepom, taktično pravilno zaznal več kot dobrodošlo »miroljubno« sredstvo, prek katerega se lahko in se morajo edino boljševiki najhitreje in najzanesljiveje polastiti celotne oblasti. Lenin ni bil dejansko nikdar privržen široki narodni, zares demokratični revoluciji. Ves svoj up, vse svoje neizmerne človeške napore je vložil v pripravljanje in izvedbo kar najbolj učinkovitega in strateško brezkompromisnega puča elitnih poklicnih revolucionarjev, ki je nujno moral, če je kakopak hotel uspeti, v primerno izbranem trenutku v lastno korist dojeti, spodbuditi, usmeriti in izkoristiti splošno ljudsko nezadovoljstvo, njegove institucionalne izraze ter pojave, med katere so spadali tudi sovjeti.

I. MARXOVO IN ENGELSOVO GLEDANJE NA PARTIJO

Marx pogostoma uporablja izraz »politična partija«, ki pa je ne pojmuje kot organizacijo z majhnim številom aktivnih voditeljev in veliko množico pasivnih članov, ampak kot partijo »v velikem zgodovinskem pomenu besede«, kot široko demokratično gibanje celotnega proletariata, v katerem se kristalizirajo razredni interesi.

Komunisti so sicer avantgarda borcev za novo socialistično družbo, niso pa »nobena posebna stranka nasproti drugim delavskim strankam. (Podčrtal F.K.)

Ne postavljajo nobenih posebnih načel, po katerih bi hoteli modelirati proletarsko gibanje.

Komunisti se razlikujejo od drugih proletarskih strank le po tem, da po eni strani poudarjajo skupne interese vsega proletariata, neodvisne od narodnosti, in jih uveljavljajo, po drugi strani pa po tem, da v raznih razvojnih stopnjah, prek katerih gre boj med proletariatom in buržoazijo, vedno zastopajo interese celotnega gibanja.

Komunisti so torej praktično najodločnejši del delavskih strank v vseh deželah, del, ki žene vedno dalje; njihova teoretska prednost pred ostalo množico proletariata je v pogled v pogoje, tok in splošne rezultate proletarskega gibanja.

Bližnji cilj komunistov je isti kot cilj vseh drugih proletarskih strank: izoblikovanje proletariata v razred, strmo-glavljenje buržoaznega gospostva, osvojitvev politične moči po proletariatu.

»Teoretične teze komunistov nikakor ne temelje na idejah, na načelih, ki jih je iznašel ali odrinil ta ali oni izboljševalec sveta.

So le splošni izrazi faktičnih razmerij eksistirajočega razrednega boja, zgodovinskega gibanja, ki poteka pred našimi očmi.« (6)

Komunisti ne zasledujejo nobenih posebnih, sektaških ciljev, s svojim delom v teoriji in praksi odkrivajo v vseh delavskih in demokratičnih strankah zgodovinski smisel delavskega gibanja, so kritična in samokritična zavest le-tega. Marx in Engels nista izdelala natančnejšega programa o strategiji in taktiki. Dala sta le nekaj priložnostnih izjav — povečini so se nanašale na določene situacije v posameznih deželah — kako naj komunisti vsepovsod podpirajo sleherno revolucionarno gibanje proti obstoječim družbeno političnim razmeram, pri tem pa naj venomer ostajajo kritični do svojih »zaveznikov«. Takó sta leta 1850 zapisala: »Odnos revolucionarne delavske stranke do malomeščanske demokracije je takle: delavska stranka gre z njo proti skupini, katero hoče strmoglaviti; postavi pa se ji vsakokrat po robu, kadar hoče malomeščanska demokracija utrditi samo svoj položaj.« (7)

Marx in Engels sta bila prepričana, da bo nemška meščansko - demokratična revolucija le uvod v socialistično. »Glavna razlika med Marxom in malomeščanskimi demokrati

je obstajala v tem, da je bila malomeščanom združena Nemčija končni cilj, za Marxa pa je bilo to **le sredstvo** (podčrtal F.K.) za nadaljnjo revolucionarno preosnovo in demokratizacijo državnega življenja.« (8)

Ali ni bila z zgornjo Marxovo mislijo že rahlo nakažana tudi vloga »zaveznikov« v slovenski Osvobodilni fronti? Marx je kritiziral politične oblike boja, ki jih je uporabljal tradicionalni komunizem. Ostro je napadal takšno obliko politične organizacije, ki živi in deluje v iluziji, da lahko majhna skupina zavednih revolucionarjev nadomesti revolucionarno dejavnost množičnega gibanja. Pod množičnim gibanjem pa Marx ni razumel le industrijsko delavstvo in proletariata v širokem pomenu besede, marveč vsa tista gibanja revolucionarne demokracije, ki težijo za preseganjem meščanske družbe. Marx in Engels sta zato zavrgla Lassalovo (1825-1864) geslo, da so v odnosu do delavskega razreda vsi drugi razredi sodobne družbe le »reakcionarna masa«.

Marx in Engels sta si že leta 1849 prizadevala pripraviti pogoje za ustanovitev neodvisne, množične organizacije delavskega razreda, ki bi vodila svojo samostojno delavsko politiko. Pozneje je Marx prav tako večkrat poudaril, da lahko nastopa proletariat kot razred edino takrat, če se oblikuje v posebno in samostojno politično stranko, ki bi bila organizacija celotnega delavstva, ne pa neke razumniške elite zarotnikov.

Marx in Engels sta bila sila nezaupljiva, da po pravici, je danes več kot dokazano, do sleherne zarotniške organizacijske oblike. Ko sta leta 1847 stopila v tajno komunistično organizacijo »Zvezo pravičnih«, sta na njenem prvem kongresu v Londonu najprej odpravila »vse ostanke mističnih imen iz zarotniških časov«. Združenje sta pomagala napraviti demokratično, »z voljenimi organi, ki jih je bilo mogoče vsak čas odstraniti. Že samo s tem je 'Zveza' zapahnila duri vsem zarotniškim poželenjem, težočim za diktaturo ...« (9)

Marx in Engels nista nasprotovala le zarotniški obliki politične organizacije delavstva. Pogosto sta ostro nastopila tudi proti prenašanju, to je »sektaškemu« revolucionarnemu stremljenju. Na seji jeseni 1850, na kateri je nastal razcep v »Zvezi pravičnih«, je Marx takole označil pretirane revolucionarne nazore: »Na mesto kritičnega naziranja postavlja manjšina dogmatsko, na mesto materialističnega

idealistično gledanje. Na mesto resničnih razmer ji postane gonilno kolo revolucije golo nezadovoljstvo. Medtem ko mi govorimo delavcem: Prebiti morate 15, 20, 50 let državljan-
skih vojn in ljudskih bojev, ne le zato, da bi spremenili raz-
mere, ampak tudi zato, da bi spremenili sami sebe in se
usposobili za politično gospostvo, pa vi nasprotno pravite:
'Tako moramo priti na oblast ali pa lahko gremo počivat.'
Medtem ko mi posebej opozarjamo nemške delavce na ne-
razvitost nemškega proletariata, pa vi s preproščino, ki ji
ni para, laskate nacionalnemu čustvu in stanovskemu pred-
sodku nemških rokodelcev, kar je vsekakor popularnejše.
Tako kot spreminjajo demokrati besedo ljudstvo v sveto stvar,
počnete vi isto z besedo proletariat.« (10)

Marx je bil tudi pozneje trdno prepričan, da je njegova
dolžnost preprečiti, da bi se internacionala ne sprevrgla v
tajno, pučistično in sektaško organizacijo, ki bi prehitevala
zgodovinske pogoje, nujne za dvig revolucije. Prva interna-
cionala, ki je bila le rahla delavska zveza (1864-1872), se-
stavljena iz raznovrstnih ideoloških skupin, je poleg nekate-
rih drugih, bržda še ne povsem raziskanih vzrokov, pro-
padla tudi prav zaradi spora o organizacijskih vprašanjih
med Marxom in Bakuninom. Marx, ki je gledal v **preseganju
visoko razvite kapitalistične proizvodnje in njenih protislovij
neizprosni pogoj za socialno revolucijo**, je pojmoval interna-
cionala kot integralno organizacijo delavskega gibanja vseh
dežel, »in sicer kot demokratično stranko in ne kot tajno
zvezo, zasnovano na zarotniških načelih.« (11)

Anarhist Mihail Aleksandrovič Bakunin (1814-1876) pa
je nasprotno, Lenin mu bo pozneje v mnogočem presenet-
ljivo podoben, videl v **še polfevdalnih družbeno-gospodarskih
razmerah Italije, Španije in Rusije pogoje za socialno revo-
lucijo**, ki jo je hotel izvesti z mednarodno alianso socialne
demokracije, zasnovane »na načelu najbolj surovega, grobo-
fantastičnega centralizma«. (12)

Že Marx in Engels sta bila prisiljena upirati se kultu
partije in njenih voditeljev. Spričo ostrih ideoloških sporov,
ki so se vneli med predstavniki mednarodnega delavskega
gibanja, je Marx 11. februarja 1851 pisal Engelsu: »... zelo
mi ugaja javna, pristna izolacija, v kateri sva sedaj midva,
Ti in jaz. To popolnoma odgovarja najinemu položaju in na-
jinim načelom. Sistemu vzajemnih koncesij, iz vljudnosti

prenašanemu polovičarstvu in dolžnosti, nositi pred javnostjo skupaj z vsemi temi osli svoj delež smešnosti v partiji, temu je zdaj konec ...» (13)

Engels mu je dne 13. februarja 1851 odgovoril še bolj sarkastično. »Sedaj imava končno zopet priložnost — prvo po dolgem času — pokazati, da ne potrebujeva nobene popularnosti, nobene podpore od katere koli partije katere koli dežele in da je najino stališče povsem neodvisno od podobnih lumparij ... Kako naj ljudje, kot sva midva, ki kot pred kugo beživa pred vsakim oficialnim položajem, sodiva v kakšno 'partijo'? Kaj je treba nama, ki se požvižgava na popularnost, ki bi se zbegala, če bi začenjala biti popularna, 'partije', to je bande oslov, ki prisega na naju, ker naju ima za sebi podobna? ... To stališče moreva in morava zavzeti ... Ne samo nobenega oficialnega **državnega položaja**, tako dolgo, kot je mogoče, tudi nobenega oficialnega **partijskega položaja** (podčrtano v izvirniku), nobenega sedeža v komitejih itd., nobene odgovornosti za osle, brezobzirna kritika do vseh in k temu tista sproščenost, ki nama je vse konspiracije teh bedakov vendarle ne bodo odvzele. Midva sva lahko v resnici vselej bolj revolucionarna od frazarjev, ker midva sva se nekaj naučila, oni pa ne, ker midva veva, kaj hočeva, oni pa ne ... «(14)

Marx in Engels sta se prav tako zato velikokrat odločno zavzemala za notranjo partijsko demokracijo, za javno kontrolo in kritiko, za nedeljivo in splošno človekovo pravico do svobode tiska. Marx korenito zavrača državno birokracijo in sploh vsako birokracijo — poseben in privilegiran sloj —, ki po njegovem ne more zastopati splošnih ljudskih koristi, saj dejansko presoja samega sebe kot zadnji, skrajni cilj države oziroma družbe.

Marx sodi, da birokratski duh ni le vseskozi jezuitski in teološki duh, temveč da se zavija tudi v tančico skrivnosti. Na vrhu hierarhičnih stopnic vednosti in obveščenosti je največja skrivnost, pred katero vsi poklekajo. »Obči duh birokracije je **skrivnost**, misterij, ohranjen v sebi s pomočjo hierarhije, ohranjen navzven kot zaprta korporacija. Odprti duh države, prav tako pa tudi javno mnenje, se zato kažeta birokraciji kot **izdajstvo** njenega misterija. **Avtoriteta** je zaradi tega načelo njenega védenja, in apoteoza avtoritete je njena **miselnost**. V nji sami pa **spiritualizem** postane **grob**

materializem, materializem pasivne pokorščine, vere v avtoriteto, **mehanizma** nekega utrjenega, formalnega ravnanja, zakoreninjenih načel, nazorov, izročil.« (Vse podčrtano v izvorniku.) (15)

Marx je nekajkrat spregovoril o razumni, moralni politični javnosti, ki ji je treba omogočiti, da bo lahko iskreno in javno presojala ne le krajevnih zadev, marveč vse notranje in zunanje zadeve kakšne družbe. Zavzemal se je za svobodo tiska, kjer bi lahko vsi enakopravno kritizirali načela in zahteve nasprotne strani. Razumna javnost in svoboden tisk, ki je njen organ, sta zunaj državnega območja, biti morata samostojna in kritična protiutež birokratski samovolji. Marx je proti cenzuriranemu tisku, ki je licemeren in neznačajan, ki ima zvezan jezik in po pasje maha z repom, ki ga je moč prepoznati že po njegovem kastriranem besednjaku. Resnična cenzura, ki temelji v samem bistvu svobode tiska, je kritika; le-ta je tisto sodišče, ki ga svoboda tiska poraja sama iz sebe. Kritika in tisk morata biti samostojna: »... mar kritika ne zgublja svojega razumnega značaja, če ne deluje odprto, temveč skrivno, ne teoretično, ampak praktično, **če ni nad strankami, ampak sama tvori stranko** (podčrtal F.K.), če ne uporablja ostrega noža razuma, ampak tope škarje samovolje, če želi kritiko le opravljati, ne pa je tudi trpeti, če s svojim uresničevanjem zanika sebe **in če je nazadnje tako nekritična, da vidi univerzalno modrost v kakem posamezniku, besede razuma v besedah sile** (podčrtal F.K.), sončne pege v madežih črnila, matematične konstrukcije v cenzorjevem prečrtavanju in prepričljive argumente v udarcih?« (16) Marx se je hkrati zavedal, da ima svoboda tiska poleg svojih prednosti tudi senčne strani, da vsebuje neprijetnosti, vendar meni, da »ni rože brez trnja«. Svoboden tisk je splošna pravica človeštva, poglavitna človekova pravica, je privilegij ljudskega duha. Kot se vsak uči pisati in brati, »tako mora tudi vsak smeti pisati in brati.« (17) Zato ne sme imeti nihče monopola na tisk, ki ne more biti izraz partikularnih (državnih ali partijskih) koristi, temveč mora biti odmev interesov vsega ljudstva. Marx je 15. maja 1842 zapisal: »Svobodni tisk je povsod odprto oko ljudskega duha, utelešeno zaupanje ljudstva v samega sebe, govoreča vez, ki povezuje posameznika z državo in s svetom, utelešena kultura, ki materialne boje spreminja v duhovne boje in idea-

lizira njihovo grobo materialno obliko. Tisk je brezobzirna izpoved naroda pred samim seboj, izpoved pa ima, kot je znano, osvobajajočo moč. Tisk je duhovno ogledalo, v katerem ljudstvo vidi samega sebe, spoznavanje samega sebe pa je prvi pogoj modrosti.« (18)

Tisk je svoboden organ ljudstva, tribuna razumne in moralne javnosti, izraz nepopačenega javnega mnenja. »Tisk ni nič drugega in ne sme biti nič drugega kakor glasno, seveda često strastno ter v izražanju pretiravajoče in napačno dnevno mišljenje ter čutenje kakega res kot ljudstvo mislečega ljudstva.« (19) Tisk je zasidran v ljudstvu, z njim deli vsa njegova upanja in strahove, njegovo ljubezen in sovraštvo, njegove radosti in trpljenje. Ljudstvo vidi odsev svojega bistva v bistvu tiska. Kjer tega ne bi videlo, mu kot nebitveni stvari ne bi prisodilo nobene pozornosti, »kajti ljudstvo se ne da goljufati.« (20)

Ko so Liebknecht, Bebel in drugi odklonili objavo Marxove »Kritike Gothskega programa« v listu »Neue Zeit«, je Engels ostro in ogorčeno napadel cenzuro in partijsko birokracijo. V pismu Kautskemu z dne 11. februarja 1891 piše: »Potrebno je tudi, da bi ljudje že enkrat prenehali s svojimi partijskimi funkcionarji — svojimi lastnimi služabniki — ravnati v večno svilenih rokavicah in pred njimi, kot pred nezmotljivimi birokrati, stati pokorno namesto kritično.« (21)

Čeprav Engels načelno ni soglašal z nazori danskega socialista Trierja, ki so ga zaradi kritike strankinega vodstva izključili iz partije, se je izrekel proti njegovi izključitvi. »K življenju in rasti sleherne partije spada, da se v njenem naročju razvijajo in med seboj bojujejo zmernejša in ekstremnejša krila, in tisti, ki brez pomislov izključuje ekstremnejše, samo pomaga njihovemu porastu. Delavsko gibanje temelji na najostrejši kritiki obstoječe družbe. Kritika je njegova življenjska prvina; kako bi se samo moglo izogibati kritiki, težiti k prepovedi diskusije? Ali od drugih zahtevamo svobodo govora zase samo zato, da bi jo ponovno zatrli v svojih lastnih vrstah?« (22)

Prav tako se je Marx, kakor pozneje Lenin, upiral tako imenovanemu »kultu osebnosti«, bolje rečeno — »kultu voditelja«. Zase in za Engelsa pravi: »Niti počenega groša ne daja za popularnost. Da ne maram nikakršnega kulta

osebnosti, dokazuje na primer to, da nisem v času internacionale nikoli dopustil, da bi številni manevri priznanja, s katerimi so me nadlegovali iz različnih dežel, prodrli v območje publicitete, tudi nisem nikoli nanje odgovarjal, le tu in tam s kakšno grajo.« (23)

Marx je svoje predstave o državi pod vodstvom delavskega razreda, o njenih nalogah v socialni revoluciji ponazoril z izkušnjami pariške komune iz leta 1871. »Komuna je bila sestavljena iz mestnih svétnikov, ki so bili izvoljeni na podlagi splošne volilne pravice v raznih okrajih Pariza. Bili so odgovorni in vsak čas jih je bilo mogoče odstaviti. V večini so bili seveda delavci ali priznani zastopniki delavskega razreda. Komuna ni smela biti parlamentarno, marveč delovno telo, izvršilno in zakonodajno hkrati ... Vsi, od članov komune navzdol, so morali opravljati javno službo za **delavsko mezdo** (podčrtal K. Marx). Posebne pravice in reprezentančni izdatki visokih državnih dostojanstvenikov so izginili s temi dostojanstveniki vred. Javne službe so prenehale biti privatna lastnina podrepanikov osrednje vlade ...

Brž ko je komuna odpravila stalno vojsko in policijo, ti orodji materialne moči stare vlade, je takoj začela razbijati tudi duhovno orodje zatiranja, moč duhovščine. Izdala je odlok o razpustitvi in razlastitvi vseh cerkva, kolikor so imele kakšno premoženje. Duhovniki so se morali vrniti v tišino zasebnega življenja in živeti po zgledu svojih predhodnikov, apostolov, od miloščine vernikov.« (24)

Za Marxa je najboljša oblika države tista, kjer družbena nasprotja niso zabrisana, niso nasilno zadrževana. Prihodnjo, neodtujeno komunistično družbo pa si je zamišljal, vsaj v mladosti, kot združenje, kjer bo »svoboden razvoj slehernega pogoj za svobodni razvoj vseh.« (25) Kakor je bil Marx prepričan, da obstaja za vsako bitje življenjska nevarnost v tem, da izgubi samega sebe, tako se je tudi zavedal, da je nesvoboda resnična smrtna nevarnost za človeka in njegovo družbo.

Iz povedanega je kolikor toliko razvidno, da »klasika« marksizma nista izdelala kakšnega izrazito izpiljenega, organizacijsko pobliže določenega in obveznega načrta za oblikovanje partije delavskega razreda. Čeprav je Marx nakazal zamisel o »avantgardi«, ki izraža skrito zavest proletariata, in je svojo teorijo imel za pristni izraz te zavesti, čeprav je

nekajkrat brez natančnejše obrazložitve uporabil pojem »diktature proletariata« in zahteval odpravo zasebne svojine nad proizvodjalnimi sredstvi, on vendarle ni pokazal konkretnjših smernic, po katerih naj bi delavstvo presegalo kapitalistično stvarnost in uresničevalo novo socialistično družbo. Pri Marxu ne naletimo na precizno »tehniko« ali na točno programirani »vozni red«, ki bi vsaj razmeroma zanesljivo in varno usmerjal eshatološko popotovanje v rešeno uganke zgodovine — v komunizem. Vsekakor je očitno, da Marx in Engels nista nikoli govorila o kakšni »vodilni vlogi« partije v diktaturi proletariata, le-te nista nikoli povezovala z obstojem kakršne koli politične partije. To »vrzel« — če sploh gre za vrzel — je na svojski način izpolnil šele Lenin s svojo teorijo o partiji »novega tipa«.

II. LENIN V BOJU ZA PARTIJO »NOVEGA TIPA«

Lenin je v posebnih ruskih razmerah, naslanjaje se na domače revolucionarno zarotniško in evropsko blanquistično jakobinsko izročilo, organiziral svojevrstno partijo »novega tipa«, ki se je docela razlikovala od delavskih strank, s katerimi sta sodelovala Marx in Engels.

Leta 1881 je za reformami stremeči car Aleksander II., ki je bil po odpravi tlačanstva v boju s terorizmom majhnih, toda radikalnih skupinic izobražencev proti svoji volji uvedel strog policijski režim, padel kot žrtev atentata, kar je bilo delo teroristične organizacije »Narodna volja«. Pod Hercevim in Bakuninovim vplivom si je to društvo, ki je delovalo v okviru »narodničestva«, prizadevalo uresničiti socializem z drznimi terorističnimi podvigi pogumnih posameznikov. Kar zadeva Leninovo teorijo partije, sta bila terorista Peter Tkačev (1844-1885) in Sergej Nečajev (1847-1882) v marsičem njegova idejna predhodnika. Zagovarjala sta namreč organizacijo strumne revolucionarne elite, ki mora v strogi ateistični askezi služiti revoluciji.

Čeprav je Lenin pod vplivom marksizma in brezuspešnosti terorističnih nastopov zavračal individualistično zarotniško metodo kot načelo revolucionarne dejavnosti, si je vseeno prizadeval rusko teroristično tradicijo združiti z revolucionarno strujo zahodnoevropskega bolj ali manj demokratično usmerjenega marksizma.

1. Leninova zamisel proletarske stranke

Na prelomu prejšnjega in tega stoletja je revolucionarna ruska inteligenza videla v nalogi, kako povezati marksizem z delavstvom, poglavitno organizacijsko vprašanje. Pravzaprav je šlo za to, kako naj se izobraženstvo poveže s proletariatom. Do takrat je vsakodnevni ekonomski delavski boj potekal v glavnem ločeno od revolucionarnih »krožkov« ruskih izobražencev. Delavstvo je bilo še vedno tesno povezano s kmečkim stanom, iz katerega je tudi izhajalo. Ruski marksisti pa so se zbirali na robu komaj nastajajočega industrijskega proletariata, ki so ga hoteli politično prebuditi in pripraviti na njegovo zgodovinsko poslanstvo. Postajalo je jasno, da ruski delavski razred ne bo prišel do svojih pravic z zgolj spontanim ekonomskim bojem, marveč da bo treba le-tega združevati z energično politično akcijo. Med marksisti je prišlo do ostrega spora: »ekonomisti«, ki so poudarjali prvenstvo ekonomskega boja, so imeli prehod k političnemu delovanju za prezgoden in celo škodljiv; »stari« marksisti (Plehanov, Akselrod, Vera Zasulič) in »mladi« marksisti (Martov, Lenin, Potresov) pa so se zavzemali za čim hitreje povezovanje ekonomskega in političnega nastopa.

Lenin je že v delu »**Kdo so 'prijatelji ljudstva' in kako se bojujejo proti socialnim demokratom**« (1894), v katerem je ostro nastopil proti liberalnim »narodnikom«, ki niso verjeli v razvoj kapitalizma in delavskega gibanja v Rusiji, nakazal osnovne organizacijske naloge ruskih marksistov. Socialni demokrati morajo izdelati ruskim razmeram prikrojeno obliko partijske organizacije, ki bo razširjala socialistično ideologijo med delavce, le-te povezovala v enotno politično silo, krepila njihovo razredno zavest in jih pripravljala na politični boj proti carizmu.

Maja 1901 je Lenin v strankinem glasilu »**Iskra**«, ki je tedaj izhajala v Münchnu, objavil članek »S čim začeti?«, v katerem je orisal svoj osnutek načrta za graditev marksistične stranke. Zelo jasno je izpovedal tudi svoje nazore o terorizmu. »Načelno se nismo nikoli in se tudi vnaprej ne bomo nikdar odpovedali terorju. Teror je ena od oblik borbene aktivnosti, ki je lahko docela primarna in celo nujna v danem trenutku spopada, ob dani razpostavitvi vojska in v danih pogojih. Toda bistvo stvari je v tem, da nam ne vsiljujejo terorja kot ene od oblik vojaške aktivnosti, ki je tesno povezana s celotnim sistemom boja in ta sistem soob-

likuje, temveč kot samostojno in od tega boja neodvisno sredstvo posamičnega napadanja. Če ni osrednje revolucionarne organizacije in če so krajevne revolucionarne organizacije šibke, pa teror ne more biti nič drugega. Prav zato odločno odklanjamo v danih okoliščinah tak način boja kot zastarel, nesmotrn način, ki odvrča najbolj aktivne borce od prave, za interese celotnega gibanja najpomembnejše naloge, saj dezorganizira revolucionarne, ne pa vladajoče sile ... Še zdaleč ne mislimo zanikovati pomena posamičnih junaških udarcev, toda naša dolžnost je — da na ves glas posvarimo pred terorjem, pred mislijo, da je teror poglavitno in temeljno sredstvo boja, katere se danes tako zelo oklepajo številni ljudje. Teror ne more nikoli postati edina oblika bojne aktivnosti: v najboljšem primeru je primeren samo kot eden od načinov odločilnega napada.« (26)

Lenin torej načelno ni proti terorizmu kot obliki političnega boja. Ko ga konkretno zavrača, ga ne odklanja zato, ker bi ga imel za etično nedovoljenega in nečastnega, marveč zategadelj, ker je, če niso izpolnjeni določeni politični pogoji, v danih zgodovinskih razmerah neučinkovit. S tem je idejno utemeljil poznejši »rdeči« teror boljševizma v Rusiji in drugod po svetu. Tudi likvidatorska dejavnost slovenske Varnostno-obveščevalne službe (VOS) v času revolucije, ki je bila pod neposrednim in izključnim nadzorstvom CK KPS in ne IO OF, je izhajala iz teh postavk.

»Economisti« so Leninov članek ostro napadli. Lenina so obdoližili, da podcenjuje vlogo množic, precenjuje pa prvine zavesti v delavskem gibanju.

Poudarjeno je prišlo do izraza temeljna dilema ruske socialne demokracije: kako lahko postane gibanje intelektualcev, ki se ima za avantgardo osvobodilnega političnega boja, hkrati tudi dejanska in ne le fiktivna delavska stranka, organizirana na demokratičnih načelih ter najtesneje povezana z osnovnimi težnjami proletariata.

Lenin je marca 1902 objavil polemični spis »Kaj storiti?«, v katerem je povzel in začrtal teoretične teze, ki so postale pozneje osnova ideologiji boljševiške partije. Lenin je organizacijsko vprašanje ruske socialdemokracije dojel kot organizacijsko vprašanje revolucije sploh.

Proti različnim nasprotnikom njegovih pogledov, ki jih je bil zagovarjal v »Iskri«, je zapisal: »In jaz trdim: 1. da

nobeno revolucionarno gibanje ne more biti trdno brez trdne organizacije voditeljev, ohranjujoče kontinuiteto; 2. da je potreba po taki organizaciji tem nujnejša in da mora biti taka organizacija tem trdnejša, čim širša je množica, ki je spontano pritegnjena v boj in ki pomeni bazo gibanja ter sodeluje v njem ...; 3. da mora taka organizacija obstajati predvsem iz ljudi, ki se poklicno ukvarjajo z revolucionarnim delovanjem; 4. da bo v absolutistični deželi tem teže 'poloviti' tako organizacijo, čim bolj bomo **zožili** sestav njenih članov, tako da bodo v njej sodelovali samo tisti člani, ki se poklicno ukvarjajo z revolucionarnim delovanjem in so se poklicno izšolali v umetnosti, kako se je treba bojevati s politično policijo, in 5. tem **širši** (vse podčrtano v izvirniku!) bo sestav ljudi tako iz vrst delavskega razreda kakor tudi iz drugih družbenih razredov, ki bodo imeli možnost sodelovati v gibanju in aktivno delati v njem«. (27)

Po Leninu mora biti socialnodemokratska stranka sestavljena iz dveh delov: a) iz ozkega kroga voditeljev, predvsem poklicnih revolucionarjev, ki se docela posvečajo samo socialnodemokratični dejavnosti, ki nimajo nobenih drugih opravkov; b) iz široke mreže obrobni partijskih organizacij in množice partijskih članov. Zamenjavati ta dva dela ali pa zabrisovati mejo med njima, bi bilo nesmiselno in celo škodljivo. Leninu pomeni partija v prvi vrsti združitev vseh podtalnih in zarotniških funkcij v rokah kar najmanjšega števila poklicnih revolucionarjev. Odlično se je zavedal pomena tako zasnovane stranke, zato ni brez razloga daljnovidno vzkliznil: »Dajte nam organizacijo revolucionarjev in dvignili bomo Rusijo s tečajev«. (28)

Na dlani je, da imajo Leninovi poklicni revolucionarji bore malo skupnega z Marxovimi in Engelsovimi komunisti, ki niso nobena posebna stranka nasproti drugim delavskim strankam, ki ne postavljajo nobenih posebnih načel, po katerih bi hoteli oblikovati delavsko gibanje.

Lenin je od Plehanova prevzel in nadvse močno poudaril tezo o prvenstvu politične akcije. Temeljni gospodarski interes delavstva je mogoče zadovoljiti edino s politično revolucijo, ki bo diktaturo buržoazije zamenjala z diktaturo proletariata. Neposredni cilj socialnih demokratov mora biti zrušenje carizma, kar je prvi pogoj za graditev socializma. Od voditelja nemške socialdemokracije — »renegata« —

Karla Kautskega (1854-1938) pa je Lenin prevzel tezo, da delavci sami od sebe ne morejo priti do razredno politične zavesti. Napredno buržoazno izobraženstvo lahko vnese socialistično zavest v delavstvo samo od zunaj, to je zunaj ekonomskega boja. »Zgodovina vseh dežel priča, da si delavski razred s svojimi lastnimi silami lahko ustvari le tradeunionski zavest, t. j. prepričanje, da se je treba združevati v zveze, se bojevati s podjetniki, zahtevati od vlade, naj izda te ali one, za delavce nujno potrebne zakone, ipd. Nauk socializma pa se je razvil iz filozofskih, zgodovinskih, ekonomskih teorij, ki so jih izoblikovali izobraženi predstavniki imovitih razredov, intelektualci. Tudi ustanovitelj modernega znanstvenega socializma, Marx in Engels, sta po svojem socialnem položaju pripadala buržoazni inteligenci.« (29) Napredni meščanski skupini izobražencev gre usmerjevalna, udarna in vodilna vloga v revolucioniranju delavskih množic. Marksizem daje »silovito pobudo iniciativi in energiji socialnega demokrata s tem, da mu odpira najširše perspektive in mu da je (če se lahko tako izrazim) **na razpolago mogočne sile milijonov delavcev, ki se 'spontano' dvigajo** (podčrtal F. K.) v boj.« (30)

Dolžnost naprednih buržoaznih intelektualcev je, da dvignejo delavce do socialnodemokratske politične zavesti, da jim posredujejo politično izobrazbo, pri čemer pa ne smejo zabresti v zmoto, po kateri naj bi bila politika le domena intelektualcev. Ideal socialnega demokrata »ne sme biti tajnik tradeuniona, temveč **ljudski tribun**, ki zna reagirati na vse in vsakršne pojave samovolje in zatiranja, pa naj se dogajajo kjerkoli in naj se tičejo kateregakoli sloja ali razreda, tribun, ki zna vse te pojave združiti v eno samo, splošno sliko policijskega nasilja in kapitalistične eksploatacije, tribun, ki zna izkoriščati vsako malenkost, da razlaga **pred vsemi** svoje socialistične nazore in svoje demokratične zahteve, da razjasnuje **vsem** in vsakomur (podčrtavanje v izvirniku!) svetovnozgodovinski pomen osvobodilnega boja proletariata«. (31)

(Prihodnjič naprej)

(1) Prim. **Delo**, Ljubljana, 10. avgusta 1978.

(2) Prim. Alberto Scarponi, **Odnos med demokracijo in socializmom na »italijanski poti«** v socializmu, Marksizam u svetu, Beograd 1977, št. 8, str. 187.

- (3) Prim. John Gollan, **Vprašanje socialistične demokracije, Zahodnoevropske poti v komunizem**, Ljubljana 1978, str. 209-210.
- (4) Prim. V. I. Lenin, **Naloge revolucije**, Izbrana dela III, Ljubljana 1949, str. 161.
- (5) Prim. **Delo**, Ljubljana, 10. avgusta 1978.
- (6) Prim. K. Marx - F. Engels, **Komunistični manifest**, MEID II, Ljubljana 1971, 603-604.
- (7) K. Marx - F. Engels, **Adresa centralnega komiteja Zvezi**, MEID III, Ljubljana 1967, 169.
- (8) Prim. M. Britovšek, **Delavski razred - avantgarda - partija**, TiP, Ljubljana 1977, št. 5/6, 459.
- (9) Prim. F. Engels, Prispavek k zgodovini »Zveze komunistov«, Marx - Engels, **Izbrana dela II**, Ljubljana 1951, 439-440.
- (10) Prim. Marx - Engels, MEW 8, Berlin 1972, 412.
- (11) Prim. M. Britovšek, **Delavski razred - avantgarda - partija, Teorija in praksa**, Ljubljana 1977, št. 5/6, 461.
- (12) Prim. M. Britovšek, n. d., 461.
- (13) Prim. K. Marx, MEW 27, Berlin 1970, 184-185.
- (14) Prim. F. Engels, MEW 27, Berlin 1970, 189-190.
- (15) Prim. K. Marx, **Kritika Heglovega državnega prava**, MEID I, Ljubljana 1969, 82.
- (16) K. Marx, v **Rheinische Zeitung** z dne 14. julija 1842, št. 195, priloga, citat po France Vreg, **Marxova svobodna javnost kot negacija birokratske skrivnostnosti**, Izbor socioloških razprav, Ljubljana 1970, 231.
- (17) Prim. nav. delo, prav tam.
- (18) K. Marx, MEW 1, Berlin 1958, 60-61.
- (19) K. Marx, **Das Verbot der »Leipziger Allgemeinen Zeitung«**, citat po France Vreg nav. delo 232.
- (20) K. Marx prav tam.
- (21) F. Engels, **Kritik des Gothaer Programms**, Berlin 1945, Anhang, 54.
- (22) F. Engels, **Pismo Gersonu Trierju** z dne 18. dec. 1889, MEW 37, Berlin 1967, 328.
- (23) Marx - Engels, **Briefe an A. Bebel und andere**, Berlin 1953, 170, citat po E. Fischer - F. Marek, **Kaj je Marx resnično rekel**, Ljubljana 1970, 138.
- (24) K. Marx, **Državljanska vojna v Franciji**, MEID IV, Ljubljana 1968, 297-298.
- (25) Marx - Engels, **Komunistični manifest**, MEID II, Ljubljana 1971, 613.
- (26) V. I. Lenin, **S čim začeti?**, Izbrana dela I, Ljubljana 1977, 486-487.
- (27) V. I. Lenin, **Kaj storiti?**, Izbrana dela I, Ljubljana 1977, 587.
- (28) V. I. Lenin, n. d., **Izbrana dela I**, Ljubljana 1949, 311.
- (29) V. I. Lenin, prav tam, 209.
- (30) V. I. Lenin, prav tam, 228.
- (31) V. I. Lenin, prav tam, 262.

BEVKOVO DOPISOVANJE Z MENOJ

13.

Ljubljana, 5. maja 1956

Spoštovani gospod Martin!

Lepo mi oprostite, da se Vam šele danes zahvaljujem za Vaše prijazno pismo. Bil sem tako ves v delu, da sem med tem hudo zanemaril osebno dopisovanje. Zdaj sem končal povest (1) in sem torej svobodneje zadihal. Ves čas sem nameraval obiskati Knežo, a sem iz raznih vzrokov tako odlašal, da sem to storil šele včeraj. Peljal sem se iz Tolmina čez Ljubinj na Knežo, koder so hodili junaki moje povesti. Šel sem tudi po novi poti v Knežko grapo, (2) kjer sta se skrivala dva junaka moje povesti. Ta obisk mi narekuje dva majhna popravka, preden gre povest v tisk. V ostalem pa nihče ne ve, kako je bilo na Kneži in v Podmelcu pred dvestopetdesetimi leti. V mrzlih februarskih dneh sem si bil nakopal išias, to je bila hkrati moja sreča, ker sem bil za nekaj časa rešen drugih obveznosti, da sem se lahko posvetil pisanju.

Da ne pozabim: na Kneži sem hotel pozdraviti družino Vaše žene, a sem našel hišo zaprto, ker so bili vsi na polju. Mislim, da se bom zopet oglasil prihodnji teden, če moj načrt ne gre po vodi.

Kar ste mi pisali glede »Pesterne«, me veseli. (3) Nič ne de, če izide prihodnje leto, da jo le enkrat vidimo natisnjeno. V kratkem izide roman »Črna srajca« in pripovedka »Peter Klepec«; obe knjigi Vam bom takoj poslal, ker me bo posebno zanimala Vaša sodba glede prve. Tudi peti zvezek Izbranih spisov je v tisku. (4)

Moja žena se dobro počuti, zima je ni prizadejala kot mene, ki pa tudi nisem več bolnik. Zdaj me čaka priprava šestega zvezka Izbranih spisov (5) in desetega in enajstega zvezka mladinskih spisov. (6) Preden bo to delo pri kraju, se bomo pa zopet videli, saj boste tudi to poletje s svojo

družino obiskali našo Baško grapo, ne?

Lepo pozdravljam Vašo ženo, hčerko, posebno pa Vas!

France Bevk

1) Leta 1956 je Prešernova družba naročila Bevku, naj pripravi povest, ki naj bi izšla kot redna knjiga za leto 1957. Bevk si je vzel za temo lik šimna Golje s Kneže, enega od voditeljev velikega tolminskega upora iz leta 1713; vendar pa ga je uokviril v uvodno fazo vstaje (prim. B. Grafenauer, *Kmečki punti na Slovenskem*, str. 315-316). Zato je svojo zgodovinsko povest ponaslovlil »Iskra pod pepelom«. — 2) Leta 1956 nova cesta po Knežki grapi še ni bila dokončana. Zgradila jo je gozdna uprava, da bi izkoriščala lesno bogastvo te divje stranske soteske, ki se s Peči spušča proti Baški grapi. — 3) Že nekaj mesecev sem bil v stiku z Edizioni Svizzere per la Gioventù, da bi tam objavil prevod »Pesterne«. Dne 7. marca 1956 mi je bil urednik te švicarske založbe prof. Tarabori pisal iz Locarna: »... Že lep čas je, odkar sem dobil besedilo Vašega odličnega prevoda povesti F. Bevka z naslovom »Pesterna« ... Sprva sem upal, da bom mogel prelepo povest vključiti že v letošnjo serijo, toda moral sem odstopiti mesto nekaterim delom, ki smo jih dobili preko natečaja, razpisanega v lanskem letu; in ker ne moremo objaviti v italijanščini več kot pet knjižic na leto, sem bil prisiljen premakniti objavo v serijo prihodnjega leta ...«. Ta pobuda se je potem dejansko iztekla v objavo »Pesterne« v italijanščini leta 1957. Toda k tej zadevi se ob svojem času povrnem. — 4) Ta novica je bila milo rečeno preuranjena, saj je bila knjiga objavljena šele v mesecu decembru. — 5) Vseboval je zgodovinski roman »Človek proti človeku«. — 6) »Mali upornik« (štev. 10) in »Črni bratje« (štev. 11).

Štiri dopisnice, ki mi jih je potem Bevk napisal v razmahu poldruga meseca, dokazujejo, kako si je želel srečanja z mano.

Na prvi dopisnici (13. junija iz Ljubljane) je pisal: »... Jutri bo teden, ko sem bil zopet na Kneži in sem pozdravil mamó Vaše žene. Izvedel sem, da boste v Baški grapi v juliju in avgustu. Zato Vam ne bom pošiljal v Francijo 'Črne srajce', ki je pravkar izšla; poslal Vam jo bom na Knežo ...«. Na drugi (21. julija iz Kopra, a odposlani s Kneže) mi je sporočil, da mi je bil poslal dve knjigi (Črno srajco in Kaplana Martina Čedermaca, ki je izšel pri Mladinski knjigi kot prvi zvezek Kondorjeve knjižnice). Na tretji (21. julija iz Kopra) je izrazil namero, da pride v Baško grapo, »ko si zagotovim avto«. In končno v zadnji (30. julija iz Ljubljane) je pisal: »... Sporočam Vam, da pridem v nedeljo 5. avgusta med 3. in 4. uro popoldne z avtom

na Knežo. Prej se bom namreč oglasil v Zakojci ...«.

Bevk je prišel na Knežo točno ob napovedanem času, kakor tje bilo v njegovi navadi. Sprejel sem ga v izbi, ki je bila poleti najhladnejša soba v hiši. Podaril mi je »Petra Klepca«, ki je bil pravkar izšel kot 8. zvezek v zbirki njegovih mladinskih spisov. Povedal mi je, kako je bil oblikoval »Črno srajco«, in me je prosil, da bi mu poslal svojo oce- no, ko bom delo prebral. Govoril mi je o »Iskri pod pepe- lom«, o tej svoji knjigi o Šimnu Golji, v katero je prav ta- krat vnašal zadnje popravke. Da bi ostala pri temi razgovora, sem ga popeljal na ogled stare hiše Golijevih, sedaj imeno- vane »pri Kovcu«, ki je bila pred dvajsetimi leti zadnja do- mačija na Kneži, ki je bila še krita s slamnato streho. Na koncu si je Bevk zaželel ogledati okolico naše hiše, travnik in sadovnjak, medtem ko sem jaz posnel nekaj slik.

Izreči neko mnenje o »Črni srajci« ni bila prijetna obveznost, saj gre za priložnostno, povprečno knjigo, napi- sano v istem okrutnem slogu, v kakršnega je Bevk odeval svoje najbolj cenene fabule pred dvajsetimi ali tridesetimi leti. To je zgodba o Gantarju, prepotentnem vaškem fašističu, »prekletem ovaduhu, podrepniku laškem, psu garjavem«, ki na koncu v nekakšnem kmečkem dvoboju z Jelerjem pla- ča svoje zlo početje z življenjem. Več zanimanja zbudi mo- del, ki se ga je pisatelj poslužil, da je ustvaril lik glavnega junaka. Med najinim pomenkom mi je Bevk zaupal, da se je za lik Gantarja zgledoval po liku nekega gostilničarja iz Bukovega, Antona Čelika-Ravnana, ubitega trinajst let prej, a ne tako kot Gantar. Pozneje mi je Bevk rekel, da, če je že bilo mogoče imeti Ravnana za laškega podrepnika, kolikor je bil vpisan v fašistično stranko (ni bil izjema), če se je že prepotentno obnašal (kot gostilničar ni bil edini), ni pa bil niti »prokleti ovaduh« niti »garjavi pes« in še manj »pro- danec«. Toda v tistem trenutku je potreboval junaka in ga je snel, kjer ga je pač našel, ter z Gantarjem izoblikoval slab- šalno karikaturu Ravna. Potem pa, v bojazni, da bi bilo preveč lahko prepoznati v kopiji izvirnik, se ni hotel izka- zati nevelikodušnega do sorojaka, ki je bil tragično končal, pa je zaradi tega zapisal v spremni besedi, kakor da bi hotel speljati radovednost bralcev:

»Podoba Gantarja, fašista slovenske krvi, sem že dolgo nosil v sebi in mi je silila pod pero. V mojih mislih ni

imel imena, dokler nisem napisal prvega stavka, a bil je tu. Da, to se razume, da sem imel pred očmi živega človeka iz mesa in kosti. Ne samo enega. Zato ne brskajte za njim, ne boste ga našli v celi vrsti Gantarjev, ki so bili vsi deležni približno iste usode. Tu sem jih združil v enega z vsemi — morda tudi ne prav vsemi — lastnostmi v sebi sprtega prodanca«.

Toda Bevkovi rojaki so kljub temu opozorilu našli, ne da bi brskali, in niso zgrešili.

Čez kakšen dan sem izpolnil obljubo in poslal Bevku svojo sodbo. Nimam več kopije tistega pisma, zakaj na Kneži nisem imel pisalnega stroja; ostal mi je samo koncept, in sicer brez datuma, poln popravkov in radiranj. Iz njega izhaja, da moje mnenje ni bilo navdušeno, zakaj med drugim sem pisal: »V celoti vzeto se mi Črna srajca ne zdi velika knjiga«, svoje mnenje pa sem utemeljeval z nekaterimi argumenti, ki se jih glede na povprečnost knjige ne splača tukaj navajati.

17. avgusta sem šel v Ljubljano z ženo in z malo Ireno. Bevk in gospa Davorina sta nas sprejela z običajno pri srčnostjo. Bevk mi je poklonil svoje »Legende«, ki so bile izšle 1939 v Ljubljani pri Novi založbi; preprosto mi je rekel, da mu je bila tista knjiga prišla iz srca kakor malokatera in da jo je bil napisal iz pristnega navdiha. Potem mi je dal kratek intervju o položaju sodobne slovenske literature, intervju, katerega zapis sem žal izgubil, ko sem se preselil v Italijo. Vendar se prav dobro spominjam, da na področju pripovedništva slika, ki mi jo je narisal, ni bila rdeča. Med mladimi, to se pravi med pisatelji pri tridesetih, je videl en sam zares obetajoč talent. Bil je dober prerok; tisti mladenič je po lastni zaslugi postal eden največjih prozaistov sodobne slovenske literature.

Med najinim srečanjem v Ljubljani mi je Bevk namignil, da bi bilo mogoče objaviti prevod Čedermaca na Reki. Zaradi tega sem se po svoji vrnitvi v Lyon konec septembra lotil popravljanja in zopetnega pretipkovanja tistega prevoda, ki sem ga v svoji perfekcionistični maniji videl polnega pomanjkljivosti. Kmalu zatem sem dobil naslednje pismo:

Spoštovani gospod Martin!

Od založbe »Edit« na Reki, kateri sem ponudil »Kaplana Čedermaca«, sem prejel odgovor, ki ga prilagam (1). Če imate kopijo rokopisa, bi Vam svetoval, da ga pošljete naravnost založbi, mene pa obvestite, da se bom za stvar dalje zanimal. Mislim, da je to edina pot, da pride knjiga v tisk.

Upam, da ste dobro potovali in da je družina zdrava. Jaz sem ves v delu pri urejanju 6. in 7. zvezka Izbranih spisov. Čakam, da Vam bom lahko poslal »Iskro pod pepelom«, tedaj Vam bom več pisal, danes hitim zaradi Čedermaca.

Lepe pozdrave Vam, gospe in mali Ireni!

France Bevk

Tega pisma nimam, ker sem ga vrnil Bevku. Napisano je bilo na papirju z natisnjeno glavo EDIT, »novinarsko izdavaško poduzeće«, in je nosilo podpis ravnateljice Elde Sanse.

Tako sem pospešil pregledovanje svojega prevoda, a delo se mi je le počasi odsedalo. Zame se je bilo namreč začelo obdobje vročične dejavnosti; nikoli kakor v tistih devetih mesecih, od oktobra 1956 do junija 1957, nisem bil tako obremenjen z obveznostmi. Poleg poučevanja na Ecole Supérieure de Commerce sem se bil zaposlil tudi na drugih šolah kakor Cours Pascal, poleg tega pa sem tudi vodil pevski zbor kulturnega društva ticinskih Švicarjev »Pro Ticino«. Med zimo sem se iz Rue de la Monnaie preselil na Quai Fulchiron, v stanovanje s sijajnim razgledom na reko Saono. Zaradi tega sem sredi novembra poslal na Reko samo tri poglavja prevoda: četrto sem poslal v januarju, peto in zadnje pa v februarju. Od EDITa nisem dobil nikakega sporočila o prejemu. Bevku, ki ga je moj molk že skrbel, kakor izhaja iz dopisnice z dne 15. novembra, sem napisal pismo šele 18. novembra.

Pozneje mi je Bevk napisal tri dopisnice, eno 5. novembra, da mi je sporočil svoj odhod v Beograd, drugo 4. decembra iz Beograda, tretje 15. decembra po svoji vrnitvi v Ljubljano. In tu je zadnje pismo v letu 1956:

Spoštovani gospod Martin!

Oprostite mi, da se šele danes oglašam s pismom. Ta mesec me je tako okupiralo politično delo in pisanje drobiža za novoletno izdajo listov, da nisem ujel mirnega trenutka. Jutri pa se zopet odpeljem v Beograd, a Vam moram prej napisati nekaj vrstic, sicer jih ne boste imeli do novega leta.

Kot sem Vam sporočil že na dopisnici (1), je zadeva glede Vašega kolesa (2) končno urejena. Tako so mi telefonično sporočili domov, še preden sem se drugič vrnil iz Beograda. Pisal sem tudi na Knežo in prosil, da mi sporočijo, če bi morda stvar še ne bila v redu. Ker takega poročila nisem prejel, smatram, da je moja intervencija res imela uspeh. Želim, da bi bilo tako.

Zanima me, kako je s »Kaplanom Čedermacem«, ali so se zanj odločili. (3) Če bo potrebno, bom pisal nekemu znancu na Reko, da se za stvar osebno pozanima. Mene je, kot sem že rekel, zadnje čase precej okupiralo politično delo. Vendar pa pretekli meseci tudi v literarnem pogledu niso šli brezplodno mimo. Oddal sem šesti zvezek Izbranih spisov, zgodovinski roman »Človek proti človeku«, ki predvidoma izide v prihodnjem letu, še prej pa peti zvezek, ki se je letos zakasnil. Založbi Mladinska knjiga sem oddal v ponatis povesti »Mali upornik« in »Črni bratje«; poslednjo sem nekoliko predelal. Pripravljam za natis (deloma ponatis) zbirko pripovedk »Čarovnica Čirimbara«. Če štejem, da ima ista založba v tisku že tri moje knjige od prej, to ne bo majhna žetev. V Marionetnem gledališču pa igrajo mojo pravljico igro »Lenuh Poležuh«.

Z novim letom se mislim vreči z vso silo na literarno delo, da napišem kaj novega. Deloma priredil, deloma znova bom napisal zbirko novel, (4) poleg tega spomine na leta med obema vojnama. (5) Glede obeh knjig sem že v dogovoru z založbami. Imam še druge načrte — do jeseni bi rad napisal novo mladinsko povest — a ne vem, v koliko bom imel za to časa in moči. Če bom imel dotlej, ko se zopet vidimo, dve novi knjigi, bom vesel. Tedaj bo že izšla tudi »Pesterna« v Švici. Če Vam nisem tega še rekel: jaz od honorarja za »Pesterno« nič ne zahtevam, prosil bom samo za nekaj izvodov knjige. (6)

Zanimala me bo Vaša sodba o »Iskri pod pepelom«. (7) Saj si nič ne domišljam, to je ljudska knjiga, ki ima hvaležne bralce. Kritika je niti ne graja, niti ne hvali. Pri »Črni srajci« pa so mnenja precej deljena; vendar je več hvale kot graje.

Če bi radi kako knjigo, sporočite mi, rad Vam jo pošljem.

Oba z ženo se Vam lepo zahvaljujeva za poslano fotografije, ki so nama v prijeten spomin. Oba želiva Vam, gospe in mali Ireni čim bolj srečno in veselo novo leto 1957 z željo, da bi se prihodnje poletje zopet srečali v Baški grapi in v Ljubljani.

Lepo pozdravljava Vas in družino!

France Bevk

1) Gre, če hočem biti natančen, za zgoraj omenjeno razglednico z dne 15. decembra.— 2) Zgodba o tem kolesu je ena od takih, kakršne so šle v slast kakemu Antonu P. Čehovu in po katerih še danes skomina urednike tednika »Pavliha«. Moja žena je bila v Gorici kupila kolo, ki ga je mislila podariti svojemu bratu Ivanu. Malo preden sva se vrnila v Francijo, sva ga nesla na carino v Ljubljano. Vsi papirji so bili v redu: uvozni list, potrdilo Odbora z Mosta na Soči itd. itd. »Vaš brat bo lahko prevzel kolo v približno dvanajstih dneh,« je bil rekel moji ženi neki funkcionar. Pomirjena sva pozdravila Bevka in Davorino in se vrnila na Knežo pripraviti kovčke. Po dveh mesecih je kolo še zmeraj ležalo v carinskem skladišču na Masarykovi cesti, kjer so ga ljubeče čuvali za pičlo vsoto sto dinarjev ležarine na dan. Po najinem odhodu se je svak, namesto da bi mogel prevzeti kolo, pogreznil v vrtinec prošenj po petsto dinarjev vsaka, zavrnitev, zahtev po drugih dokumentih, po spremembi že obstoječih, ko da bi namesto za kolo šlo za tank; in da je bila zafunkcija popolna, važnega uvoznega lista nihče ni mogel več najti. V svojem pismu z dne 18. novembra sem govoril Bevku o tej komediji in on se je s svojo neposnemljivo zavzetostjo (kajpada skupno z ognjevito Davorino) pognal v akcijo in mu je ne brez težave uspelo deblokirati situacijo. Ivan je naposled le smel prevzeti kolo, potem ko se je onih dvanajst dni pomnožilo za sedemkrat. Če vzamemo carinsko takso, ležarino, razna pota in dokumente, se je cena za bicikel več kot podvojila.— 3) Založba EDIT ni nikoli odločila ničesar in se mi ni oglasila do maja 1958.— 6) O tej zbirki novel ne najdem nobenega sledu in ne vem nič o njej. Bevkova omemba se ne more nanašati na »Krive račune«, ki so res zbirka novel, a ki so že izšli prav v letu 1956 pri založbi Lipa v Kopru. Kar se tiče »Krivih računov«, je čudno, da mi jih Bevk ni nikoli omenil. Zanje sem zvedel v knjižici »Bevkova bibliografija«, ki jo je uredil Marijan Breclj in jo je izdala Lipa 1960 ob priliki pisateljeve sedemdesetletnice. Mnogo let pozneje, ko knjige ni bilo več

v prodaji, sem zaprosil avtorja za izvod. Ne vem kje ga je iztaknil, da mi ga je poslal, vendar pa se je vanj samo podpisal brez posvetila in brez datuma; in tudi to predstavlja čudno izjemo.— 5) Mišljen je »Mrak za rešetkami«, ki je bil objavljen 1958.— 6) Prof. Tarabori mi je bil pisal iz Locarna: »... nagrada, ki jo predvideva EGS za tekst, znaša 200 frankov... pozanimal se bom, ali jo bo mogoče malo dvigniti, da bi jo lahko porazdelili z avtorjem, ne da bi bil delež, ki pripada tako enemu kakor drugemu, prepičel...«. Kakor je razvidno, je bil tisti enkratni honorar res mizeren, posebno za državo kakor je Švica. S svojo odpovedjo mi je Bevk mislil odstopiti vso tisto skromno nagrado. Te tako prijazne geste res nisem mogel sprejeti; zato sem se mu oddolžil, ko me je Bevk prišel obiskat v Lyon.— 7) Dne 27. marca sem pisal Bevku: »Moja sodba je v bistvu ugodna. Ta knjiga sicer ne dodaja nobenega bisera vencu vaših najboljših del, ... a je dostopna vsem, tudi najpreprostejšim bralcem. Prevladovanje dialoga jo dela živahno... Dejanje ima svoje težišče v osrednjem dogodku: v potovanju delegatov na Dunaj. Kar je prej, ga pripravlja, kar mu sledi, je njegova posledica. Zaradi tega ... je moč razločiti jasno začrtano zasnovu, ki daje prijeten občutek jasnosti in olajšuje branje. Ni mogoče reči, da je to delo visoko dramatično. Vendar pa v mnogih detajlih gane bralca, kakor na primer v pripovedi o potovanju delegatov na Dunaj, kamor gredo iskat pravice, v katero naivno verujejo, o njihovem žalostnem vračanju, posebno pa o osamljenosti, v kateri se na koncu znajde Golja. Po mojem mnenju je ta del najboljše uspel, in to zaradi plastičnosti, v katero zraste lik tega upornika, sprva organizatorja in voditelja, potem pa begunca in zapuščenca...«. V zvezi z Bevkovo pripovedno tehniko je zanimivo opazovati lik begunca, ki nastopi v pre mnogih knjigah, tako za odrasle kakor za mladino.

Nadaljevanje sledi
prevedel Alojz Rebula

»Zdrav človek ne more biti niti fatalist niti nagonski iskalec, najmanj pa strahopetec; resničen človek je izzivalec, ki se s stvariteljskim erosom izpostavlja in tvega ter s tem največ dobiva. Sam v sebi se sprošča, obenem pa dobiva vedno večjo enotnost svojih dejanj. Vedno večja človečnost pomeni vedno večjo življenjskost. Ni druge usode razen osebne usode.«

Edvard Kocbek, *Dejanje*, 1938, I.

IRENA ŽERJAL

PESMI

ZENIT

*Kaj naj storim, če me maraš,
in če me ne, kaj naj storim?
Kaj naj rečem, če me ljubiš,
če me ne ljubiš, kaj naj rečem?
Prelepi svet razodeva barve,
kje so moje, ki sem ti jih dala?
Joj, kako poslednja lastovka joče,
ko sonce zahaja.*

*Trepeta ti beseda, ker hočeš spočeti,
nočeš spočeti, hočeš?
Smeh leži v tvojih laseh,
mišice klonijo mojim rokam,
svetloba leti nad obzorjem,
rečeš tihi amen —
spočeto je bitje tega sveta.
Bo malo detece nežnoživo,
s cofki na vozku
gledalo bo v to dvorišče,
širjava bo svetlih barv.*

BREZDANJOST

*Reci, naj jočem
za vse sončne zahode,
za vse jasne noči
nad tihimi gozdovi.
Reci, naj jočem,
zakaj dolga leta v brezdanjo jasnino
nikoli nisi pogledal v moje oči.
Reci, reci, naj jočem,*

reci mi za vse dneve,
ki ginejo v sinje morje
in se končujejo brez slovesa
kot jaz
in ti ...

ČRNA PRINCESA DEŽELE POVSOD

*Katera temna pot te skriva,
v avgijevih hlevih te ni,
kot te ni za moštranco
in v kletih
v omamni dišavi tropin.
Svetišče domače
zagomazi mi v kosteh,
bežno preletim nebo
prazno —
Moje sedmo življenje niha
med Andromedo in ozvezdjem Zmaja,
nastopila je rožnata jesen
z vso svetlo zarjo sredozemskih sapic.*

VPRAŠANJA SPOGLEDLJIVI DEKLICI

»Bajke govoriš, a ne doumeš naših skrivnosti v srednjem
veku!«
*Rože so rasle iz prsti, iz moje kosti, a ti si plesala na šagri.
Meni črvi govore o smislu, a ti ščebetaš z lutkami.
Vode premetavajo kamenčke, ti pa drviš v nebotičniku.
Rezbarji rišejo prastara drevesa, a ti lahkoš šepetaš kvante.
Kosec podaja srp žanjici,
ti pa nisi žanjica, pač pa okrogla dama,
svet se dodobra vrtí, in ti se monotono spogleduješ
z dolgčasom.*

*Kdaj se bo tvoja pamet razbistrila
in boš pohitela za Orfejevim sinom,
da razkriješ njegovo bol.*

P. P. PASOLINI IN VPRAŠANJE »NAREČJA«

Da lahko pravilno uokvirimo odnos P.P. Pasolinija do »podrejenih jezikov«, do tako imenovanih »narečij«, moramo izhajati iz tega, kar nam v zvezi s furlanščino sam pravi v antologiji o »Narečnem pesništvu dvajsetega stoletja«. (1) Priredil jo je z rimskim narečnim pesnikom Marijem dell'Arcom prav v času, ko je zaključil delovanje — ki se je za novo furlansko pesništvo izkazalo kot temeljno — v Academiuta de Lenga Furlana v Casarsi ter se preselil v Rim. Svoj jezikovni izraz označuje torej tako: »V beneškem in tržaškem zaledju se je tisto jezikovno področje, ki je zaradi svoje obrobnosti ohranilo skrajno presenetljive arhaične jezikovne značilnosti, v teku stoletij umikalo proti goram Cadorske pokrajine, Karnije in Koroške. Starodavni jezik ljudstev severne Italije naj bi bil živel neizpremenjen na prostranih, pustih naplavinjskih nižinah Tilmenta (to so prehodna ozemlja) in više, na ozkih, žalostnih, predalpskih in alpskih dolinah. Razen če ne gre, kot trdi veliki G.I. Ascoli, ki se je rodil prav v Furlaniji, za pravi ladinski jezik (ki živi okrog alpskega razvodja, od Grigionov do Kvarnera), in ne za alpsko narečje; za slednje bi šlo, če bi dokončno odgo-varjala resnici Battistijeva teorija, katero smo tu pravkar prikazali. Važna je vsekakor fiziognomija te govorice, ki se tako rezko loči od italijanskih narečij, a je tako polna italijanske miline: njena arhaičnost jo vključuje v naravno okolje, kot da se je spojila z dimom ognjišč, z vlažnim bičevjem ob kanalih, z od sonca ožganimi stezami. Zdi se nemogoče, da je ta »romanski« prizvok, ki je tako prečiščeno prodril v pokrajino, tako popolnoma tuj pesniški dejavnosti v furlanščini. Ni ga zaslediti niti v pesmih čedajskih notarjev iz štirinajstega stoletja (namreč v tistih dveh ali treh tekstih, ki so se ohranili); ti preveč prozaično posnemajo provansalske modele iz druge ali tretje roke« (str. CX-CXI). Pasolini nato poudari jezikovno neodvisnost furlanščine: »Da furlanščina ni italijansko narečje, to že veliko pomeni, in sicer

zato, ker dopušča takojšen odmik od plebejske barvitosti krajevne narečja; ker nudi možnost za slovstveno prefinjeno uporabo. To še bolj poudarja de Gironcoli, ki prisoja goriški inačici furlanščine neko arhaično barvitost, posneto iz furlanščine sedemnajstega stoletja, v kateri so pisali baročni narečni avtorji in še zlasti Colloredo.« (str. CXIV-CXV) Tukaj je treba poudariti dva bistvena vidika, ki ločita P.P. Pasolinija od socio-lingvistične šole, ki se je uveljavila danes v Italiji in ki ne dopušča obstoja »različnosti« v notranjosti alternativnega jezikovnega sistema. (2) Iz tega sledi negacija vsake »koine«: ne bi torej obstajala »furlanščina«, »piemonteščina«, »okcitanščina«, temveč le romanska narečja Vidma, Casarse, Gorice, Turina, Bielle, Chianala, Oulxa ... Lahko je razumeti, kako so take navidezno »znanstvene«, neškodljive teze koristne jezikovnemu kolonializmu. Ta šola zanika vrednost osvobajanja omenjenih govoric od »plebejske barvitosti krajevne narečja«; o slednjem meni, da spada k »narečju«, ki bo ostalo »podrejeno« ali pa bo izginilo! Ustavi pa se pri liriki in poveličuje tisto »prefinjeno slovstveno izgovarjavo«, ki v resnici označuje »dolce stil nuovo« tako imenovanega narečnega pesništva dvajsetega stoletja. V tem smislu združuje Pasolini in Academiuto s piemontskimi pesniki »squisi« de Ij Brande', to se pravi, s šolo, ki jo je dvajset let prej ustanovil Pinin Pacòt v Turinu. (3)

Zdi se, da Pasolini ne polaga mnogo važnosti na razliko med »jezikom in narečjem«; saj uporablja v zvezi s furlanščino oba izraza. Razlika nima namreč literarno »objektivno«, pač pa literarno »subjektivno« vrednost. Ni namreč važno sredstvo, s katerim človek odkrije zlato, važna je pristnost dragocene kovine; važna je »poezija«, ne pa jezikovni izraz, katerega se je človek poslužil. Ta pa je važen subjektivno; važno je namreč dognati, »zakaj« pisatelj uporablja alternativni, podrejeni jezik namesto glavnega. Pasolini dà tedaj svojo subjektivno razlago s tem, da poudari razliko med »narečjem«, ki ga je vsakdanja raba vulgarizirala, in pa med pesniškim »jezikom«, ki je potreben prav za osvoboditev furlanske kulture. Da bi tedaj Furlanijo povzdignili na raven take zavesti, da bi se lahko samostojno predstavila, bi bili morda morali biti od nje dovolj odmaknjeni, ne bi smeli biti preveč furlanski; in če bi hoteli, da bi bil jezik gibčen in izviren, ga ne bi smeli preveč uporabljati v govoru. Do

»umika« nazaj, do te bistvene značilnosti narečnega, ne bi smelo morda priti znotraj narečja samega, pač pa bi to morali doseči s prehodom iz enega jezika (italijanščine) v drug jezik (furlanščino). Po tej bi se nam v začetku dobesedno čutno (v najširšem in najglobljem pomenu besede) tožilo, a bi potem ta občutek sovpadal z domotožjem človeka, ki živi — in se tega zaveda — v civilizaciji, ki se je znašla v jezikovni krizi, ki je prišla do obupanega in odločnega Rimbaudjevega vzklika: »je ne sais plus parler.«

Tak je bil položaj mladega Pasolinija, furlanskega pesnika, in take so bile nevarnosti, katerih se je zavedal: pretirana naivnost (toda avtor »Pesmi v Casarsi« je pisal svoje prve furlanske verze pri devetnajstih letih) in pretirana prefinjenost (in v resnici se je skliceval na antične Provansalce kot na estetsko prikazen in to zaradi vpliva, ki ga je nanj imel njegov romanski in krščanski izvor). Vsekakor pa se je znašel pred različnim jezikom; ta jezik ni bil njegov, temveč materin, ni bil njegov, a so ga govorili tisti, katere je nežno in silovito, motno in čisto ljubil. Njegov prehod iz enega jezika v drugega, starejšega in neskončno čistejšega, je pomenil vrtnitev po stopnjah svoje biti. »Umik« nazaj ga navdaja z navdušenjem, s čisto in slepečo toplino mladostnika, da *ponovi tisto pot*, na kateri se je nekje njegova sreča ujemala z očarujočo pokrajino Casarse, s kmečkim epičnim življenjem, polnim bolestnega domotožja. Poznati je pomenito isto kot izražati. In tako pride do jezikovnega preloma, do vrnitve k jeziku, ki je bližji svetu. To so izhodišča (kajti o rezultatih ne gre govoriti nam) zbirke »Poesie a Casarsa« in naslednje dejavnosti ... Kasarški felibristi niso torej niti od daleč povezani s čisto narečnimi oblikami; njihov pesniški apprenticeship poteka ves zunaj narečja, čeprav se strogo ujema s čustveno vzgojo, katero skoraj bolešno pogojujeta ljubezen-domotožje do njihovega narečja in do njihove zemlje.« (str. CXVIII - CXIX).

Ta »umik« ni torej nič drugega kot »vrnitev« k želji, da bi zopet slišal glas »otročička«, ki je v pesniku ostal živ kot Peter Pan, kateremu niso mogli polomiti kril. Nova narečna poezija v Italiji nima brez razloga pogostih pascolijanskih odtenkov. Ta literarna vrednota »umikanja« nam pomaga razjasniti še drug pomen izraza, in to tudi v političnem smislu, tako da nam razkrije bistveno razliko, pri kateri je

Pasolini vztrajal: med »napredkom« in »razvojem«. Eno je namreč »razvoj« sistema, ki skuša homologirati vsak odpor in alternativno silo, s tem da izvrši »rodomor« vsega, kar je drugačno, in torej tudi tistih kultur, ki so tuje »dvoru«; drugo je »napredek«, to je »rast« življenjske sile in osvoboditve človeka ter podrejenih slojev. Če smo zavili na zgrešeno pot, ki pelje k »razvoju« tako tragičnega sistema, je treba imeti pogum »nazadovati«, to je vrniti se nazaj in stopiti na drugo pot. Ko je zapustil Furlanijo, je Pasolini v Rimu še segel po narečju, tokrat po rimskem. Potem se je prav v zadnjem času svojega življenja spet vrnil k staremu izviru.

Pisec teh vrstic ga je neposredno potem, ko je izvedel za obstoj ustanove *Academiuta*, iskal v Casarsi; našel je le njegovo teto. Bil pa je z njim na tečaju o »Narečju in šoli«, ki ga je priredilo ministrstvo za šolstvo. Ker je omenjeni tečaj skupaj s prof. Antonom Piromallijem vodil tudi podpisani, je Pasolinija lahko nanj povabil. Tečaj je bil v Lecce od 20. do 27. oktobra 1975. Pasolini je govoril 21. oktobra; 1. novembra so ga v Rimu umorili. To je bila torej njegova zadnja debata. Njegov poseg in najvažnejša mesta v razpravi, ki mu je sledila, sta objavila Antonio Piromalli in Domenico Scafoglio v knjižici, ki je osnovnega pomena za razjasnitev Pasolinijevega stališča o »narečju«. (4) Osnovne točke, katerih se je tisti dan dotaknil, so: »vzvišena desnica«, novi klerikalizem, revolucionarna levica.

SMRT NAREČJA

V uvodni beležki spominja D. Scafoglio na nekatere Pasolinijeve posege v tem pogledu. »Narečje in svet, ki ga je izražal, ne obstojita več. Ljudje ne govorijo, ne marajo in ne morejo govoriti v narečju. Končana je doba tistega starega in barskega sveta, katerega sem ljubil, in izginilo je njegovo izrazno sredstvo, namreč narečje. Podrejeni sloji še govorijo v narečju, toda to je italijanizirano narečje, podobno tistemu, ki ga govori buržoazija in ki je samo še zvok brez kulturnih vzorcev in čustvene odzivnosti.« (5) Tri mesece preden je prišel v Lecce, je v »gusarskem članku« (6) zapisal: »V tem položaju sem po skoraj tridesetih letih zopet začel pisati v furlanskem narečju. Nadaljeval morda ne bom. Tistih nekaj verzov, ki sem jih napisal, bo morda ostalo unicum. Gre pa vendar za simptom in vsekakor za nezamenljiv

pojav. Ko sem pisal v narečju (najprej v furlanskem, potem v rimskem), nisem imel v žepu niti beliča. In v vsem revnem svetu okoli mene je kazalo, da bo narečje ugasnilo šele v tako oddaljeni prihodnosti, da se je zdela abstraktna.«

Zdelo se je, da bo italijanizacija Italije temeljila na obsežnem, to je narečnem in ljudskem doprinosu od spodaj, ne pa na zamenjavi vodilnega literarnega jezika z vodilnim poslovnim, kot se je pozneje zgodilo. Med drugimi žaloigrami, katere smo doživeli (jaz čisto osebno, čutno) v teh zadnjih letih, je bila tragedija izgube narečja eden najbolj bolečnih činiteljev izgube stvarnosti (ki je bila v Italiji vedno svojska, neobičajna, konkretna, nikoli centralistična, nikoli zadeva 'oblasti'). V razpravi v Lecce je ponovno poudaril pojem »smrti narečja«: »Tisočkrat sem ponovil, da vse, kar je naredil kapitalizem do pred desetimi leti s klerofašistično centralizacijo, ni prizadelo kulturnega partikularizma Italijanov. Sicilijanec je bil antropološko Sicilijanec, Albanec je bil Albanec. Furlan je bil Furlan. Nič jih ni spremenilo. Z nastopom masovne kulture, masovnih občil, televizije, novega tipa šole, novega tipa informacije in predvsem nove infrastrukture, to je potrošništva, je prišlo do poplitvelosti in do centralizacije, kakršna ni uspela nobeni vladi, ki je izjavljala, da je centralistična. Potrošništvo, ki trdi, da je strpno, dostopno za možnosti decentralizacije, pa je strahotno centralistično. Posrečilo se mu je, da je izvršilo tiste rodomore, katere je kapitalizem izvršil morda v Marxovem času in o katerih je pričal Marx.« (str. 43) Vendar je izkušnja v Lecce Pasolinija prepričala, kot bomo videli, da ni še vse izgubljeno, da je potrebno biti še eno bitko.

(Konec prihodnjič)

Prevedla MARIJA KACIN

-
- (1) Poesia dialettale del Novecento — a cura di P.P. Pasolini e di Mario dell'Arco; Guanda, Parma 1952.
 - (2) Glej C. Grassi, ravnatelj Inštituta za italijanski jezikovni atlas (Univerza v Turinu): »Vsekakor je z jezikovnega, zgodovinskega in zemljepisnega stališča groba zmeta, ako trdimo, da so piemontski govori "krajevne inačice tega jezika"; to bi bilo isto, kot če bi rekli, da turinska ali neapeljska govornica nista nič drugega kot različica italijanščine. V resnici pa moramo brez izjeme vse govore naše dežele obravnavati izključno v zvezi s skupnim latinskim izvorom...« (Iz opombo z dne 20.

oktobra 1976 k socialističnemu deželnemu šolskemu načrtu o pouku piemonteščine v šoli. Temu načrtu je Grassi odločno nasprotoval; deželni svet pa ga je odobrila proti samim glasovom MSI in DN (Destra nazionale - Narodna desnica); osrednja vlada ga je dvakrat zavrnila.) To pismo je bilo objavljeno v polemičnem smislu v reviji »Musicalbrande« (leto XIX, Scartari 75 - september 76) v članku »Ij nemis de lenga piemonteisa-Sovražniki piemonteškega jezika«, ki ga je napisal Tavo Burat (str. 9 - 12).

- (3) O Pininu Pacotu (Giuseppe Pacotto), r. 1899, u. 1964) glej, kar so napisali: Pasolini sam v »Antologia della poesia dialettale del 900«, cit. (str. LXXVIII - LXXXII); R. Massano: »Piemonte in poesia: due ritratti critici di Nino Costa e Pinin Pacòt »Famija turineisa«, Turin 1976; Carlo Cordié: Poesie di Pacòt« v »Dizionario letterario delle opere di tutti i tempi e di tutte le letterature«, Bompiani, Milano 1966, Appendice 2ª str. 173.
- (4) P. P. Pasolini: *Volgar eloquio* - a cura di Antonio Piromalli e Domenico Scafoglio; Athena, Napoli. 1976.
- (5) Glej intervju s Pasolinijem, objavljen v »Giorno« 29. decembra 1973; objavil ga je tudi E. Golino v »Letteratura e classi sociali«, Laterza, Bari 1976; str. 108-109.
- (6) Ocena zbirke »Io faccio il poeta«, katero je objavil Butitta 11. januarja 1974; glej tudi »Scritti corsari«, Garzanti, Milano 1975, str. 225-226.

OB 40-LETNICI NASTANKA DEJANJA

O vlogi in pomenu revije Dejanje bomo na teh straneh poglobljeno spregovorili kdaj pozneje; naj tokrat ob pomembni obletnici samo naglasimo, da je bila revija Dejanje glasilo, ob katerem se je v letih pred drugo svetovno vojsko združil večji del slovenske razumniške elite. Zasluga Dejanja, in Edvarda Kocbeka kot urednika revije, pa je, da je mlajša katoliška inteligenca prisluhnila protiavtoritarnim evropskim hotenjem, se zavzemala za slovensko samobitnost in opozarjala na ogroženost slovenske domovine. Dejanje je bilo tudi prvo, ki je že 1938. leta klicalo Slovence na združitev vseh sil ne glede na svetovnonazorske razločke!

V počastitev te pomembne obletnice naša revija tokrat izhaja v zborniškem obsegu.

MAGNETOFONSKI TRAK

(nadaljevanje)

»NOSI KUPO ZRELOSTI V ŠKRLATNI BLIŠČ«

Stvar je utemeljila v zelo stvarnem monologu:

»Sita sem udarništa, to je služiti v tem prokletem nejasnem sistemu družbi, ki moje osebnosti sploh ne upošteva! Ko sem prišla v ta kraj, sem bila dekle cvetočih lic in jasnih idej, zdaj pa sem samo upehana družinska mati, ki se ji otroci v šoli posmehujejo, ker toliko stvari ve. Sita sem te prevzetne soseske, ki nima pojma o čistih znanostih, ampak je vse, kar razume, mehanična uporabnost in s tabo vred: latinska književnost, pa Dante, pa pevski zbori! Utesnjena med štirimi stenami doma, v uradu, za pisalnimi mizami. Mar so mize, obložene in prazne, moj Bog, ka-li! In potem, otročad se z mano ukvarja kot s kakšno staro strino ali babico, sem mar čemu takemu podobna? Delati pa moram, o, da, delati pač! Spremenila sem se v robota, misleč, da bom očarljiva družinska mati. Ne, nikar me ne glej, dragi mož, kakor da sem postala feministična živad, ne, nisem tako vzgojena, da bi po cestah vpila, kako so ženske zapostavljene. V meni je nekaj prekipelo! To nezanimivo življenje, ki sem ga doslej živela, vsa v predpasnikih v kuhinji, v vlogi nasmejanega lakaja!«

»Zaplešiva srček!« ji je milostno dejal mož, a jo je stvar še bolj razkačila!

»Nobenega pravega razumevanja ne čutim več do tvoje malenkosti! Kje so moje barve, ki jih ni oskrnila malomeščanska potegavščina, ki jih ni razmesaril dolgočasni 'moram', da gre nekaj neugotovljivega v pozabo. Nikar ne misli, da sem pod vplivom Shakespearovih žalostink, vse kaj drugega mi zdaj prihaja na misel. Moji žametni dnevi v naročju zelenih gozdov. Ko mi ni bilo treba vesti se kot lutka v marionetnem igrišču, da ne bi koga od družine osmešila!

Da bi bile vse juhe in vse pečenke okusne, vse matrone, brezdelne in nadute, posmehljive, vse tvoje tihe prijateljice mirne; da jih ne bi motilo, če sem drugačna kot one. Ne, nisem nikoli in nikdar ne bom taka kot one! Zavistne vsaki naturistki, ki se sklati na te ulice s severa, in imajo svojo hudobno svoboščino, medtem ko jih vi, dedci, občudujete. Nič mi ni mar za te stvari.«

»Predolgo se poznavam, da bi na kaj takega pomislil!«

»Ne, ti si predobri stari zakonec, ki prenaša histerije svoje slabše polovice ... Ne, ni tako ... morda sem prvič iskrena. Vsakič ko sem po teh ulicah stopala, se mi je zdelo, da me imajo za nerodno babše, ki je prišlo na zapad po srečo, zdaj, ko sem domača in sem prepesala in razjasnila svoj položaj, zdaj sem vsega sita.«

»Še vedno nisem razumel, kaj nameravaš.«

»Na daljno potovanje pojdem. Da pozabim te sive ulice in svoje pusto vandranje po njih. Najhuje je to, da ti nič ne bom obljubila, ali se vanje vrnem.«

MAJ IN PRASTARI SPOMIN

Zdaj je zares maj. Lastovke, naše sosede, gnezdiyo nasproti mojega doma. Nič jih ni strah te grozljive sivine zidov in se spreletavajo po nebu, v loku, v obliki črke T in meni bije v srcu: to, to, to.

Če je veter, udarjajo s perutnicami, loki njihovih šviganj pa so čudovite diagonale.

Vrnile so se sinoči. Cvrčale so, potem so legle v svoj vzvišeni počitek, danes pa spet letajo čez ves breg, da jih nemara nikjer ni toliko.

Nekatere so tako velike, da imajo v perutnem premeru nemara 45 cm. Cvrčijo in letijo, kot da so nad oceanom. Divje. Nad murvjem in v skrita gnezda. Vrnile so se, ko so vrtnice pognale popje in se majnice odpirajo.

Dež rosi, prši, vejevje se sunkovito zamaje. Prepelici na najvišji veji sedita, kot upehani sta. Sapa jim mršči perje. Neverjetno togo zreta k morju. To previsno obalo predobro poznate. Nič ni bolj presenetljivega od oholega pogleda utrujenih selivk. Gledajo kolonjo, gledajo rjavo umazane strehe. Bojim se, da se bo samec zmotil in privršel prav vame. Le čemu, draga ptica, bi morala čutiti mrzlo vrečo mojega me-

sa. Sem samo ponižna in delavna. Toda lastovka bolšči vame, bolšči in me zmerja, zmerja, ker nečesa še nisem napisala, ona pa je že stara in se vsega spomni.

1944. leto ... Kolonja in kamniti tlak. Tri ženske. Štiriletna, tridesetletna, babica pa gre v sedemdeseto. In tu naj bi bil štab. Dve kravi, kokoši, mačka, dvorišče brez psa. Tri nekakšne umazane murve. Idila iz davnine.

Le odkod prihajajo znaki zavezniškim letalom in podatki, zaradi katerih bi lahko bili uničeni!

Ženska iz srednje generacije. Dobre volje je. Silno je ponosna, kot kakšna Rusinja, če bi ne bila majhna.

»Kje so partizani?«

»Nobenega moškega ni v hiši.«

»To vi lahko trdite, tod naokrog ali kje spodaj pa vendarle so. Prijateljsko vas najprej vprašamo, kje so?«

»Doma smo ženske. Mož v specialnem bataljonu. Babica hodi v mesto, jaz pa na polje.«

Pristopil je razsrjeni Iškarjot.

»In vohuni. Zbira podatke. Za rdeče.«

Visoki in namrščeni Švab je dal znamenje najbližjemu vojaku s krampom. Začeli so udarjati po kamnitih tleh.

Vrišč je bil v hiši, ker se je nekaj vojakov drlo na staro in otroka. Preiskali, pregledali so sleherni kot. Končno se je babici posrečilo nekje iztahniti potico, vina in klobase.

Molila je in molila, nemara bi jim imponirala molitev, toda stari niso dovolili, da bi izginila. Režali so se ji. Ona pa je vedela, kako bo hudo, če pojdejo na pod in najdejo njeno judovsko zvezdo, izrezljano na vratih. Vedela je, da jih razkači vse, kar je podobno zvezdi, pa naj bo judovska, jehovska, repatica ali katera koli. Zato jo je bila narisala, da bi kljubovala grdobiji te pošastne dobe.

Švabi so ostali v kuhinji. Posmehovali so se otroku. Skozi kvadratega v okencu je opazila, da je zaslišanka čepela na robu izkopanega bunkerja, da sta bili dve puški uperjeni vanjo, bunker pa je bil — prazen.

Blažena praznina, Bog na veke vekov, amen. Rekla sem, da je ta zemlja blagoslovljena in jasnovidna. Blisk je videl, čutil, da prihajajo. Ona pa je bila dovolj prebrisana, da je pleteničila s svojo resnico »ne razumem«. Bog daj, da bi

natvezla kaj posebnega. Bog, kje si? Kaj počenjajo z otrokom? Niti joče ne.

Stari roženkranc, vedno spravljen v firtofu, se je kot sam, črnici podoben, zapletel med členke. Stiskala je jagode, stiskala jih je, da so se zarile v živo.

Oče naš ...

Oče moj ...

Nič. Na dvorišču tišina. Pratišina. Molk. Molčanje. Tema v soncu. Murve znajo molčati. Nebo vidi. Lastovke so videte. Cvrčijo. Mačka se je skrila. Škrli. So razbili. Zemlja. Joče. Ne, dekletce je začelo vpiti. Mati božja. In ob sodnem dnevu ...

Blisk je zbežal. Zemlja zeva. Nič ne bo izpričala. Le zanikrn, blaten, prastar, dedov plašč.

Amen. Nekdo rjove. Nekdo strašno vpije. Bog, kako barbarsko barbarski jezik. Da bi se mu zataknil. Grlo požrlo.

Slišati je puškina kopita. Oh, kako je dobro, da jo je vzgojila v tako trmo. Tako zakrknjeno, tako samosvojo.

Blažena trma. Dobro ve, da žival ne izda živali. Človek ne bo izdal zverini človeka. Kaj puškino kopito! Niti kameenje. Niti zemlja. Spraviti iz človeka skrivnost in to v zavojevalskem jeziku, kakšna zmota! Kako topoumna smešnost je zavladala svetu!

Znova z jagodami na roženkrancu. Verujem v Boga očeta ...

Z dvorišča raztrgan krik. Njen. Mati pomagaj, če ona kriči!

Zverine, volkovi!

Lastovke vreščijo. Naj jih le poslušaj. Bo prestala. Le da bi stala živa!

Potem so jo odpeljali. Za njimi je zapahnila vrata. Otrok pa — kakšen glas ima, kar naprej vrešči in joka — bo vsaj pozabil.

Prekrižala se je. Molek je končno lahko počival. Vrata pa — s tremi zapahi — kaj ve, morda pridejo nazaj. Strahotni čas ...

Čudno. Ne, ni čudno. Ura se je ustavila. Otrok je ob pogledu nanjo obmolknil. Spravila ga je spat.

Sama. Dvanajst bratcev in sestic je prepestovala. Jokati, vpiti, vreščati, tako pa ne. In tudi žandarje je poznala. Avstrijce iz visokih palač, kamor je prinašala kruh. Taki tu-

zemci, ki bi pili kri, ne takih ni, ni ...

Lastovke cvrčijo, cvilijo, švigajo.

Nekdo je prišel na dvorišče.

Judež Iškarjot?

»Ste še živi?«

Kolikokrat se bo na tem dvorišču ponovilo to vprašanje, zdaj, ko je bunker odkrit?

»Odpeljali so jo.« Nič drugega ne bo povedala. O tej sramoti, o tej protinaravni slepoti sveta. Vsi bi govorili. Za trideset let. Ne prej ne potlej v tem vernem kraju — žensko, mater in še otroka.

Prehlajeno aprilsko vreme.

Nekdo meče zemljo v jamo. Blisk je daleč. On se je rešil.

Naše ženske se niso. Mislili so ujeti partizane, pa so zajeli cerkveni pevski zbor.

Kakšna vojska neki!

Perejo glave z vrelo vodo. S kropom. Le kaj vruga iščejo v laseh!

Krave mukajo, koze mekečejo, te nove živali pa hripavo kričijo, da je nespodobno misliti, kje imajo mater. Mučijo kot srednjeveški rablji. Slečejo žensko telo ter ga obdelajo z električnim tokom. Pretepajo. Grozijo. Uporabljajo jedilno mizo, da na njih mučijo ženske. Povečini mlade.

Tam zunaj pa kostanji poganjajo svoje lepo oranžne cvete. Murve v zametnem zelenju. Ženske v Coroneu, stlačene v majhne sobe. Obsojene brez obsodbe.

Pisati o rdeči zvezdi. O vseh tistih simbolih, ki so se jedkali v dušah zapornic za zadušljivimi klici iz tesnih prostorov. Urok na njeni sobi. Lahko bi jo postrelili, ko bi jo zagledali. Zdaj pa prihajajo sosedje in sočustvujejo, ker ima mala uši, ker mora znova vse sama na polju, z živino, ob bombardiranju pa se ne zatekajo več nad vas, pač pa v bližnje zaklonišče, ki so si ga sami izkopali v steno. Otroke skrbi, ali bo dovolj globoko, saj so eksplozije bomb globlje od njihovega rova.

»Vojna se bo kmalu končala.«

»Bomb ni več toliko kot nekdej.«

»Nobenega glasu ni o mami.«

»Mama pride, ko bo vojne konec.«

»Me bo očistila uši?«

»Da, vse bo bolje in potem ne bomo več svetili s petrolejkami, ampak z elektriko.«

Pri sebi si je mislila: ali bo zares prišla cela in zdrava iz tistega mučilišča?

Prihajali pa so samo aktivisti. Pili mleko in vlivali upanje v docela preplašene starce in starke, kolikor jih je ostalo doma. Zvečer je molila: srce moje zvezde! Ti si znak največje svobode in žalostni grb v taborišče opotekajočih se Judov. Progromi se izvajajo v tvojem imenu, mrtvi padajo, ker te ne izdajo. Jaz pa vem, da si naš znak, ki bo nekdaj blestel na svečanih proslavah. Srce moje zvezde, če imaš na nebu kakega odrešenika, naj bo popolnejši od tistega, ki ga molimo v cerkvi. Ne daj, da bi eksplodirale vse bombe, ki so se zarile v zemljo in ni dovolj mož, da bi jih odkopali! Ne daj, da bi se razrušili naši poslednji sledovi, ne daj, ne daj, da bi naši otroci umrli ušivi.«

In pramati neba je uslišala njeno molitev in toliko drugih. Potem, ko jih je oklestila z mučenjem, se je nemška svojat morala vdati. Toda vojne še vedno ni bilo konec.

V vrtincih letijo čez mojo pisalno mizo na vrtu, te krute freudovske poslanke! Nikomur niso potrebni moji spomini! Morda meni, preden odidem v deželo Nikoli. Zdaj bi morala napisati kakšen psalm, kakšno toplo molitev, pa kaj, ko malokdo še bere molitve; svet je pač materialističen sestav. Projicirajo, si pravim, dogodek, ki se mi je primeril pred nekaj leti. Bila sem nema očitvidka, za kar nihče ne ve, a bi lahko vedel; in kaj potem! Zgodba je sama na sebi komična, ne, tragikomična, a med tolikimi kriminalkami, vendarle, slaba melodrama. Slabo zrežirana in nemara celo malomarno napisana. O tem bodo poročali resni kritiki, neresnih, skratka takih, ki bi iskali prvo ali drugo dlako v jajcu namesto v gnezdu, kjer dlake zares so, no, takih kritikov je zelo malo.

SCENA

Scena je neznansko tiha.

Na tla pada žena srednjih let, vitka in dolgih las. Pada, se stresa, pade mirno, stegne roke, prste, noge, se umiri. Odprte oči zrejo v strop brez luči. Ženska je mrtva.

Zunaj odjekne strel in roka ubijalca se povesi. Dolgo zre v mrtvo, dolgo, ker se šele zdaj začenja zavedati, kaj je storil. Zdaj bo otipal žilo, a nima poguma, strmi vanjo. Obraz je bled, roke koščene in tanke, negojene, roke delavke, ki se ukvarja z gospodinjstvom.

Gre k telefonu in pokliče miličnike, ki pridrvijo takoj in so neznansko resni in molčečni. Gre za politični delikt. Tako zatrjuje ubijalec.

»Morda«, zategne policijski inšpektor. »A ne smemo pozabiti, da ste ga zagrešili vi.«

»Pred nekaj minutami, a jaz sem pomembna politična osebnost. Kaj sedaj? Lahko vam v zameno za politični škandal predam važne listine, ki bodo v korist vasi politični stranki. Zdaj nimam več političnega prepričanja.«

Na tleh je ženska srednjih let, bleda, mrtva. Morda je žena kakšnega znanca, prijatelja, verjetno pa je mati. Samo matere imajo toliko miline v obraznih potezah in v očeh, četudi so mrtve.

»Avanturistka je,« se hoče izmuzniti in izgovoriti. »Prišla je na zmenek. Nisem imel časa, da bi poslušal vse prismodarije, ona pa je iz sebe vlekla nejasne besede, nakar sem iz predala, a samo za šalo, in ko je rekla 'Kaj je tista igrača?', se je sprožil ... Ne vem ... To je strašna nesreča in še strašnejša pomota. Samo jaz vem, kaj mi je pomenila in kaj mi bo pomenila. Tega ne zmorem ... sem zmeden ... ne morem ...«

»Verjetno je bila noseča!« pravi doktor.

»Z mano ne! Torej se je zares podala v avanturo!«

»Svinjarija!« se jezi zdravnik.

»Peljite me proč, proč!« Glas je globok, a ni boleč.

Na tleh je zleknjena, kot da spi Sneguljkino spanje, a je mrtva. Neizpodbitno in dokončno. Dah po trpkem, solzavem, suhem, grozljivem. Vsi vedo, da je zločin.

Toda — samokres, ki je bil uperjen v ženino srce, je bil samo grozilni trik. Nesreča je povzročila tragedijo.

Kaj bo odslej pisal veliki politik? Je obupan ali igra igro obupa? Bo pisal o avanturistkah, ki jih pomotoma ubija? Ali bo ubežal?

Politično kariero bo nadaljeval in sledovi po neznani pustolovščini bodo zabrisani za vekomaj.

Daleč v neki zakotni vasi je babica mrvila koruzo. Ob

njej se je igral otrokec.

»Pride kmalu moja mamica?« je večkrat vprašal.

»Zakaj moje mamice še vedno ni od nikoder?«

»Mamica se vrne! Pomagaj mi, da do večera namrvimo to šmentano koruzo!«

Deček je začel mrviti koruzo. Drobni prstki so pritiskali na krhko steblo, zrnje se je vsipalo v skledo.

»Ali bo koruza zmrvljena, ko se mamica vrne? Jaz sem ji rekel, naj ne hodi sama okrog. Svet je nevaren.«

»Kaj nevaren! Mamica je imela nujne opravke. Mudilo se ji je. In zdaj, ko se vrača, se ji tudi mudi.«

»Nikoli več je ne bom pustil same. Nikoli več ...« se jezi mali. V očeh se mu nabirajo solze in se pretakajo med zrnje.

»Otroci ne morejo vedno z materami na pot.«

»Jaz sem tako sam. Hočem z njo!«, de mali.

»Ne bom več mrvil! Ne maram!«

»Pa pusti! Bom sama.«

»Na ulico grem. Počakal jo bom pri vlaku.«

»Vlak pripelje šele čez dve uri!«

Počaka mamico. In sluti, da je ne bo več. Strašni voz grobega življenja. Kdaj se vrne? Kdaj?

Babici pišejo sporočilo:

»Preminila je vaša hči, ta in ta, tega in tega dne. Bila je nesreča. Vzroki zapleteni. Je bila po nesreči ustreljena.«

Mati bere. Vsa koruza ji s predpasnika zdrvi na dvoriščne škrli.

»Kaj je z mojo mamo?«, vprašuje otrok.

»Kaj je z mojo mamo?« kriči.

»Kje je moja mama?«

»Mame ni. Je ne bo nikoli več.«

»Zakaj? Zakaj?« joče. Drhti, ko se joče. Vpije. Drgeta.

»Mamica se mora vrniti! Samo njo imam rad. Samo mene ima na tem svetu.«

Čez leta je zapletena politična osebnost postala slavna. »Avanturistka«, o katere smrti ni bilo veliko preiskav, je bila hotela povedati nekaj demagoških besed. Takrat se je sprožilo. Pocestnica, sovražnica velikega sistema političnih šol, je bila likvidirana. Bela, mrtva, s tisto belino okrog oči.

Življenje teče v nedogled dalje, v neprestanem toku do vesoljne večnosti. Amen.«

(Dalje prihodnjič)

SLOVENCİ IN SLOVANSTVO

Oktoobra 1977 je ljubljanska revija »Jezik in slovstvo« objavila izpod peresa prof. J. Pirjevca daljše poročilo o pis-mih, ki jih je »dekan« (tako v samem poročilu) pravoslavne Cerkve pri ruskem veleposlaništvu na Dunaju, M.F. Raevskij, v času svojega službovanja v cesarski prestolnici od 1842 pa do svoje smrti 1884, prejemal od številnih slovenskih kultur-nikov in političnih dejavnikov. Pisma je že leta 1975 izdal Institut slavjanovedenija i balkanistiki sovjetske Akademije znanosti (1) in se nahajajo v arhivski zapuščini te pomemb-ne osebnosti, ki je s svojim delovanjem v drugi polovici pre-teklega stoletja tako usodno posegla v tokove narodnopolitičnega dela na Slovenskem.

Zaradi tega bi bilo primerno, da se z zvezami, ki so jih naši preporodovci sredi prejšnjega stoletja imeli bodisi z M.F. Raevskim in preko njega z Rusijo, seznaní tudi širša slovenska javnost. Prof. Pirjavec pravi v svojem poročilu med drugim tudi naslednje:

»V orkestru, ki ga je Raevskij dirigiral z Dunaja in ki je bil uglašen v eno samo hvalnico carski Rusiji, so dokaj živahno pa tudi naivno sodelovali mnogi Slovenci. Zaradi nacionalnega pritiska habsburških oblasti so z nekakšnim otroškim zaupanjem gledali k 'matjuški' Rusiji in pričakovali od nje podpore, bodrila, zaščite ...«

Vse do danes pa, žal, še ni bila opravljena politično zgodovinska študija, ki bi kritično ocenila vplive panslavizma, rusofilstva in hejslovanstva na slovensko narodnopolitično življenje. Zakaj že samo navedbe nekaterih imen v tem poročilu, brez nadrobnejšega omenjanja vsebine njihovih pi-sem Raevskemu, odkrivajo zastrašujoč obseg in globino ruskega ideološkega prodora na vsa polja slovenskega narodno-kulturnega in političnega življenja.

J. Bleiweis, L. Toman, A. Einspieler, A. Janežič, D. Trstenjak, R. Razlag, Winkler, A. Costa, M. Majar (Ziljski) ter voditelji Slovenske Matice so bili leta 1867 povabljeni v Mo-

skvo na etnografsko razstavo. Ta da je postala povod za pravo »romanje« raznih predstavnikov habsburških Slovanov v starodavno prestolnico. Od Slovencev so se je udeležili le M. Majar, I. Vilhar in A. Hudec. Celo Bleiweis, ki se praviloma prikazuje za konservativca in avstrijakanta, je prejel ob tisočletnici ruskega carstva odlikovanje, ki mu ga je prekrbel Raevskij.

Povsem razumljivo je, da so slovenski in drugih slovenskih narodov politiki in kulturniki pod monarhijo videli v tistem času svojo edino rešitev v slovanstvu, pod okriljem mogočne Rusije. Po poravnavi med Nemci in Ogri, z ustanovitvijo dvojne monarhije Avstro-Ogrske leta 1867, je začel pritisk obojih na slovanske narode vse bolj naraščati. Toda navdušenje za Rusijo je vodilo v pravi mit, ki so ga sprva naši izobraženci in za njimi ljudstvo sprejemali naivno, povsem nekritično, zakaj Rusiji sami, kljub nekaterim iskrenim ruskim slovanofilom, vse panslovanstvo, vse slovansko bratstvo in navdušenje ni služilo za kaj drugega kot zgolj za širjenje njenega političnega vpliva.

Navdušenje za slovanstvo, za Rusijo, se je preko prosvetnega življenja po čitalnicah in prireditvah po deželi, zlasti pa še s prepevanjem ruskih pesmi, do prve svetovne vojne med slovenskimi ljudmi že tako razširilo in poglobilo, da so imeli vse, kar se je dogajalo v Rusiji, za nekaj svetega. Navdušenje za Rusijo in slovanstvo se je potem preneslo tudi na boljše vizem in ni popustilo vse do druge vojne, v kateri je tudi slovenski osvobodilni boj izpod nacifašizma imel za podlago taisto boljše viško idejo. In ta je ogrevala slovenske ljudi skorajda bolj zaradi slovanstva kot pa zaradi same revolucionarne vsebine.

To dejstvo je postalo očitno zlasti v Trstu, ko se je leta 1949, ob prelomu med Jugoslavijo in Stalinom, večina slovenskih naprednih, t.j. levo usmerjenih ljudi, opredelila za Stalinu zvesto italijansko komunistično partijo.

Slovanski zanos je odigral v slovenski narodnopolitični zavesti izredno pomembno, po eni strani narodno obrambno, po drugi pa potujčevalno vlogo; zakaj vključevanje v tuje, četudi napredne stranke, je vodilo in vodi vse do danes v postopno poitalijančenje ali ponemčenje širokih ljudskih množic. In to kljub temu, da se je danes navdušenje za Rusijo oz. za Sovjetsko zvezo pri Slovencih, tako v matici kot v

zamejstvu, idejno preživelo. Tako carska kot sovjetska Rusija je Slovence vedno pustila na cedilu, ko je šlo za njihova življenjska vprašanja. V prvi svetovni vojni je brez obotavljanja podpisala londonski pakt (1915), v katerem je bilo Italiji dodeljeno ozemlje Primorske in Istre. Po drugi vojni je Stalin mimo vednosti Jugoslavije pristal na to, da ostane južna Koroška v Avstriji, potem ko so mu zahodni zavezniki prepustili 50 milijonov dolarjev vredno nemško premoženje na avstrijskih tleh. Obdobje Stalina in še po njem pa je Slovenecem tudi dodobra poznano in si ga še najmanj želijo. Tako smo slovenski ljudje, vsaj kar zadeva politično slovanstvo, danes že iztreznjen narod.

Toda s tem vprašanje odnosa Slovencev do slovanstva še dolgo ni razčiščeno, zakaj slovanstvo je bilo postalo ideologija, ki je slovenskim ljudem idejno zvedenila zavest in ohromila, posebno ob kritičnih trenutkih zgodovine zadnjih sto let, njihovo narodnopolitično pobudo. In to kljub dejstvu, da bi Slovenci lahko klonili pred avstronemškim pritiskom, če bi si ne bili dopovedovali, da pripadamo tudi mi velikemu narodu, t.j. »velikemu« slovanstvu, in da bi se danes lahko nahajali v takem položaju kakor naši koroški rojaki. Ideologija torej, ki nam je v svoji mitični in mistični odrešenjski viziji ponujala odpravo vseh slovenskih tegob, tako da njenih slabih strani vse do danes še nismo začeli resno preverjati. Vse, kar se je delalo v imenu slovanstva, je imelo že vnaprej zagotovljeno legitimacijo pravilnosti in pravičnosti. Takšno prepričanje se drži v naši javnosti še danes. In gorje tistemu, ki sodi drugače.

Ideologija (2) pa, ki množice razgiba in jih usmeri v neko določeno pojmovanje, ni nikoli prava idejna rešitev za miselnost nekega naroda, saj pomeni vedno samo skupek polresnic in enostranskih prikazov dane stvarnosti. Pod ideologijo zanosnega slovanstva, ki da bo Slovence rešilo pred pritiskom avstronemštva, ki je preko slovenskega ozemlja hotelo seči do Jadrana, so se skrivale po drugi strani tudi težnje slovenskih krogov, predvsem liberalcev, po politični in idejni nadvladi v slovenskem narodnopolitičnem življenju, kar je obenem pomenilo osebna napredovanja in družbeni položaj voditeljev in privrženecv tega tabora. Od zunaj pa so bili liberalni cilji — združitev slovenskih narodov — popolnoma v skladu z interesi carske Rusije, saj so krepili rusko hege-

monijo in notranje spodkopavali staro Avstrijo.

»Zato je razumljivo, da so ustanove, ki so v razvoju slovenskega narodnega in kulturnega življenja odigrale tako pomembno vlogo«, pravi prof. Pirjevec, »lahko računale ne le na moralno, ampak tudi na tvorno rusko pomoč.« V svojem poročilu se za primer omeji le na omembo pošiljanja ruskih knjig Slovenski Matici in na 200 goldinarjev, takrat precejšnja vsota, ki jih je po posredovanju Raevskega od peterburškega slavjanskega dobrodelnega odbora prejelo slovensko Dramatično društvo.

Ta podatek se pridružuje nekaterim drugim, ki dajejo slutiti mogočen obseg financiranja rusofilsko in panslovansko usmerjenega delovanja na slovenskem narodnopolitičnem polju v drugi polovici preteklega stoletja pa do prve svetovne vojne.

»Tako je Podgornikov 'Slovanski svet' prejemal podporo ruskega pravoslavnega sinoda, da je pod krinko 'ciril-metodijske Cerkve' propagiral med slovenskimi ljudmi pravoslavje«, omenja Francè Dolinar. O tem da je bil pisal Vošnjaku iz Moskve Matija Murko. (3)

Tudi Mahničev »Rimski Katolik« je že v prvem letu svojega izhajanja objavil:

»Če nas spomin še ni zapustil, stalo je nekdam v 'Slovencah' očitane črno na belem, da so ruski rublji priromali že do Ljubljane in Gorice. Ni nam znano, da bi kdo 'Slovenca' tožil zaradi te izjave niti ga prisilil, da bi jo preklical. Tedaj ostane ...« (4)

Ta pripomba leti očitno ne le na ljubljanski »Slovanski svet«, ampak tudi na sam liberalni tabor in njegova glasila, na ljubljanski »Slovenski narod«, tržaško »Edinost«, pa tudi na goriško »Novo Sočo«. Zadeva z dijaškim listom »Vesna« odkriva namreč ozadja, ki dajo sklepati ne samo na idejno, ampak tudi na materialno povezanost med rusofilsko skupino okrog »Slovanskega sveta« in slovenskimi liberalci.

Zadeva, povzeta po »Rimskem Katoliku«, se kaže kot sledi: (5)

»Slovenski narod« je pojav dijaškega lista »Vesna« (1892) kritično ocenil s slovstvenega in jezikovnega vidika. Predvsem pa v njem objavljeno novelico »Za vzorom« (nezrela petošolska ljubezen, mlečni fatalizem in pesimizem, vrhunec naivnosti in stilistične okornosti). Naslednje leto pa je

isti list zagovarjal »Vesno«, češ da se vesnjani resno bavijo z literaturo in znanostjo itd. Kaj se je bilo zgodilo?

Ruski list »Vostočnij sbornik« je namreč objavil, da je boj glasila slovenske liberalne stranke »Slovenskega naroda« z »Vesno« boj dneva s svetlobo in da vodje te stranke očitno nimajo nobenih načrtov in smeri.

V oceni »Vesne« se je liberalnemu glasilu pridružila tudi tržaška »Edinost«. Že od vsega začetka pa jo je zagovarjal »Slovanski svet« in omenjeni ruski list je bil tudi zapisal, da širi »Vesna« v bistvu ista načela kot on.

»Vesno« je akademikom izdajal in zalagal Dragotin Hribar, brat Ivana Hribarja, posredovalca stikov med liberalnim slovenskim taborom in husitskimi mladočehi. Ivan Hribar pa je bil glavni agent banke »Slavije« v Ljubljani, hčerskega zavoda istoimenske češke banke, pripadajoče mladočeškemu taboru. Ta banka je financirala liberalni tabor na Slovenskem.

To izhaja iz »Slovenca« (leto 1889, št. 157): (6)

»Banka 'Slavija' je bila generalni štab, ki je izdajal tajna povelja ... Nekateri z napojnico plačani obrtniški pomagači, par diurnistov, uradniki banke 'Slavije'. Ti tedaj narekujejo slovensko politiko, in ti gospodje, katerim so se pridružili mlajši 'Sokoli', dvignili so g. Ivana Hribarja na ščitu ter ga narodu slovenskemu postavili za vodnika (tedaj agenta banke, ki ni prišel čez 6. reci: šesti gimnazijski razred!)...«

V pismu »Glas z Istre«, objavljenem prav tako v »Rimskem Katoliku«, (7) se omenja, da je banka »Slavija« posodila v Istro 200.000 forintov, potem ko sta istrska poslanca v državnem zboru, Spinčić in Laginja, pristopila k mladočeškemu, t.j. husitskemu klubu.

Da je bilo na Slovenskem gospostvo bank, pod nadvlado liberalnega tabora, ki so jih podpirali Čehi, za njimi pa je stala Rusija s svojimi slovanskimi interesi, nam priča tudi ustanovitev prve poslovne in investicijske banke pri nas leta 1900 t.j. »Ljubljanske kreditne banke« in to spet na pobudo liberalnega tabora pod vodstvom Ivana Hribarja, župana ljubljanskega, zakaj 47,6 odstotkov glavnice (nad 500 tisoč kron) za to banko je prispevala dunajska podružnica »Živnostenske banke« iz Prage; drugo pa z deleži slovenski poslovni krogi, obrtniki in zadruge. Ta banka je s češko pomočjo odprla podružnice v Splitu, Celovcu, Trstu, Sarajevu, Gorici in Celju. (8) Že omenjena »Živnostenská banka« iz

Prage pa je bila najvplivnejša banka tudi v Trstu.

Že ob teh nekaj podatkih se razgali izredna moč liberalnega tabora na Slovenskem, čeprav je bil vedno v manjšini. Bančni agent je bil tudi izdajatelj »Nove Soče« in vodja liberalnega tabora v Gorici, Andrej Gabršček. Liberalna in slovanska ideologija liberalnemu taboru na Slovenskem še nista v prvi vrsti pomenili zavzemanje za resničnost in bratstvo, ampak sta bili sredstvo za njihovo politično prevlado.

Vse resnično ozadje slovenskega liberalno-klerikalnega spora na prelomu stoletja se po naših šolah in občilih prikazuje enostransko, s tem da se pripisuje klerikalcem vse, kar je bilo slabega. Toda večino intrig, napadov na škofo, duhovščino, obrekovanj in podtikanj so opravili liberalni listi. Dovolj je pogledati ustrezne izdaje »Slovenskega naroda«. Tam naletimo na zmerjanja, ki jih danes skorajda ne poznamo več. In presenečeni se vprašamo, ali je sploh mogoče, da se je med Slovenci kdaj dogajalo kaj takega?

Slovanski in liberalni zanos med Slovenci torej ni nastal sam od sebe, kakor da bi naš narod že stoletja čakal, da se reši tujega nemškega (avstrijskega) jarma in se pridruži slovanskim bratom. Da je slovanska ideja med Slovenci zaživela in se utrdila, je bilo treba veliko denarja in veliko propagande.

Da je bilo slovanstvo in vse gibanje dejansko tudi ideologija, ki je služila koristim določene plasti na Slovenskem, nam potrjuje njen položaj v spremenjenih političnih razmerah po prvi vojni.

Ideja je vsemogočna, oblikuje in ruši narode ter države. In ista slovanska ideja, ki je razbila staro Avstrijo in pomenila za Slovence narodno rešitev, oblikovala kraljevino SHS (Srbov, Hrvatov in Slovencev), je postala pod diktaturo kralja Aleksandra po letu 1929 za Slovence uničujoča. Zakaj v njenem imenu se je pripravljalo zlitje Slovencev v enoten jugoslovanski narod. Samo ta naj bi utrdil jugoslovansko državo. Nekaj podobnega se je godilo tudi po drugi svetovni vojni v Jugoslaviji pod režimom Aleksandra Rankovića: kljub formalnim narodnim zveznim republikam se je v metropoli koncentrirala gospodarsko-politična moč, ki bi lahko čez noč pometla s samoupravo posameznih narodov. Bolj kot izničevanje narodnogospodarske osnove posa-

meznih jugoslovanskih republik, je bil očiten prodor srbohrvaškega kot enotnega državnega jezika, zlasti v poslovno življenje. To je po eni strani vzbujalo slovenskim ljudem obup in občutek nemoči, na drugi pa apatičnost, češ več pomeni dobra služba, položaj, kot pa ohranitev materinega jezika za vsako ceno in saj je tako ali tako vsako vztrajanje zaman. Usedline teh časov so v Sloveniji opazne še danes.

Manj opazne pa so usedline te ideologije pri Slovencih na področju narodne psihe. Ista ideologija prikazuje namreč slovenstvo kot majhnostno, suženjsko, gospodarskega življenja nesposobno; prav tako sramotilno prikazuje slovensko preteklost, ki naj zbudi v slovenskem človeku občutek manjvrednosti in nemoči. Slovenskemu človeku naj bi, kratka, ne preostajalo nič drugega, kot da se zlije z enim od bratskih narodov, najpreprosteje v jugoslovanskega. Posledica tega zlitja bi bila izginitev slovenskega naroda, isto kot pri ponemčenju. Toda, kar se je lahko očitalo nemštvu, tega se ne sme bratskemu slovanstvu.

In spet so bili glavni zagovorniki jugoslovanstva slovenski liberalci z njih glasilom »Jutro«. Prav tako množica primorskih beguncev v stari Jugoslaviji, kamor so se bili umaknili pred fašizmom.

Obenem z velikim delom slovenskega izobraženstva, ki je takoj vedelo, v zadevi svojih službenih položajev, za katerim grmom tiči zajec. Pritisku pojugoslovanjenja so bili v času med obema vojnama izpostavljeni zlasti šolniki, prav tako pa tudi zgodovinarji, ki očitno niso smeli prikazovati v pozitivnem smislu slovenske zgodovine, če so hoteli obdržati svoje službene položaje ali pa so se zanje potegovali. Zato je npr. dr. Ljudomil Hauptmann, profesor za jugoslovansko zgodovino na ljubljanski univerzi, vneto ponavljal in objavljajl poniževalne trditve o suženjski preteklosti Slovencev, ki jih je povzel po avstronemških piscih, posebno še iz spisov Jana Peiskerja (Čeha), Paula Puntscharta (koroškega Nemca) in Vladimira Levca (Slovenca). (9)

Kolikor mi je znano, se je prof. Hauptmann s takimi stališči potegoval pred beograjskim prosvetnim ministrstvom za mesto profesorja na univerzi v Zagrebu in ga tudi dosegel. Toda pred smrtjo da je svoje pogrėšne trditve preklical.

Po drugi svetovni vojni, pod Rankovičevim režimom, pritisk na slovensko zgodovinopisje očitno še vedno traja.

Odlični zgodovinar prof. Bogo Grafenauer npr. v svojih spisih o karantanski zgodovini dosledno uporablja oznako »Alpski Slovani«, kar je dobeseden prevod avstronemškega »Alpenslawen«, (10) s čimer hoče avstrijsko in nemško zgodovinopisje odrekati Slovincem izoblikovano narodnost v času Karantanije. Pač zato, ker se nemštvo samo tedaj še ne more sklicevati na nemško narodnost. Očitno pa je tako oznako za Slovence samo s sabo v protislovju, zakaj razlikuje takratne Kimbre, Kvade, Markomane itd., da ne govorimo o Bavarcih ali Švabih idr., za katere bi bila kaj smešna oznaka »Alpski Germani«.

Zakaj naj bi tudi slovenski zgodovinar pisal o »Alpskih Slovanih«? Tudi če bi se jezik Karantancev res ne razlikoval bistveno od drugih sorodnih slovanskih jezikov, bi ne bilo mogoče trditi, da gre za isti narod na območju od Alp do Urala, kakor npr. tudi danes zaradi enakega jezika ne moremo istovetiti Angležev in Amerikancev.

Da gre za prisiljene, političnim namenom prirejene trditve, kaže še bolj jasno nekaj mest v spisih drugega znanelega zgodovinarja prof. Milkota Kosa. Tako v njegovem delu o zgodovini Slovencev, kjer pravi, da se Slovenec v razdobju med koncem 6. in koncem 9. stoletja še ne loči od mejašev istega rodu in krvi na jugu in jugovzhodu. (11)

Toda v podporo tej svoji trditvi ne navaja nobenih narodopisnih in antropoloških dognanj. Prav drugače bi lahko bilo, saj prav ti znanosti kažeta na rasne in kulturne razlike kljub podobnemu jeziku. Naj se potem ne spuščamo še v razprave o slovenski socialni, politični in državnopravni zgodovini, za katero jemljejo meščanska jezikovna merila, namesto zgodovinskih tradicij, dinastičnih in drugih, ki so do prejšnjega stoletja resnično veljala. Toda tukaj ti zgodovinarji spet ne nastopajo nevtralnno, ampak z moralnim stališčem: fevdalizem je neslovenski, zato pač vsa stoletja tega obdobja za naš narod ne morejo biti drugo kot okupacija. In ker je šlo za vladarje »tuje« oz. »nemške« krvi, je bil slovenski narod podložen, zatiran. In sklep: moral se je dvigniti, upreti se tujemu jarmu, da se je znova združil z milimi slovanskimi brati.

Tu ne gre več za nevtralnno zgodovinopisje, kar edino bi bilo znanstveno, ampak za revolucionarno zgodovinsko ideologijo s političnimi nameni. Namen te ideologije je jasen:

psihološko oslabiti slovensko zavest in samozavest.

Ta oslabitev, za katero sta tako aleksandrovski kot ránkovičevski režim domnevala, da idejno utrjuje in krepi državno enotnost: češ Slovencem, če hočejo obstati, ne preostane nič drugega kot sprejem jugoslovanstva za vsako ceno, tudi za ceno opustitve lastnega jezika ter zdaleč prekomernega obdavčevanja, — je jugoslovanski skupnosti tudi danes lahko samo škodljiva, saj šibi slovenstvo, ki bi moralo pomeniti eno bistvenih sestavin te skupnosti. Če pa naj ohranja nje te slabitvene ideologije v slovenski šolski vzgoji in javnem poročanju pomeni nezaupnico Slovencem, češ da lahko postanejo v nasprotnem primeru še nacionalisti, potem je to znak, da toliko poudarjano samoupravljanje kot izvirna oblika družbenega sistema nima svoje resnične vsebine, saj mu je potrebna ideologija, zato da lahko obstaja.

Slovanska ideologija, rusofilstvo in poskusi pojugoslovanjenja so zapustili nadalje tudi močne posledice v slovenskem izrazoslovju, jeziku, petju, glasbi, književnosti itd. Spomnimo se le na pisatelja Cankarja in njegova občutja o Slovenceh kot narodu hlapcev in dekel, ki pa so bila doživetja umetnika, književnika z revolucionarnim prijemom, s katerim naj bi svoje rojake razgibal v obrambo proti grozečemu nemškemu pritisku. Ni pa Cankarjevo pisanje v nobenem primeru znanstveno.

Nadalje, učne knjige z izrazoslovjem iz zoologije ali botanike in drugega. Iz omenjenega poročila o Raevskem izhaja, da je Badouin de Courtenay pisal Raevskemu iz Gorice in mu priporočal prof. Erjavca, ki da za svojo popularno zoologijo rabi kako primerno rusko knjigo. Seveda je bilo povzemanje slovanskega izrazoslovja iz že sestavljenih knjig preprosto delo v primeri z zamudnim zbiranjem pravega slovenskega izrazoslovja, tedaj in danes označenega za »ljudskega«. Oznaka, ki nosi prizvok naivnosti, neresnosti in omalovaževanja.

Enako so se sestavljale zemljepisne knjige, zanemarjajoč izvirno slovensko poimenovanje oblikovitosti tal in naravnih pojavov. Šele prof. Badjura je skušal v svoji »Ljudski geografiji« zbrati najbolj značilno zemljepisno izrazoslovje. Kako grobo se prepisujejo pomanjkljivosti iz starejših v nove učbenike, nam kaže primer izraza »vrulja« za kraški izvirek pod morsko gladino. Uporabljajo ga v učbenikih v Sloveniji, češ

da »Slovenci za ta pojav nimamo domačega izraza«. Seveda se nihče ni potrudil na tržaško obrežje, da bi se pozanimal za tamkajšnji pravilni izraz »bròjnica«. In taki primeri se kopičijo povsod. S Pleteršnikovim slovarjem namreč slovenski besedni sklad še zdaleč ni bil v celoti zajet. Kaže celo, da je bil z njim zapisan le njega manjši del.

Ne spuščajmo se po vsem tem bolj nadrobno še na področje slovenskega umetnega petja. Na pesmi, ki so posnete po ruskih in drugih slovanskih napevih in se ponujajo kot izvirne, t.j. »ponarodele«. Da ne segamo še na druga kulturna in socialna polja, s čimer ne pridemo zlepa do konca. Zato bodi to, da se je ta ideologija vkoreninila tudi drugod in prizadela slovensko narodno izvirnost na vseh področjih, na tem mestu samo omenjeno.

Bolj pa nas zanima kvarni vpliv ideoloških usedlin na pouk slovenskega jezika in na slovensko šolstvo na splošno. Množica ruskih in drugih slovanskih besed ter slovničnih pravil oddaljuje slovenski knjižni jezik od izvirnega narodnega. Pri njega oblikovanju so se držali mnogo bolj leposlovnih in namišljeno estetskih meril kot pa znanstveno leksikalnih. Izbirali so izrajze po posluhu, ocenjevali, če zveni mehko, blagodejno, milo slovansko in ga primerjali z drugimi slovanskimi govori. Otrebili so knjižni jezik brez vsake sistematičnosti do take mere, da se je krepko oddaljil od svoje izvirnosti. Trebljenje slovenščine je spremljala prava psihoza, ki je mejila na histerijo. Vse, kar ni zvenelo »milo« in slovansko, se je otrebilo. In tisto, kar je temu trebljenju ušlo, ni moglo uiti opečatenju, da gre za izposojeno izrajze.

Še celo o besedi »manjkati« govori slovenska slovnica, da je prevzeta iz italijanščine. In to kljub vsej starinskosti slovenskega jezika. Bedasta izpade ta trditev v tem, da potem Slovencem ni nič manjkalo, dokler niso prišli v stik z Italijani?! Gre najbrž za skupno indoevropsko dediščino, toda, kar je slovenskega, mora imeti seveda že vnaprej podrejeno vlogo. Ob vsem tem ni nič čudnega, da noben drug predmet v šoli ne povzroča toliko težav kot ravno slovenščina. Da se je morajo otroci učiti skorajda kot tujega jezika in da so med odraslimi prav redki, ki jo zadovoljivo obvladajo.

To pa seveda pomeni, da se naša mladina v šoli in po njej ne more zadovoljivo izražati. Ne more povedati vsega tega, kar občuti. Niti ne v jasni meri svojih nagnjenj do ene

ali druge dejavnosti in s tem poklica. Da šola učinkuje na slovensko mladež ohromljajoče. Da nam po tv-zaslonih v kaki oddaji celo bolje govorijo naši koroški rojaki, ki jim manjka slovenska šola. Ali prav zato. Bolj sproščeno in naravno ter jasno kakor rojaki iz matice, skupaj z napovedovalci vred, ki ne morejo iz svojega ljubljanskega žargona, ne znajo pravilno sklanjati in ne zanikati stavka v pravih sklonih.

Kljub Akademiji znanosti, dvema univerzama, mnogim inštitutom, strokovnim združenjem itd. še nismo bili kos ideologiji, ki je tako usodno deformirala našo psiho in zavest. V tuji znanstveni literaturi, ki se je te ustanove poslužujejo, so vsi problemi, ki nas zadevajo, prikazani drugače, s tujega stališča. In da vse te ustanove vse do danes ne bi zmogle pojasniti ideoloških vprašanj, ni niti verjetno. Prej bi bilo mogoče sklepati, da je bila nad vsem politična roka. In posledica: bojazen za položaj, za službeno kariero, prisotna v veliki meri še danes. Oznaka z »nacionalizmom« je v Ljubljani ena glavnih ovir za napredovanje, med glavnimi argumenti za spodrivanje s službenega mesta.

Vprašanje je, zakaj se lahko Srbi, Hrvati ali celo Makedonci kljub nekajstoletni turški nadvladi lahko svobodno sklicujejo na svoja zgodovinska prava in sproščeno gledajo na svoje poreklo, brez nepotrebnih ideoloških potvorb? In zakaj bi si tudi Slovenci končno ne ustvarili prave slike o lastni narodnosti in preteklosti, brez tarnanja in samoponiževanja?

OPOMBE IN VIRI

- (1) Naslov publikacije, ki jo navaja prof. Pirjevec, z objavo omenjenih pisem: Zarubežnie Slavjane i Rossija. Dokumenti arhiva M.F. Raevskogo, 40-80 godi XIX veka. Izdala »Nauka«, Moskva 1975, 576 strani.
- (2) Pri onih presojah, ki jih kritično označujemo za ideologije, gre dejansko za skrajno osebne sodbe brez opore (ali z nezadostno oporo) na resnični stvarnosti, za napačen odsev resničnega stanja — sodi H. Lefèbvre (The Sociology of Marx, London 1969, str. 64). Ali pa za napačno zavest, kadar se ta usmerja po normah, ki v danem (t.j. obravnavanem, op. p.) stanju ne veljajo — pravi K. Mannheim (Ideologie und Utopie, Frankfurt a.M. 1952, str. 83).

K temu dostavlja prof. A. Burghardt: Neredko se za ideologijami skrivajo osebni interesi, s čimer pride do funkcionalne povezanosti med interesi neke skupine in ideologijami.

Odkrivanje vsedlin v neki ideologiji, njenega dejanskega, toda z besedami neizraženega bistva kot npr. stremljenje po večjem dobičku (ali na splošno koristi, op. p.), je zelo težavno. Še posebej tedaj, če ideologije vsebujejo očitne delne resnice in so poleg tega pri obravnavanju družbenih procesov še deloma potrjene... Za stabilnost socialnih sistemov so ideologije pogosto funkcionalnega pomena. Npr., če ljudi, ki verjamejo v določene vrednote, razglašene tudi znanstveno za »resnične«, povezujejo v neki sistem. - A. Burghardt, *Allgemeine Wirtschaftssoziologie*, UTB Verlag - Dokumentation, Pullach bei München 1974, stran 206.

- (3) Francè Dolinar v študiji »Kardinal Missia v zgodovini slovenske Cerkve«, SSS Bs. As. 1977/7.
- (4) »Rimski Katolik«, letnik 1889, str. 627.
- (5) »Rimski Katolik«, letnik 1893, str. 225-234.
- (6) »Rimski Katolik«, letnik 1890, str. 274.
- (7) »Rimski Katolik«, letnik 1892, na platnicah 3. zvezka.
- (8) Podatek je iz odlične študije, ki jo je sestavil naš rojak Toussaint Hočevar, prof. gospodarstva na Louisiana State University, New Orleans (ZDA). študija ima naslov: *The Structure of the Slovenian Economy 1848-1963*, izdala Studia Slovenica, New York 1965, str. 77.
- (9) V zvezi s tem veliko pove polemika, ki jo je vodil s prof. Ljudomilom Hauptmannom dr. Josip Mal v razpravi »Nova pota slovenske historiografije?«, priobčeni v obzorniku »Čas«, Ljubljana 1923, str. 185-220, prof. Hauptmanna odgovor »Staroslovanska in staroslovenska 'svoboda'?«, istotam, str. 305-334 in Malov odgovor »Epilog k staroslovenski svobodi«, istotam, str. 335-342.
- (10) Naj za primer navedem le poglavje »Naseljevanje Slovanov v Vzhodnih Alpah in meje naselitve« v **Zgodovini narodov Jugoslavije I**, Ljubljana 1953, str. 87-89.
- (11) V knjigi **Zgodovina Slovencev**, Ljubljana 1955, na strani 34. Obenem je opozoriti tudi na zgrešeno časovno postavitvev germanizacije (v isti knjigi, str. 33). Germanizacija (namerno ponemčenje) pride šele s pojavom nacionalizma v Evropi (19. stol.). Pisec pa jo v Zgodovini Slovencev stavlja v zgodnji srednji vek, ko je šlo dejansko za poselitev še neposeljenih vmesnih predelov med Slovenci z bavarske strani in ne za namerno ponemčevanje.

»V tem smislu pozivamo Slovence k narodni skupnosti, da se v vseh javnih odločitvah postavljajo bolj v območje tistega, kar nas druži, kakor onega, kar nas razdvaja, in da s pluralističnim delovanjem razživljajo ostala torišča narodnega življenja.«

EDVARD KOCBEK

DEJANJE, april 1938

PESMI

SO SKRITE CESTE V GRMOVJU AVTOMOBILOV

*Ker tečejo skrivnostno
brez luči čez dan
in je njih ropot cel veter opeklin,
pa si bila vendar moja,
te sedaj prosim,
da mi odpustiš,
ker sem sam
in imam neke vrste drugo ljubezen:
je morda edina prava.*

POSLEDNJIČ NA PRISILNI SVOBODI

*Večnost, oj, večnost,
kako si trpka in razdejana!
Ne mislim več kot prej,
ko sem te ljubil,
deklica; sama si sedaj ostala,
veš pa tudi,
kako te nisem znal ljubiti.
Ob tebi, čas,
in ob tebi, prostor,
kljubujem Niču.*

JUTRANJI PTIČI SO STRATEŠKO MIRNI

*Mislil sem,
da je deževalo ponoči,
in tudi je res.
Priti zjutraj med ptiče, ki so sanjali
celo noč,
ki se nočejo vrniti v Afriko,
ker je konec pomladi
in ker z nami ostanejo
do septembra,
pri našem morju.*

ČRNA GORA '42

Aostski prijatelj René Willien nam je poslal izvod svoje knjige, v kateri pripoveduje o svojih doživetjih, ko je bil z oddelki Alpincev 1942. leta v Črni gori. Ker je pričevanje nekdanjega častnika, sedanjega predstavnika manjšinske skupnosti, v marsičem tudi za nas pomembno, s pisateljevim pristankom v prevodu objavljamo nekaj odlomkov.

25. februarja - 10. marca

Znova smo streljaj od morja, v našem glavnem oporišču.

.....
Nihče od nas ni streljal, in nikogar od nas niso uporniki vzeli na muho. Mi smo »samo« požigali in kradli. Kot poroča zgodovina o Vandalih in Hunih. Zaradi vsega tega se nas bodo spominjali — Črnogorci.

22. marca

Sonce pripeka tu gori in alpinci, ki razkoračeno ležijo na čereh in na travi, ga uživajo do zadnjega vlakna. Pripovedujejo si doživljaje, medtem ko vlečejo iz nahrbtnikov kaj za pod zob. Veseli so, ker so odnesli celo kožo. A hkrati mislijo tudi na mrtve in ne morejo drugače, kot da kolnejo vojsko, ki jih je prisilila, da so šli iskat smrt v tuje kraje.

Tudi četniki so tu, a še nihče jih ni videl, da bi streljali na svoje »zaklete sovražnike«, Titove partizane. Ne gre jim ravno slabo, ker naša vlada skrbi zanje. Majhna dnevna plača, a mnogo obljub za jutrišnji dan. A niti sanja se jim ne, da bi šli za nas v smrt.

16. avgusta

Odpotujemo in ne odpotujemo.

Ukazi in protiukazi.

Morali bi odpotovati 19. zjutraj. Ali tisti dan so se zgodile čudne stvari.

Zjutraj, ko smo se šli, kot je bila navada, umivat k

Drini, smo videli, da nosi reka, nabrekla in spenjena zaradi nalivov prejšnjih dni, trupla živali. Potem celo človeška trupla. Najprej muslimanskih žensk in moških. Potem črna trupla ustašev, Ante Pavelićevih fašistov.

Ugibali smo:

»Kaj se dogaja v Foči in v njeni okolici?«

Šli smo v vas, da bi kaj zvedeli. Nihče ničesar ne ve. Izmikajo se odgovorom. Kakor če zaslišuješ sicilijansko mafijo.

Potem nam je bilo naenkrat vse jasno.

Pridrvijo tovornjaki, natrpani z ustaši. Ustavijo se. Z njih poskačejo potniki. Črni kot gavrani. Kroji, enaki tistim, katere je svojčas vpeljal nepozabni Starače. Poškropljeni z blatom, blede, njihova pojava je ena sama grožnja proti vsemu in proti vsakomur. Preklinjajo. Mnogo je tudi ranjenih. Kri jim curlja z glave, z obraza, z rok, za silo obvezanih.

Potem nas vidijo.

Zagledajo nas, častnike, ki jih, nedaleč od njih, opazujemo.

Nekateri pograbijo puške in se premaknejo, kot bi hoteli streljati na nas. Njihovi tovariši jih zadržijo.

»Talijanski banditi! Talijanski komunisti!«

Spogledamo se vprašujoče in presenečeno, kot bi padli z oblakov.

»V kakšni zvezi smo mi s tem, kar se je zgodilo? In kaj se je zgodilo v Foči ali v tistih krajih nedaleč od nje?«

A grožnja se nadaljuje. Drugi se pridružijo prvim. Skačejo s tovornjakov in spet nam grozijo. Nekdo pljuva proti nam.

Počasi začenjamo razumevati.

In gledamo proti mostu: koliko metrov nas loči od njega in koliko, da ga prečkamo.

Vroč postaja tukaj za nas.

»Bolje, da jo pobrišemo,« pravi Rico. »Slabo nam kaže, to je očitno. Prav gotovo so se spopadli s četniki: s tistimi, katere mi oborožujemo.«

Ne razumem in mi ni do tega, da bi kaj več razumel. Najbolje, da se naredimo »neumne«. Mirno in brezbrizno moramo doseči most, kot da bi si ogledovali nebo ali vodo, ki vsa blatna in spolzka, teče tam spodaj.

Spremljajo nas preteče dvignjene pesti, grožnje in pljunci.

Sreča za nas, da je še kar dobršna razdalja med nami in njimi.

Prav tista varnostna razdalja, ki je potrebna, da jo odkurimo po angleško (ali po italijansko, kakor vam je bolj prav).

Pozneje smo zvedeli, kaj se je zgodilo v Foči .

Četniki so napadli hrvaško postojanko.

Več ustašev so pokončali. Potem so se znesli nad turškim prebivalstvom, njihovim stoletnim sovražnikom. Tako so ujeli dve muhi na en mah, ali bolje, z eno potezo so izigrali dva sovražnika. Z izgovorom pač, da so se spajdašili z onimi, z ustaši. Pravijo, da je bila Foča spet požgana.

Italijani še s prstom niso mignili.

In vendar smo bili mi tukaj.

A ukazali so nam, da moramo ignorirati »dogodek«. Ker mi nimamo prav nič opraviti z njihovimi »spori«. Smo pač tu zato, da vse pomirimo. Da jim posredujemo svojo »pax romana«. In naj se že vendar enkrat pobotajo.

In vendar so Italijani hoteli imeti ustaše. Mi smo hoteli imeti četnike. Mi smo oborožili takó ene kot druge. In potem smo nahujskali ene proti drugim in pri tem izkoristili stoletno sovraštvo. Tudi proti muslimanom smo jih spravili, pa čeprav so oni v teh krajih najmanj oboroženi.

Naša vojna je fašistična vojna, vendar oborožujemo četnike, da pobivajo domače fašiste. Kako nas ne bi zaničevali vsi, ki na tej zemlji živijo, kajti mi smo kot šakali.

Foča, 21. avgusta (zvečer)

Vrnili smo se v Fočo.

Našli smo izumrlo mesto. Na pol je porušeno. Ruševine, ki sem jih videl že poprej, in še mnogo drugih. In predvsem mnogo mrtvih. Vsepovsod jih vidimo. In vsepovsod je čutiti sladkobni zadah razpadajočih trupel. V nekaj urah smo prepojeni z njim.

Skoraj nikogar ni v vasi. Samo mačke in psi brez gospodarja. In mnogo mnogo krakajočih vran. Požgane hiše. Tu pa tam starka, ki nekaj išče med še toplimi razvalinami.

In Drina je postala pokopališče.

Pod železnim mostom, ki se je pogreznil v njene vode,

je nešteto trupel. Zamotala in zapletla so se med železno ogrodje mostu, ki ga je eksplozija zrušila v reko. Moški, ženske in živali. V zadnji bratski skupnosti. Tako, kakor so vedno živeli. Na desetine jih lahko našteješ.

Nedaleč od brega se prikazuje in spet izginja, kot ga pozibava valujoči tok, telo še prav mlade ženske. Morda se je ujela z nogami v železne stebre pogreznjenega mostu.

Nezaslišan pokol.

Celo majhni vozovi ozkotirne proge, ki smo jih po našem prihodu v te kraje, usposobili za vožnjo med eno in drugo postajo, so se raztreščili ob visoki škarpi postaje.

Niti enega četnika ni na spregled. Potem ko so opustošili mesto, so vsi odšli. In mi smo pustili, da so počenjali, kar so hoteli. Nismo se vmešali. Včeraj bi morali biti tukaj. A potem smo zvedeli, da se nekateri še klatijo tod okrog. Tako smo morali priti, da rešimo vsaj svoj ugled.

Zdaj se delamo, kot da smo mi rešili mesto. Zdaj moramo dopovedati muslimanom, da jih mi ščitimo: tako, kot dela duce v Afriki.

Prav gotovo je, da bomo nekoč drago plačali za vse, kar zdaj počenjamo.

Ni mogoče, da bi ostali nekaznovani.

Ampak, zakaj bi morali biti vpleteni v te pokole naši alpinci, zakaj biti vpleteni v to umazano politiko, ki nam jo narekujejo od zgoraj in katere smo mi nezavedni izvrševalci? Zakaj se ne uprejo? Zakaj se vsi ne upremo?

23. avgusta

Danes zjutraj smo morali defilirati skozi vas.

Sredi razvalin in črnih gavranov.

V absolutnem molku.

Zato, da bi tistih nekaj med ruševinami hiš skritih muslimanov mislilo, da smo jih mi prišli reševat.

Potem smo izpraznili taborišče, ki smo ga imeli v bližini vasi, in smo se ušotorili na planoti, ki s svojimi 720 metri višine obvlada kotlino (Foča ima 355 m nadmorske višine).

Tam spodaj nam je bilo nemogoče ostati. Bili smo v pravem »cul de sac«. In vse preveč je bilo razkrajajočih se trupel, ki so silila od vsepovsod.

Tu zgoraj nam je, kot da smo na ogromni terasi.

Sonce pripeka, in tako smo si nasekali hrastovih vej in z njimi pokrili šotore.

Prav gotovo bomo tu zgoraj prezimili.

Tukaj je tudi baterija gorskega topništva. To pomeni, da se moramo na tej poziciji utrditi in ... čakati na zimo in pomlad.

In v resnici kopljemo jarke in postavljamo ovire, da se bomo lahko branili pred morebitnimi sovražnikovimi napadi.

Moja četa je zasedla najvišjo pozicijo, zraven bodočega topniškega gnezda. Skopati bomo morali jarke in postaviti okope vse naokoli. A tu ni kamenja za okope, zato si jih bomo naredili iz desk, ki jih bomo pripeljali z žage na koncu doline.

V teh krajih ne manjka lesa.

Dan za dnem se spuščamo z mezgi v dolino in tovorimo deske. Potem vsak od nas postane gradbenik. Jaz vodim dela. Nikogar ni, ki bi mi povedal, kako se zgradi utrdbo z materialom, s katerim razpolagamo: zemlja, deske in hrastovi hlodi (ki jih sekamo v bližnjem gozdu).

Zares, dela nam ne manjka.

Pol gozda smo že posekali. Tudi gozdarji smo postali. Medtem čas beži in mi vemo, kaj moramo narediti.

Sem na griču, s katerega se vidi F. in se zabavam s kopanjem jarkov. Potem se sončim in občudujem razgled. Prisostvujem sončnemu vzhodu in njegovemu zahodu; in v teh večerih tudi luninemu vzhodu. Berem in se učim in čakam, da odbije ura kosila in večerje. Zdi se, da bomo morali ostati tu zgoraj celo zimo ...

27. avgusta

Tudi tu zgoraj zaudarja po razpadajočih truplih in po mrhovini.

Ponoči ne vzdržim pod šotorom. Spim, a ne povestim šotorskih platen. Potem jih povestim. Ne vem, ali je bolje, če jih imam spuščene ali ne. Tak smrad, da te grabi za grlo.

S četo pregledujem okolico, da bi odkril, kje je žarišče tolikšnega smradu. Najdemo mrhovino, ki jo zakopljemo, pa tudi nekaj trupel. Tudi te zakopljemo in na gomilo posta-

vimo križ. Pa čeprav so, z vso gotovostjo, trupla muslimanov.

Potem se vrnemo k šotorom. Svojemu slugi pravim: »Daj no, pridi v šotor, pa boš čutil, kako smrdi po mrliču.«

Sluga vstopi. Spusti platno. Potem pravi: »Tu notri je nemogoče ostati.«

Hoče ven, a pri tem se nerodno zaleti v platno. Sunek potegne iz zemlje leseni količek, s katerim je pritrjeno platno šotora. Poskuša ga znova zabiti v zemljo.

»Presneti kamen!«

Potegne iz nožnice bajonet. Z njim poskuša privzdigniti kamen ... A ven potegne lase ... Odskoči. Jaz ga opazujem a ne razumem, kaj je zagledal. Takoj pomislim na kačo.

»Poročnik, tu spodaj je glava mrtveca.«

Človek bi ponorel.

Prihitijo drugi vojaki. Nekdo pride s krampom. Začne izkopavati, a previdno.

Glava ženske je.

Ali smrad nas duši. Sonce pripeka. Bolje, da zdaj prenehamo. Nadaljevali bomo zvečer, ko bo sonce zašlo.

»Poročnik je spal z žensko, mi pa ...« pravi nekdo in se smeje.

»Ampak on ... je poročnik, prekleta vojaščina! On ima vedno prednost!«

Prav zares: več noči sem spal zraven trupla ženske. Nad truplom je bilo ped zemlje, nič več, nič manj.

Razumljivo je, da je smrdelo podnevi in ponoči.

Ko se je zvečerilo, smo nadaljevali z delom.

Na dan smo spravili truplo mlade ženske.

Med delom smo imeli zavezane robce čez usta in nos. Izkopali smo jamo v bližnjem gozdu. Ponoči smo, ob luči laterne, prenesli truplo tja.

Postavil sem si šotor dva metra bolj v stran.

To noč bom spal »sam«.

(Prevedla RADOSLAVA PREMRL)

MOČ V BELEM (nadaljevanje)

19. poglavje

V kotu nasproti oknu je pred leti stala omara, edina oprema sobe, odlagališče steklovine. Okrogle posode, cevi, kadičke, retorte, steklene buče in druga čudesa iz stekla so ležala tudi po podu. Pedel je sobo odpiral redkokdaj. Soba je bila skladišče.

Vojna je kot sobe spremenila, pojavila se je postelja. Rekvizit iz potemnele orehovine, oguljenih robov, na okornih nogah. Na postelji žimnica z zelenkastim pregrinjalom. Spalno garnituro je pedel podedoval po teti ravno ob pravem času. Vojna. Smrt je znala potrkatati na katerakoli stanovanjska vrata. Pedel je preselil svoje spanje v mrtvašnico, na svoje delovno mesto. Na vrata mrtvašnice smrt ne trka, med mrtvimi nima kaj vzeti, si je predstavljal pedel. In je ob mrličih dobro spal, tako kot spi človek z zmladletno vestjo pozimi, dokler niso nastale nevšečnosti z zlatim zobovjem mrličev. Nevšečnosti so skuhali svojci mrličev. Žalujoči ostali. Še preden so utegniti potočiti prvo solzo žalosti, so začeli iskati zlatnino po ustih dragega pokojnika. Zlatnine je bilo iz ust mrliča parkrat zmanjkalo. Profesor Kac, kapo prosekture med vojno, je napravil red z eno potezo: osebje prosekture in iskanje zlatnine je prepustil policiji. Policija je spanje v prosekturi prepovedala. Postelja se je iz kota sobe izselila.

Kot je ostal prazen nekaj mesecev. Tedaj se je v sobo vselil Kacov asistent doktor Lojevski, zaupna oseba oblasti. V kot je postavil stojalo za dežnike. Veliko, primerno za podeželsko gostilno, z mnogimi pretini v krogu okrog debele navpične osi. Na vrhu stebra je čepela lesena opica. Na opico je asistent Lojevski obešal klobuk ali vojaško čepico, kar je pač nosil.

Sredi vojnih let, v noči na prvi maj je neznana roka okrasila opico z italijansko trikoloro in ji na leseno glavo po-

veznila fašistično čepico. Nezaslišano! — se je otožno zamislil Lojevski. Brez hrupa je umaknil družinsko dragocenost iz sobe, da jo obvaruje pred kdo ve kakšno še hujšo zlorabo — mamka božja! Doktor Marec, takrat stažist in Kacov pomočnik v laboratoriju, je pri selitvi pomagal Lojevskemu. Nesel je opico iz sobe in Lojevskemu zavzeto svetoval, naj prinese namesto opice žival, ki bo na trikoloro in fašistično čepico bolj odporna od opice. Predlagal mu je celo vrsto trdoživih živali in nazadnje menil, da bi najbolj ustrezala soha kameleona.

Po vojni je v kotu nastala lončena peč. Grela je doktorja Galeta, da ni zmrznil pozimi med štirimi zidovi stari-kave mrtvašnice. Delala je družbo delovnim pripravam, ki so predstavljale z vseh vetrov skupaj zneseno znanstveno orodjarno. Mikroskop, potopljen za zagrinjali v poltemo, je zavzemal konzolno mizico na drugem koncu sobe. Ob mikroskop so se naslanjale naprave, ki proizvajajo nevidno svetlobo, v kateri dobijo živa in mrtva tkiva nenavadne barve. Počez proti oknu so se po mizni plošči vrstile steklenice, skozi katere se je sprehajala elektrika in drobila tkivne sokove v molekule. Doktor Gale je mrliška tkiva izžemal na svoj način. Stiskal jih je, mlel v kašo. Poganjal jih je skozi kisline in filtre in jih nato prepuščal elektriki v skrinjicah. V sledi, kako poriva in vleče elektrika drobtinice tkivja skozi nevidno osvetljeno polje, je doktor Gale iskal znamenja bolezni.

Danes, na dan splošnega ljudskega veselja zaradi gasilske veselice v mestnem tivoliju, je v kotu ob lončeni peči stal še doktor Marec. Skrbel je za zabavo. Soba z doktorjem Galetom, ki zakrknjeno čepi ob mikroskopu, se je doktorju Marcu zdela preresna. Preveliko resnoba pa je štel doktor Marec za obremenjujoče težo, katero mora zrahljati in jo nadomestiti z življenjsko radostjo.

»Vsak dela te reči na svoj način«, je razlagal. Vedel je sicer, da ga doktor Gale ne posluša preveč natančno. Gale se je pogreznil v drug svet, v katerega Marčevo govorjenje ni niti odjeknilo. Doktor Gale je odkril elektriko in se je je polastil z obema rokama. Dobesedno z rokama. Doktor Marec je užival, ko je parkrat zapored doktorja Galeta pošteno streslo. Zagrabil je bil namreč za železno okovje vznožja pod mikroskopom, in v okovje je zaradi Galetove neprevidnosti ušel tok. Doktor Marec je že videl Galeta na električnem

stolu, in pot na oni svet mu je hotel polepšati z zabavnimi poslasticami tozemskega življenja.

»Kočljiv je samo začetek,« je nadaljeval doktor Marec. »Začetnik je neroda. Nervozen je, brez kompasa menca sem in tja. Redko se primeri, da se mu posreči, da zadene kaj prvič. Ste morda vi zadeli prvič?«

Pred očmi doktorja Galeta je romalo polno drugih vtisov. Doktor Luka Gale je sledil zelenkasti progi v tkivju. Potovala je s tokom in zginjala v modrikastem zastoru tkivja. Marčev vprašaj je bil za doktorja Galeta nekaj brezzveznega. Nekaj, kar je viselo neopredeljivo daleč ob Marcu in Marec je dihal v drugem prostoru, v prostoru drugačne brezobvezne stvarnosti ... Gale je pokimal.

»Seveda, vedel sem. Vi ste kajpak koj prvič muzicirali z lokom po damini violini, ko rojeni Paganini,« je omalovažujoče menil doktor Marec. Galetove pritrditve ni sprejemal kot zavestno priznanje. Galeta, zabubljenega v tîmo pod mikroskopom je štel za polzavestno bitje, za bitje na robu domišljije poprečnega vretenčarja. Za bitje, ki se je potuhnilo v mikroskop samo zaradi ljubezni do brezdolja.

»Vsi smo bili prvič nerode. Vsi. Tudi vi. Sreča le, da je naša generacija imela dobre učitelje. Potrpežljive, izkušene učitelje. Tudi za te reči učitelje.«

Marčevi spomini so bili nezajezljivi, spomini na svet z malomeščanskim navdihom in s podeželsko krepostjo. Doktor Marec je dodajal začimbe iz kuhinje lastne fantazije — in po sobi v nadstropju mrtvašnice ob doktorju Galetu se je sprehajal nekdanji mali meščanski svet, hodil posvečeno nedotakljivo svoja življenjska pota.

Maturanti so sodili v ta mali svet ko rozine v čajni kolač; bili so mu pridih umstvene bodočnosti, in tej narodovi bodočnosti se je treba včasih tudi telesno žrtvovati; življenje se je odvijalo v znamenju najbolj preprostih zakonitosti in v vrhunec teh zakonitosti je sodila pravica do intimnosti — — — eh!, malomeščanska intimnost! ... ko vsakdo someščanu z užitkom spremlja sleherni spodrseljaj podnevi in ponoči; mu zavistno šteje žlice juhe, meri s strogim merilom zaužite litre in radovedno opreza, kolikokrat bo pod soseodom ponoči intimno zanihala žimnica ... mestece, mestece!

Doktor Marec je znal kratkočasnih zgodb z vaudevilskim pripevom mnogo. Iz vneme, s katero jih je pripovedo-

val, se je dalo sklepati, da jih namerava neprekinjeno snovati do izčrpanosti.

Po vratih je pobunkalo. Roka, ki je od zunaj tolkla po vratih, je vrata odprla. Strežnik je stopil na prag in dejal doktorju Marcu:

»Ala, me čujejo vi, gospod doktor Marc — vas iščejo spodaj v pisarni vaša zaročenka, če sem jo prav razumel.«

Doktor Marec se je nerad dvignil in odšel. V kabinetu je okrog doktorja Galeta nastala nenavadna tišina. Po šumu in brenkljanju in rožljanju glasov naenkrat tišina — tišina tedaj moti. Tišina moti, ker prezre glas običajnega gibanja. Ne ozvoči je gibanje zraka ob ploskvah predmetov. Svojega glasu ji ne da gibanje lesnega iverja v prehojenem parketu. V glas se ne spreminja niti gibanje krvi po žilju in ne plapolanje srca, ne gibanje pljuč, ki dihajo. Doktor Gale je slišal, kako je po odhodu doktorja Marca zavladala popolnoma neozvočena gluhotata. Slišal je gluhoto tišine — in že je vse slišno in neslišno izločil iz svojega trenutnega sveta. On je samo še videl. Videl je, kako se pred njim odpira svet, v katerem je vedno več prostora za vizijo neznane moči barve in prelivanja odtenkov ... zrl je pod mikroskopom v temno nebo dotlej neznane noči, ki jo prekinjajo travnato zelene meglice in sinje modre oaze, posute z bleščeče rumenkastimi cvetovi — — — in doktor Luka Gale je hodil hodil hodil po nenavadni noči in pozabil na vse ostalo. Pozabil je, da bo lačen, in da bo dan zlezal v večer, in da se je bil dogovoril z Vando, da gresta v gledališče.

Miru in tišine je bilo v sobi naenkrat konec.

»Našli smo ga!« je razgreto planil v sobo doktor Marec.

»Koga ste našli?«

»Inženirja. Brata moje družice. Pravkar so ga pripeljali na kliniko. Bivši atlet in športnik. Zdaj je mumija. Nenavadna slika.«

Inženirja so našli skupaj z doktorico Gular v njeni počitniški hiši, ob morski obali v samotnem romantičnem zalivu. Dva tedna sta doktorica in inženir preživela v ribiškem raju. Inženirju se je medtem bilo stožilo po mestu in delu — doktorica ni pustila, da odide. Dva dolga tedna — našli so ju prijatelji in sorodniki. Kratek spopad z doktorico Gularjevo — in odpeljali so ga hitro na kliniko. V varno oskrbo ga je

prevzela nevrološka klinika.

Strokovnjaki klinike so se akademsko neprizadeto lotili inženirja. Otroške bolezni, poznejše bolezni, sedanja bolezen. Preiskave so se vrstile po spisku klinike, nastajal je Popis bolezni in iz Popisa je najprej neodločno zrla predpostavka, da gre pri inženirju za možgansko bulo, ki jo bo treba seveda najti.

Iskali so možgansko bulo in nič našli. Na pomoč so poklicali internista. Prišel je profesor Ventura.

Strokovnjak s črnimi naočniki je obogatil inženirjev Popis bolezni z vzvišeno domnevo: rakasta bula nekje v telesu, morda v nadobistni žlezi. Predlagal je kirurga.

Kirurg je prišel, oprezal, okleval. Nazadnje je predlagal onkologa, strokovnjaka za rakaste bolezni.

Onkolog je vbrizgaval, bodel, izbrizgaval. Zazdelo se mu je, da je oslabela ščitna žleza. Predlagal je internista. Strokovna raziskovalna pot se je v krogu zaključila. ... Internist, kirurg, onkolog in nazaj internist ... Zdravniška strokovna klobasa je bila sklenjena.

Inženir je shiral na štirideset kilogramov.

Brez spoštovanja do poklicnih sobratov je klobase nabodel doktor Gregor Marec. Nepozvano je posegel v krog velestrokovnih domnevanj in modrovanj:

»Inženir je zastrupljen.«

Marčeva diagnoza je delovala ko plebejska konica zobotrebca na plemenito kožo: 'Kaj? Tale kreatura Marec bo koval diagnozo? ... naj drži gobec!'

Doktor Marec se ni vdal.

»Poglejmo nazaj v dva inženirjeva tedna v koči ob morju. S čim je inženirjeva prijateljica hranila in napajala inženirja?« je postajal tečen doktor Marec.

Nad bolnišnico je legla nevidna napetost. Vlekla se je ko dušič oblake od nevrološke klinike, kjer je uspešno hiral inženir, preko interne klinike, kjer si je važno čehljal brke profesor Ventura, mimo kirurgije, kjer je stočno miroval profesor Senca, do rakeslovcev.

Ob rakeslovcih je molčala doktorica Gular.

»Na pomoč bomo poklicali kriminalistični urad,« je izjavil doktor Gregor Marec.

Kliniko je zajela živčnost sršenjega gnezda, v katerega je vdrla voda.

Nemir se je polastil tudi profesorja Butale. V areni bolnišnice so se pletle neizrečno razburljive reči, on pa stoji nekje ob strani. S strokovno močjo svoje, otroške klinike, ni mogel vdreti niti v obrobje dogajanja. In ta nesreča Lojevski ne skliče niti seje častnega razsodišča ... Gospa Mima pa je radovedna, venomer sprašuje: "Ti dohtar, kaj pa ga zdaj svirajo tam v bolnišnici ... pa kar brez tebe?".

Do izraza je prišel profesor akademik Lojevski. Polovil je vse strokovnjaške bisere okrog inženirjeve bolezni, zbral je osebna mnenja in strokovne čenče v svojih akademskih rokah. Slabih nekaj dni — in Lojevski je dajal uradnim krogom Deželne uprave zelo izčrpno mnenje: zna biti, da ima inženir tumor v glavi, diagnoza je nevrološka in internisti mislijo na tumor nekje v trebuhu — — potem bi, če bi kirurg posegel v možgane ali v trebuh in bi cirkus z inženirjem bil vkraj — — kako? a tako, tisti doktor Marec ... nezanesljiv, njegovo nezanesljivo obnašanje kvari celotni zdravniški videz, da čisto nepozvan steguje jezik ... hočem reči nekvalificiran daje nekakšno mnenje, češ zast Rupitev — — — to Marčevo nazovidiagnozo je treba kar odpisati — — največ verodostojnosti ima nevrološka ali pa internistova diagnoza, kar pomeni operacijo ... če se bo dalo, pri splošnem stanju bolnika ... če pa ne, bo itak obdukcija pokazala ...

Akademsko mnenje Lojevskega je bilo kristalno jasno, četudi ne čisto jedrnato kratko. V mnenju se je izrisala nagnjenost profesorja Lojevskega do kozmetike. Ohranil je vse lepo in zdravniško čisto, odstranil je nečistoto ... če ne bo treba zoper doktorja Marca ukrepati, v okviru častnega razsodišča ...

Iz visoke ptičje perspektive so opazovali areno strokovnjakov upravni krogi bolnišnice in dežele. Ugibanja okrog inženirja so prepustili času in se zavarovali pred praktično godljo.

Inženir pa ni več odlašal. Ko so ob njegovi postelji bili zbrani vsi prizadeti strokovnjaki, je napel prsni koš h-h-h-kh' ... in še enkrat hhhhh-k'. Oči so široko zakolovratile kvišku in h-hk' — — je umrl.

Internist Ventura je prislonil slušalko nad inženirjevo srce. Drsal je po prsnem košu s slušalom, plosknil z dlanjo po košu, spet poslušal in razglasil okoli stoječim:

»Exitus.«

Kirurg je takoj vzel slovo:

»Končno,« je dejal. Ni čakal, da bi slišal, kaj poreko sobratje.

Onkolog je okleval:

»Ste sigurni?« je vprašal Venturo.

Profesor Ventura je samo grdo pogledal. Onkolog je grdi pogled kajpak razumel.

»Sitnosti so mimo,« je še dejal in odhitel k doktorici Gular, kateri je poročal:

»Gotovo je.«

Doktorica Gular je dvignila zajetne boke iz naslanjača in stekla k profesorju Lojevskemu.

Akademik profesor Lojevski je vzel obisk doktorice Gular in smrt inženirja na znanje z isto brezbržnostjo, s katero sprejme bogati senjor na obisk obubožanega plemiča. Doktorico Gular je motril ves čas, ko je več ko poldrugo uro pripovedovala in jokala in se spet smejala, z enim očesom polmeže. Drugo oko je vežbal s tipanjem po steni, kjer je moralo oko iskati mesta za fotografije in pomembne slike iz dejavnosti akademika profesorja Lojevskega. Od pripovedovanja doktorice Gular mu je uspelo zapomniti si predvsem to, da je bil inženir obremenjen z glavobolom, da ga je doktorica Gular kljub glavobolu neskončno ljubila in da ji je, ubošček, shiral tako rekoč v naročju. Shiral, ubošček. Zadnje niti marmelade ni hotel več požirati.

Po razgovoru s svojo sestrično doktorico Gular se je akademik profesor Lojevski zavzel za inženirjevo truplo. Truplo je takoj, še napol toplo, romalo v secirno sobo sodnega medicina Lojevskega.

Obdukcija inženirjevega trupla je trajala dobri dve uri. Nato je strežnik truplo zašil. Umil ga je z gobo, ki je dišala po mrličih, in čakal, da se je koža trupla osušila. Obred oblačenja je potekal naglo. Rrrsk! — srajco je strežnik pretrgal zadaj na dvoje in jo od spredaj nataknil na mrliča, da mu ni bilo treba vlačiti srajce mrliču preko glave. Tudi s črnim suknjičem rrrsk! — zadaj po šivu na dvoje, vsaka od polovic je lepo od spredaj pokrila mrliča. Zadnje, hrbtne dele srajce in suknjiča je strežnik stlačil mrliču pod hrbet, kakor je naneslo. Hlače je hitro potegnil mrliču preko kolen in jih zbasal pod mrličevo zadnjico. Na stopala je nataknil črne

papirnate copate — in mrlič je bil oblečen.

V kabinetu se je akademik Lojevski posvetil ribicam v akvariju. Krmil jih je. Prihajale so z okroglicami gobci prav na gladino vode po mrvice in smuk! — odsvedrale nazaj v globino. Lojevski je turobno motril njihov ples — — — če je to ples, ker če pa ni, kaj je potem ribje zaganjanje gor in dol ... kdo to ve ... če se sploh še kaj ve na tem sestavljenem planetu — — — nič se ne ve — — — in obdukcija inženirja je tudi nič. Spet enkrat nič. Čeprav je inženir nepreklicno mrtev, so se vse oblike smrti, znane akademiku profesorju Lojevskemu, umaknile iz organov in poskrile. Možgani — zdravi, brez tumorja. Nadobistni žlezi — brez tumorja. Srce — grajeno po anatomskih predpisih. In pljuča — dihala so do zadnjega sunka brez pripombe.

Akademik Lojevski je stal pred zagonetnim primerom. Nikjer nič otipljivega, zato pa se odpira tem širše polje svobodnega oblikovanja mnenja — — — tako je zaključeval Lojevski in se pripravljaj, da se odloči za načrt: primer se bo dalo rešiti koristno — hotel bi reči z intuicijo. Predvsem z intuicijo, kar pomeni z notranjo spoznavo bistva stvari. Profesor Lojevski se je pripravil, da bo spravil v pogon svoje najboljše notranje sile in bo iz inženirjeve smrti napravil koristno zgodbo, primerno za šolske učbenike.

Koristni poti intuicije v šolske knjige je križal pot neznosni značaj doktorja Gregorja Marca. Doktor Gregor je sedel pri doktorju Galetu in razlagal:

»Inženir je zastrupljen.«

Doktor Gale je pustil mikroskop.

»Kako morete kaj takega trditi?«

»Okoliščine,« je dejal doktor Marec, »okoliščine. Prva sumljiva okolnost je Gularjeva. Osem let starejša od inženirja, gospodovalna. 'Sleci hlače! dragec' ... 'potrudi se, dragec'... 'daj že vendar, dragec ...', tako je šlo pri njej. Preseliti se je moral k njej, kuhala mu je večerje. Vse kar je skuhalo, je imelo priokus svinca ali nečesa podobnega, mi je razlagal, preden sta zginila na morje. Naveličal se je svinca in hišne zapovedi 'dol hlače', našel si je drugo mlajše dekle. Sumljiva okolnost številka dve: Gularjeva je za zveze z dekletom zvedela. Tretja okolnost: Gularjeva je zvbila inženirja skrivaj v hišo ob morju, inženir je zginil, da nismo vedeli, kdaj in kam. Vse ostalo pa veste.«

Doktor Gale je začel z zanimanjem slediti zgodbi, ki jo je pripovedoval doktor Gregor. Spomin mu je živahno priklical nazaj leta, ko je po prosekturi hodil doktor Pegan. Radioaktivna igla v smetišču pred laboratorijem doktorice Gular ... Peganova pot v laboratorij Gularjeve ... strmoglavljenje Pegana v naročje Gularjeve ... spomini so stopili živo pred doktorja Galeta.

»Zares svojevrstne okoliščine,« je dejal. »Zgodba diši po maščevalnosti užaljene roparice. Toda dokazi?«

»Dokazi so trenutno v rokah profesorja Lojevskega,« se je ujezil doktor Gregor. »Iz teh rok lahko dokazi izhlapijo, se bojim.«

Razglabljala sta, kako bi se dalo Lojevskemu vzeti iz rok truplo inženirja. Če trupla ni več, vsaj organe trupla, namenjene za laboratorijske preiskave. Če ne organov, pa vsaj pismene zapisnike z obdukcije.

Doktorju Marcu je šinila v glavo zlobna misel. Bila mu je močno všeč, smejal se je na vse grlo. Ko se je zresnil, je segel po telefonu. Klical je preiskovalnega sodnika.

Razgovor je bil prisrčen. Doktor Marec mu je najprej vtisnil pečat presenečenj:

»Tako? Nič vam ni znanega o sumljivih okoliščinah smrti inženirja? Cela dolga vas govori o tej čudni smrti.«

Preiskovalni sodnik je bil jednat mož. Dejal je:

»Na dan umre vsako minuto vsaj en občan matere Zemlje. Trditev, da je ena teh smrti presenetljiva, je sicer originalna, ni pa prepričljiva.«

Doktor Marec ni oporekal, besedno igro je le nadaljeval:

»Točno, sumljivost ni isto kot prepričljivost. Manjka nam namreč preiskovalnih sodnikov, da bi okoliščine raziskali.«

Preiskovalnemu sodniku se je glas zataknil:

»Hudi---nja ... preseneča me, da pri sumljivih okoliščinah okoli smrti nekega inženirja nimamo na sodišču nobene ustrežne prijave.«

Razgovor je bil končan. Doktor Gregor si je pomel roki, češ, Lojevskega sem zapletel v nove mreže.

In res. Tovariš preiskovalni sodnik je bil previden mož. Med razgovorom z doktorjem Marcem si je delal beležke. Ni si hotel obremeniti uradniške vesti s površnostjo, Marčevo nemarno namigovanje je vzel ne le na znanje, temveč tudi v svoj delovni krog. Klical je akademika profesorja Lojevskega.

V telefonskih igrah tega dne je sledilo novo razburljivo presenečenje. Tovariš akademik Lojevski je komaj utišal hla-pe začudenja v glasu, ko je po telefonu nadenj začela kapljati uradna radovednost preiskovalnega sodnika ... odkod, mamka božja, je zvedel vohljajoči smrduh ... mislim namreč preisko-valni sodnik za smrt inženirja? Je stvar morda vroča? Tiho je požrl začudenje in modro obljubil, da bo sodišče obvestil, če bi na podlagi obdukcije vzniklo karkoli sumljivega ... če bi namreč kakšne nenaravne okolnosti smrti ... in če bi vzrok smrti bil osenčen s sumljivimi okolnostmi ...

Ko je odložil slušalko, je bil videti nadvse turoben. Z intuicijo, ki bo predelala inženirjevo smrt v koristno šolsko zgodbo, je bilo konec.

Truplo inženirja so medtem pogrebci polagali v mrliški izbi prosekture v rakev.

Prisopihal je sekcijski strežnik.

»Ala, truplo nesite nazaj v secirnico!« je dal komando.

Vnel se je prepir, polepšan z zmerjanjem. Kdo bo še enkrat slačil truplo in oblačil mrliča in ... Nič ni pomagalo. Strežnik je zapretil s sodiščem, sodišče rabi mrliča, pogrebci so se vdali. Zagrabili so rakev in jo odnesli nazaj v secirno sobo. Zvrnili so jo na mizo. Truplo je brez odpora zletelo iz rakve in udarilo na kamenito ploskev. Črna obleka in srjaj-ca, vse se je pomendralo v neugledno capo.

Truplo so slekli do nagega.

Prišel je akademik Lojevski z Matildo in laborantom. Razparal je truplo po šivu spredaj na trebuhu. Iz notranjo-sti je polovil delce razkosanih organov. Laborant je nekaj koščkov stlačil v steklene posode in odnesel. Iskati je treba strupe — je zapovedal akademik Lojevski.

Inženirjevo truplo je šlo ponovno skozi šivanje, umi-vanje, oblačenje. Kot prej. Pogrebci so truplo položili v ra-kev. Pripravili so se, da najprej popijejo pivo. Nato bodo za-bili pokrov krste in nesrečni prepir v mrtvašnici s strežnikom bo pozabljen.

Pivo je komaj začelo teči po grlih pogrebcev — prika-zal se je sekcijski strežnik. Bolj ko prej je lovil sredino hod-nika in uspelo mu je, da je brez obotavljanja zadel vhod v mrliško vežo in stopil pred pogrebce.

»Ala, ... kar nesite ga nazaj! Takoj!«

Govoril je ravnotežje in ujel pogrebca za rokav. Potegnil

je in rokav delovnega plašča se je pretrgal.

Pogrebca je strgani rokav zadel v dno ponosne delovne duše. Pahnil je strežnika v rebra in strežnika je zaneslo. Drugi pogrebec je prestregel strežnika. S kolenom je sunil v debelo zadnjico. Strežnik je dobil izdaten pospešek, zadoščal bi za pot nazaj do vrat, če ne bi na poti do vrat stal pogrebec s strganim rokavom in podstavil strežniku nogo. Strežnik je butnil po tleh. Pogrebca sta jo pobrisala.

V mrliški izbi ni bilo pretiranega okrasja. Nebesno modre haljice so se svetile na stenah. Sredi stropa medeninast lesteneč, potemnel pod težo prahu in časa. Par kljuk na steni za žalne vence. Vse.

Karkoli bi se znašlo v tako izbrano praznem prostoru, bi delovalo kot edina nepogrešljiva pritiklina tega sveta. Mrlič, sam v krsti sredi izbe — os tega pregrešnega umrljivega sveta! Pogrebec in krsta z mrličem v izbi — uvod v liturgično dramo pred Vsemi mrtvimi!

Poglavitna pritiklina mrliške izbe se je zdajle nahajala na tleh blizu vrat. Strežnik. Ležal je na trebuhu in robantil. Začel se je premikati. Plazil se je po trebuhu in iskal opore v štirih okončinah, in štiri okončine so ga nesle do lesenih stolov, na katerih je ležala rakev z inženirjem. Roki strežnikovi sta ujeli lesene noge in hoo-ruk! — — roki sta se potegnili ob nogah navzgor in pomagali strežniku na kolena. Pa še enkrat ho-ruk! — — roki sta ulovili rob rakve. Rakev se je nepokorno zazibala. ... Za odločujoči vzpon od klečanja do drže na stegnjenih nogah je bil potreben še en ruk!-ruk! — — — rakev se je preobrnila.

Mrliška izba se je spremenila v akrobatsko telovadnico, kjer se je bila primerila vratolomna nesreča, z enim živim in z enim mrtvim. Iz dna krste so pršeli leseni opilki in pokrili tla. Strežnik je telebnil, inženirjevo truplo se mu je zvalilo prek nog. Na oba se je poveznila rakev.

Izpod rakve se je najprej osvobodila roka. Grabila je navzgor, dosegla vogal krste in krsto pognala proti steni. Premaknile so se strežnikove noge — bile so cele. Dvignila se je razmršena strežnikova glava — glava, izposojena pri notredamskem zvonarju.

Strežnik se je zbrcal pokonci in se vzpel nad mrliča. Truplo inženirja je ležalo zvito v klopčič, brez jasnih simetrijskih teles. Glava se je upognila v stran. Usta so zijala ko razve-

zana mošnja. Roki zviti vsaka zase, nogi ko prelomljeni v kolnih. Hrbet gol, tršat, upognjen ko po batinah. Kosi oblačil scefрани.

Strežnik se je zganil. Grabil je po truplu. Zagrabil je ramo in stegno in dvignil. Truplo je bilo mlahavo. Zmuznilo se je iz okornih rok strežnika ko na pol prazna vreča, strežniku je v rokah ostala polovica suknjiča. Zagnal je kos črne obleke na tla in zagrabil drugič. Ujel je drugi kos suknjiča. Kos za kosom je strežnik zvelkel pogrebno obleko s trupla.

Odšel je po hodniku do secirne sobe. Na stečaj je odprl vrata. Odzibal se je nazaj k inženirjevemu truplu. Sklonil se je, zagrabil mrliča za glavo z obema dlanema in potegnil. Omahoval je, vlekkel in se premikal proti hodniku. V vratni hrbtenici mrliča, nategnjene za glavo ko v srednjeveški mučilnici, so vretenca škrtnila in zahreščala ko pri obešencu na vislicah. Strežnik je spustil mrličevo glavo, glava je votlo lopnila po kamnitih tleh.

Strežnik je počival. Oprl se je s hrbtom na oljnati zid in sopihal. Vnovič se je sklonil k truplu. Objel je z desnico truplo preko prsnega koša pod pazduhama in ga na pol dvignil. Vlekkel je truplo proti secirni sobi. Goli suhi nogi mrliča sta se vlekli po tleh. Dolgi tanki roki sta bingljali pri sprevedu skozi hodnik nemočno naokoli. Mrličeva glava, povešena zdaj na prsi, zdaj omahujoča levo in desno, je ob vsakem koraku strežnika zakinkala. In usta, usta so se odpirala - zapirala. Nečujno so nekaj pripovedovala poltemi hodnika.

K truplu je prišel spreved uradnih oseb. Akademik Lojevski je kazal pot, tajnica Matilda je capljala zraven, sledila sta tehnika s kriminalističnega urada. Nosila sta velik kovček, v kovčku so bili veliki in mali kozarci. V kozarce je zginila vsa vsebina iz inženirjevega trupla, kosi mišičja s stegen in krpe podkožja.

Kovček sta skrbno zaprla in z njim odšla mimo akademika Lojevskega. Kriminalistični urad je začel s preiskavo.

(Dalje prihodnjič)

O SUŽENJSTVU

Menda le ne bo daleč od resnice domneva, da so si Lahi besedo Slovan prilastili kot pomenski sinonim za sužnja, kajti Latinci so imeli nekam bolj blagoglasen izraz za te vrste človeških trpinov. Furlani še danes pravijo Slovencem Sclaf, vendar ne v tistem prehodnem pomenu, ki ga je imela beseda v Lombardiji in Benečiji, temveč kot oznako za pripadnika slovenske narodnosti. Zato je Italija tako naglo spremenila San Pietro degli Sclavoni v San Pietro al Natisone, ki bi se ga zanesljivo ne bila dotaknila, če bi bil znan kot Špeter sužnjev.

Sicer pa niti niso bili tako nesrečni ti mancipia, in v dokaj večje breme svojemu gospodarju, kakor takratni tlačani. Na svojega sužnja je moral lastnik gledati najmanj s tako skrbjo kakor na drago živinče, če mu je bilo do tega, da mu sclavo ne gre pozlu. Moral ga je dobro hraniti, čestokrat celo izdatneje kakor sebe, če upoštevamo želodčne težave potratnega in razvratnega gospoda, moral ga je oblačiti in paziti, da mu ja ne zboli ali se kaj ne pohabi. Če pa priznamo, da je človeški čustvenosti plemenska in družbena razlika prav tako malo mar kakor kugi ali koleri, potem ni težko predočiti si odnosa toplokrvnega mesera do visoke in vitke sužnje. Da pa se je vsak kupec potegoval za visoke in vitke in mlečne, priča mnogo ohranjenih kupnih pogodb iz tistih časov.

Jemljemo za primer Benetke, ki so nam najbližje, ker imamo od ondot največ podatkov in ker je bilo suženjsko sejmišče prav tam najbolj živahno. Posebej še zato, ker je po vsej verjetnosti tamkaj končalo kdo ve koliko slovenskih ljudi, celo tistih, ki so jih Turki odgnali na balkanski jug ali v Malo Azijo.

Beneški dož Pietro Candiano je leta 960 sklical predse poleg opatov, plemstva in ljudskih tribunov še celo trumo škofov z gradeškim patriarhom na čelu. Vrhunski zbor je sklenil: kdorkoli bo kogarkoli spravil v sužnost, bo zajet in

vržen v ječo. Bilo je strogo prepovedano kakršnokoli kupčevanje, prekupčevanje ali mešetarjenje s sužnji, pomorskim kapitanom pa zabranjeno sprejemati na krov sužnje, pa najsi bodo Židje ali Tataři, črni ali beli.

Odgovorna škofovska in drugačna družčina je bila sklicana kajpak samo zato, da bi solidarnostno pristala na luknje in vrzeli v slovesni izjavi. V objavljenem dekretu se je potem resda bralo, da je trgovanje s sužnji strogo in pod kaznijo prepovedano, da pa je dopustno v primerih, ko bi šlo za spreobrnjenje sužnja v krščanstvo, ali za obogatitev domovine ali pa za doževe koristi. Odvisno je bilo zdaj samo od tega, kako vnesti v pogodbo majhno prevaro, ki je na papirju ustregla prepovedi, dejansko pa kupcu, prodajalcu in najčešče tudi sužnju. Ta je prav rad zatajil svoj krst ali svoje poreklo, če je uvidel, da si tako zboljša položaj. Sicer ga verjetno nihče ni spraševal za mnenje, vendar je v spornih primerih že mimiki njegovega obraza in života šlo več vere, kakor prekupčevalcem in ladijskim kapitanom, ki niso bili vredni boljšega denarja od morskih razbojnikov.

Mešetarji, trgovci in pomorci so se oddahnili in veselo nadaljevali svoj posel. Suženj je bil še naprej živinče, katerega je lastnik lahko »prodal, oddal drugim, mu dal prostost ali ga dal v zastavo, razsojal in odločal o njegovi duši in telesu, in sploh naredil z njim karkoli bi mu bilo po volji, tako on kakor njegovi dediči«. Takšno je bilo po navadi besedilo v kupoprodajni pogodbi, ki se je nanašala na sužnja ali sužnjo.

Kakor dandanes si je torej tudi takratna oblast zlomkovo prizadevala, da bi prepričala ljudi o svojih dobrih namelih, ki pa so se, takšna prizadevanja, vedno spridila v ceneno modrost in nauk domačega župnika, ki zahteva, da naj se ne gleda na njegovo početje, temveč poslušaj njegovo besedo.

Do resne discipliniranosti v prekupčevanju s sužnji pa sploh nikdar ni prišlo, ker je bila trgovina s človeškim blagom vse preveč donosna, da bi se ji državna lakomnost odrekla. Republika je pokazala dokaj smisla za šalo in muzajoč se gledala na domiselne prevare in prevarice dobičkarske drhali. Če s kristjanom in z belcem ni bilo varno manipulirati, potem se je njun stalež v pogodbi pač moral spremeniti, kakor stalež rase dveh redovnikov, ki se je pobožna lakotnika drug pred drugim na postni dan nista upala načeti. Tam se

je eden izmed fratrov urno znašel in raco prekrstil v ribo. Tukaj pa so tudi kristjane z Balkana, ki so jih pokupili pri Turkih ali morskih razbojnikih, ponujali kot Tatare ali Kirgize, da bi na ta način javnost prepričali o njihovem poganstvu.

V takšni kalnosti razmer ni manjkalo samolastnega ribarjenja in številni, posebej beli sužnji, so živeli v nekakšni ilegali, kakor bi se reklo danes. Ne v političnem, kajpak, niti v verskem ali narodnostnem smislu, temveč samo v formalnem prikrivanju kupoprodajne prakse. In tako ni manjkalo kupčij, kakor je primer Giovannija Sazenta, ki je prodal Andreju Contariniju štirinajstletno rusko sužnjo za 59 zlatih dukatov z dodano možnostjo, da jo kupec po enem letu vrne prodajalcu. Vsak dvom v poštenost in častitost uglednih kontrahentov ovrže že sam začetek pogodbe — »In nomine Dei eterni amen«. V nadaljevanju pa je tudi v datumu izpričana cestninarska boguvdanost pogodbenikov, ko pravita, da je bila kupčija domenjena »in anno ab incarnatione domini nostri Jhesu Christi millesimo« ... in naprej do meseca in dneva. Kasneje se je Serenissima zbala, da bi ji zmanjkalo sužnjev in se je odpovedala licemerstvu. Prepovedala je prodajo sužnjev ven iz republike in zagrozila, da bo kršitelju odsekano stopalo, nekako tako kakor ubogemu sužnju, če so ga ujeli na begu. Sprostila je nakup sužnjev in zrahljala nadzor in poslej se le še redko omenjajo Tatare ali Čerkezi, Bolgari ali Slovani, ko je šlo za nečrnske sužnje. Vsi vprek postanejo »balabani«, ne da bi se bilo pojasnilo, s katere veje je bilo sneto imenitno ime, ki ima prejkone izvor v primitivnem ruskem godalu.

Vrednost sužnja si danes, ko je ta koristna gospodarjeva pridobitev prišla iz navade, ponazorimo le, če se nekoliko zamislimo. Šele tedaj se zavemo, kaj je suženj pomenil lastniku, če je bil ta dovolj rabsoden in je pravočasno pogodil, da mu takšnale človeška reva lahko nadomesti pasjo zvestobo in tovarno žival in še doviljo ali ljubico, če je bila ženska. Sodniki beneškega tožilstva so dne četrtega junija 1404 s soglasno rabsodbo priznali sužnji Uliani 30 zlatih dukatov iz zapuščine umrlega gospodarja Karla Viscontija iz Milana. Vsekakor plemenit gospodar tale magnificus dominus Karolus, ki je »per suum testamentum legaverat eidem Uliana ducatos triginta auri«. Sicer so sužnjem lahko tudi menjali

imena, toda tale Uliana ... Če ta ni bila iz naših krajev!

Konec petnajstega stoletja je bilo samo v Benetkah okrog tri tisoč afriških in tatarskih sužnjev in nedoločeno število slovanskih. Tisto negotovo število je skušalo ustreči posvetni in cerkveni oblasti, ki sta kazali zelo hud obraz trgovanju s sužnji na splošno in še hujšega, če se je kdo drznil mešetariti z belimi ljudmi ali celo s pokristjanjenci.

In razburljiva izjava škofov in doža in prelatov iz leta 960? No ja, toda od takrat je minilo 450 let in če Cerkvi ni uspelo vsiliti svoje volje navadam in razvadam grešnega sveta, se tega ne more pripisovati njeni brezbriznosti, temveč ker je s pešanjem vatikanske moči vedno bolj rasla sramežljiva potreba po čim večji prilagodljivosti.

In če Špetru Slovenov naziv le ni bil predrugačen zgolj iz bolestne narodne nestrpnosti?

Lahko da, toda po šestdesetletnih izkušnjah morejo vztrajati v takšni nedozorelosti le še hehetavi optimisti, katerim je po smrti obljubljeno nebeško kraljestvo. Kajti Lahi prav gotovo tudi v bodoče ne bodo spremenili svojega negativnega razpoloženja do Slovencev, čeprav ne morejo podpreti takšnega zadržanja s stvarnimi razlogi. Kakor ne znajo prepričljivo utemeljiti svoje spoštljivosti do Nemcev, čeprav so jim prav Nemci v zadnji vojni najbolj surovo stopili na škorenj. Toda kdo se bo znašel v duševni zamotanosti tako impulzivnega naroda, ki ga je preobilje zgodovinskih dogodkov nekam vneravnotežilo.

Za časa selitve narodov so prihajali nadnje vsake vrste divjaki. Preneumni ali preleni, da bi zaposlili lastno domišljijo, so Rimljani, kakor vselej, tudi v tem primeru šele od Grkov seznali, da so to barbari. In kaj ne, saj so bili poraščeni kakor medvedje in bi Rimljanom, če so že govorili latinsko, res ne bilo treba pozvedovati pri Grkih za primerim izrazom. Barbari torej ,pa naj so bili Huni ali Vandali, Obri ali Langobardi, vsekakor barbari — nasilni, krvoželjni, bogoskrunski pogani. Bili so grozni pesjani in so se še bolj spačili v spominu ljudske domišljije in v legendi. Toda kakor jih je prineslo, tako jih je tudi vzelo. Nekateri so se vrnili na vzhod, zaostali pa so se utopili v množtvu staroselcev. V nekaj stoletjih je skopnela vsaka sled za njimi, davno pozabljeno je vse hudo in človek bi se lahko sproščeno predajal časotožnemu razmišljanju; zgubljal bi se v razmišljanju

in v domnevah o davni dobi in o davnih dogodkih v tej dobi ... da se ni prikazalo na obzorju »preklete ljudstvo Slovenov«, ki se je usedlo tamle ob Adriji, in se ne gane ...

Bilo jih je več ko plevela in utaborili so se po najlepših krajih pod Alpami in ob morju. Seveda to ni šlo zlepa in čeprav so bili dokaj miroljubni, vseh tistih trum in čred ni bilo mogoče pregnati. Sama škoda z barbari, to se lahko reče!

Toda Sclavonom, tem je bilo vendarle treba nekaj priznati. Bili so krepki in odporni, zrasli v naravi in z naravo, tako da še niso bili seznanjeni s pomehkuženostjo, ki se je širila z juga. Zdrava, jedra sila, ki bi se dala tako koristno uporabiti pri gradnji in plovbi galej, za domača dela, pa tudi pri manj spokorniškem opravku, per bacco! Če je človek le pomislil na tiste njihove ženščine, ki so resda gledale nekam čubasto izpod pšeničnih las, toda v modrih, nekoliko bolj razmaknjenih očeh je bilo toliko neba in toliko morja, kakor ga premore samo svoboda. Le kdo ne bi zarezel spričo takšne ukročene svobode in spraznil skrinje do zadnjega dukata!

In če Uliana le ni bila Slovenka?

Najbrž da ne. Toda omenila se je kot svetlejša podoba suženjstva, v katerem so se gnetli tisoči slovenskih težakov in vojščakov, galjotov in robotov in ki še vedno čaka, kdaj se ga bo spomnila slovenska literatura.

Kaj več in bolj zanimivega o vprašanju suženjstva je najti v orumenelih arhivskih rokopisih, medtem ko je imelo to pisanje namen le nekoliko porazglablјati, zakaj in do kakšne mere so bili naši dedje v to vprašanje zapleteni, da se nas je potem z zlohотно antonomazijo ujelo v dvopomenski pojem.

Ko se je dvoreznost izraza ukoreninila, se je kajpada podomačil tudi latinski vdanosti pozdrav: servusa je nadomestil sclavo, katerega skrajšana oblika se je potem razvila približno tako, kakor zapisujejo italijanski leksikografi.

»Ciao je oblika prijateljskega pozdrava pri srečanju in ob slovesu in dobi še posebno zaupen prizvok v pismu.

»Ciao namesto zbogom je v navadi v severni Italiji, vendar je znan tudi v drugih italijanskih deželah. Izvira iz besede 'schiavo'. V Piemontu 'ciau', v Lombardiji 'ciao', poteka iz starejše oblike beneškega 'sc'ia(v)o' kot vsakdanji pozdrav (schiavo vostro)«, (1) kar vse so si Lahi zopet pri-

lastili od Grkov, kjer so ujetim Sloveninom pravili Sklabenoi.

Kakor je videti, ima tale *ciao* zelo zanimivo preteklost in s Slovani tesno povezanost, s Slovenci pa še posebej, ker smo bili menda do zadnjega cenjeno tržno blago na severno italijanskih sejmih. Vendar kaže, da se je prvotni uslužnostni pomen besedice zgubil v meglici pozabe in si jo mečejo danes Lahi med seboj samo zaradi ekspeditivnosti enozložnice, odkar vrednost italijanskega časa le nekam preveč zastaja za zlatom. Pristrčno ali manj pristrčno željo je tako in tako čuti iz glasovnega poudarka, pa naj je beseda še tako kratka in odrezava.

Preprosto, navsezadnje!

Nekoliko bolj se zamota razglabljanje, če se začnemo z neprijetnim pojavom ukvarjati na oni strani državne meje, kjer se je ta laški pozdrav tako razpasel, kakor da gre za kulturno ali razredno geslo. Čavkajo že vsi od kraja, začenshi tamle pri morju, kjer uveljavljajo svoj mehki c, pa vse tja do Beograda, kjer so se z novotarijo okužili že tudi televizijski igralci. Čjau, da bi ja kdo ne mislil, da niso na tekočem z domislicami, zraslimi na dvatisočletnem deblu in še posebej z modnim pozdravom, pobranim iz italijanskega filma ali pa kar na tržaški ulici, kjer je nadomestil nekdanjo obilico konjskih fig. Gnojno obilico, brez zamere povedano, iz katere je zrasel srednjeevropski emporij, ki ga je konjska sila gradila, redila in gnojila. Od repa do glave življenjska konjska moč torej in ne kakor njena industrijska inačica, ki para ušesa, izpuhteva plinski smrad in širi ekološko smrt.

Čjau ob morju pa tudi na Kranjskem, kjer ravna jo z mehkim soglasnikom tako neusmiljeno, kakor da imajo opravka z gozdnim čatežem, kar še bolj žali uho primorskega Slovenca, da se nasajeno zgane vsakič, ko mu udari na uho. Pač zaradi trpke asociacije s sramotilnim ščjavom, ki je še vedno pričujoč v hiperkulturnem slovarju laškega obmejnega malomeščana. Nič čudnega torej, če se ne more premagati, da bi v slogu bog te štrafaj ne priželel papagajski duši nekaj več možgan in manj plevla.

Poniglavi čjau v slovenskih ustih nima nikakega pomena. Glas pa kakor bi kihnil ali hlipnil in se ne more vzporajati niti z blagoglasnim mijavkanjem, ki lahko izraža najbolj bojevita pa tudi najnežnejša mačja čustva. Zgledovati se

po njem, po domačem mačku, bi bilo razumneje kakor posnemati tujega tiča. Toda domače platno ...

Če Slovenci ne morejo shajati brez kratkega, klenega pozdrava, potem se lahko razvije resnejši pogovor in najdejo stvarnejši predlogi.

Ob istrski cesti, ki veže Reko s Trstom, se je skozi slabo in dobro uveljavil in priljubil bog. Zvočen pozdrav, ki je še dandanes v navadi in razširjen tudi po brčinskih brežinah in dolinah. Bog, pravijo, ko se srečujejo ali poslavlajo, bog, ko prihajajo ali odhajajo, v veselju in žalosti, v lepem in slabem vremenu, spričo obilne ali slabe letine. Kdo ve, iz kakšnih sporazumnih vzajemnosti ali skupne misli se je izluščil ta bog, potem ko je očitno, da ni tisti iz molitve ne tisti iz kletve, ki mu v teh krajih pravijo buh, tisti pravi, ki je neskončno moder in mu je torej vseeno, s kakšno začetnico se ga spomniš in ki se nikdar ne prikaže brez spremstva primernega velelnika ali želelnika: buh te nesi, zamomljan bolj pod glas, ko smo ga siti, človeka, in ki je kulturnejša oblika za otresavi hodi k vragu. Če se človek zave in se napne, potem je takoj pri roki opravičba zaskuzibuh, z odtlenkom osuplosti in prizadetosti in otožnosti in rahle užaljenosti, izraz, ki ga v glasu in pojmu doslej še ni pogodil noben slovenski besednjak. Vendar buh ne zadeni, da bi se človeku kaj takega pripetilo, in buhsveti, da se je oni naivnež ujel na zlagani izgovor.

Buh nebeški, pa tudi drugačen, ako človek mahne v prazno, ta, vidite, je tisti, ki ima svoj sedež v nebesih, ki dobro plačuje in hudo kaznuje in ki je povsod pričujoč in še posebej na Slovenskem in na Poljskem. Prav tam, kjer si je moral Rim najti poštenega papeža, da bi Cerkev ne šla pozlu. Kar ni malo, če pomislimo, da so bili prvi slovanski sužnji v Italijo pripeljani z vzhodnega brega Labe. Napredek od Jarožira Niewolnika do Karola Papieža je očiten, čeprav je vmes tistih 455 let, ki navsezadnje niso kaj več kot iver v očesu zgodovine.

Buh, o katerem se je govorilo, je tisti, čigar mlini meljejo sicer nekam počasi, vendar dosledno in dokaj objektivno, če upoštevamo poljske in slovenske sovražnike, ki nam jih je pomagal pokončati v zadnji vojni. Potem pa, ko je šel in si našel zemeljskega namestnika na Poljskem, lahko tudi Slovenci pričakujemo od njega kakšno milost. Postavimo to,

da bi se otresli hlapčevske nepoboljšljivosti in se moško udarili po prsih — mi smo Slovenci, pa bog! Pa bog zato, ker bi nobena drugačna oblika tega zagnanega protesta ne padla tako udarno. Če je ta bog hrvatski, tem bolj, potem ko je znano, da ima dokaj manj predsodkov kot slovenski, da je strpnejši in prizanesljivejši. Brez maščevalnosti posluša nepoštljivosti in žalitve, s katerimi se obračajo nanj razjarjeni verniki, vtem ko se Slovenci v sveti jezi menimo samo s hudičem. Boga se neposredno ne dotakne nobena slovenska kletvina in tiste, ki so v rabi, so sposojene od južnih bratov, pa celo od Lahov. Čuti jih je na vsakem koraku in tudi v nežnih ženskih ustih, ne da bi se nad tem še kdo zgražal, in še tem manj seveda nad tujim adijo, medtem ko se s slovensko prevedbo ne moreš brez zamere posloviti od vsakega rojaka.

Bog, potemtakem!

Nad klenim pozdravom pa bi imel tudi pravi Bog svoje dopadenje, ker bi njegovo ime ne bilo po nemarnem izrečeno, temveč v iskreno voščilo, vernik bi se topil v zadščanju, vtem ko bi bil grešniku v svarilo in vabilo — bog! Bogotajec pa, ta bi tako in tako ne bil prizadet v svoji neveri. Če mu bogovi, spočeti v okviru človeške žirije in režije nič ne pomenijo, potem naj še naprej čaka, da mu znanost iztakne sprejemljivejšega mesijo; dotlej pa naj bi jemal tak pozdrav kot neškodljivo fonetsko obrazilo.

Torej bog?

Bog!

Ob vseh drugih priložnostih pa še naprej bog nas varuj, da bi rekli komurkoli bog pomagaj ...

(1) Salvatore Battaglia, *Grande dizionario della lingua italiana*.

»Dve nalogi sta nam ... predvsem pred očmi, na eni strani neizprosno ločevanje duhovnega sveta od konservativno-kapitalistične miselnosti in dejavnosti, na drugi strani pa osvobajanje slovenstva od partizansko-ideoloških totalitarizmov.«

EDVARD KOCBEK
DEJANJE, dec. 1939

MONTSERRAT KOT DOMOVINA

(Zapiski s kongresa)

20. julija 1978

Prebuditev na pogradu.

Bližamo se Genovi.

Podoba pristanišča mi je pregnala asociacijo s pogradu v vojnih dneh in me hkrati povezala z Barcelono. Jutri pred poldnem bomo tam. Genova - Barcelona. Dobra štiri desetletja so pretekla, odkar so iz italijanskih pristanišč odhajale ladje, ki so na španskih obalah izkrcavale izletnike-vojake. Nemška letala so z ječlom križala Gernico, medtem ko so zahodne demokracije držale roke križem, sovjetski ljudje pa ribarili v kalnem. Tedaj smo na Primorskem zaslutili, da nesreča, ki je imela svojo uverturo pri nas, začenja zajemati Evropo. In bilo je, kot da se na obzorju spušča črn zastor.

Drago nas je potem stalo, da smo sonce osvobodili tistega turbnega zaslona.

Katalonci se ga rešujejo komaj zdaj!

Pri ti ugotovitvi me je obšlo skoraj blaženo zadoščenje (kolikokrat že?), da sem dočakal zatrtje zla, ki je zaznamovalo mojo mladost. In kot v potrditev resnične vrnitve sem priklical v tesni kupé jutranjo svetlobo s kontovelskih paštnov, ko je morje še bledikasto in se še ne zna pravilno lesketati. Zakaj potem, ko se sončna krogla vzpne visoko nad Trstenik, se blesk kristalov, ki so posejali morsko površino, spremeni v en sam sijaj mogočnega zrcala. Ta se razteza od pristanišča do miramarskega gradu; in takrat se mehka presijana snov komaj vidno giblje, da se na nji tu pa tam vžigajo zvezdnate iskre.

A snoči se je na barkovljanski rebri, kamor se večkrat zatečem, odkar v moji dutovski sobi gospodarijo pajki, pod drevjem pojavila kresnica. Tista kapljica fosforja je bila izgubljena mrvica opoldanske morske bleščave, drobčno živo očesce, ki je na skrivaj opazovalo speči svet. In tedaj sem pritrtil Pasolinijevemu vzkliku, da bi za eno kresnico dal cel italijanski elektroenergetski koncern.

Na pogradu brzca pa sem si zatrjeval, da se kresnice pojavljajo

samo v neokuženem ozračju in da zato lahko štejem obisk tiste osamele zastopnice žive narave kot dobro napoved.

Ko sem se spustil s pograda, so se potniki še pretegovali; ko pa sem se vrnil z jutranjega obreda z brivskim aparatom, so bili že vsi zgovorni; čisto po tržaško so za célo oktavo preveč poudarjeno duhovičili. Vendar družba ni bila prav neizrazita. Ena izmed gospa je, ko je slišala, da sem namenjen na kongres o ogroženih jezikih, povedala, da je Slovenka; njena znanka pa je tedaj hitro začutila, da se mora postaviti v bran. Ker pa bi bil odkrit napad nekoliko anahronističen in v tistem trenutku tudi neolikan, se je zatekla k obrabljenemu triku, to je k pripombi, da je slovenska tržaška govorica manj prijetna od ljubljanske. No, še dobro, da ni ponovila bedastoče o dveh različnih jezikih tokraj in onkraj Fernetičev! A kako naj kaj dopovem takó neelastičnim možganom? Nedvomno je res, sem rekel, da naši ljudje mešajo polno italijanskih izrazov v svoj govor, a take lapsuse bi zagrešilo katero koli občestvo, ki bi, kot naše, govorilo dva jezika in obenem še dve narečji teh dveh jezikov. Poglavitni razlog, da se italijanski človek spotika ob naši slovenščini, sem dodal, pa je vsekakor iskati v njegovi kronični alergiji do vsega slovenskega.

Da to drži, je gospa nehote potrdila, ko je nekoliko afektirano pripomnila, da ne prenese preglasnega govorjenja naših ljudi v avtobusu.

Nasmehnil sem se, ker se je takó nerodno razkrivala, vendar sem ji priznal, da tudi mene kot pravega meščana moti, če naši ljudje z okolice ne znajo uravnati svojih glasilk po zahtevi naših mestnih slušnih organov. Táko vedenje mi predvsem ni všeč pri mladini; zato da sem v razredu svoje dijake opominjal, naj v prevoznem sredstvu ne »kokcdakajo«, posebno ne takrat, ko se nago-varjajo s prednje ploščadi na zadnjo.

Ker je bilo videti, da sem, čeprav z drugega stališča, njen ugovor sprejel, je gospa naenkrat prešla na področje transcendence. Uprla se je namreč temu, da naši ljudje kolnejo Boga po italijansko.

Pri tem sem se domislil rajnke mame, ki je bila pobožna žena in je zato imela tehtne razloge, da je obsojala klavрно početje našega ljudstva. A gospe bi najrajši razložil, da so italijanski ljudje takó jezljivo ljubosumni na svoje kletvine samo, ko jih izreče slovensko govoreč človek, če pa bi se isti človek odpovedal slovenščini in govoril po italijansko, bi jih njegova kletev nič ne pohujševala! Pa sem rajši ostal kar pri napadenih Slovencih. Racionalen narod smo, sem rekel, zato se vedemo po stari logiki: če verjameš v vse-

mogoče bitje, se ne boš predrznil in ga izzival; če pa vanj ne veruješ, potem je čista neumnost, da se poprijemaš z ne-bitjem. Ker pa tudi v slovenskih dušah kdaj jeza zavre in prekipí, si tedaj nemarno besedo izposodimo pri tujcu. A taki izrazi se ne porodijo v globini, prav tako pa tudi potem ostanejo samo na površini ...

No, a tako je bil prihod vlaka na genovsko postajo pravzaprav pika na koncu slovenskega odstavka.

20. julija opoldne

Na motorni ladji **Cabo San Sebastian**.

Trajekt je. Canguro, kot mu pravijo. Kenguru.

V Genovi smo dolgo čakali, da so v ladijski trup speljali vsa osebna in tovorna vozila. Tako sem imel dosti časa, da sem ob ograji zgornjega krova opazoval pristanišče. Ničesar nima skupnega z izrazito panoramo pri nas. Seveda sem gledal na obrežje z nepriemerne točke; a ocena vsekakor velja. Drži pa, da je Genovo dokončno skazila vpadnica, ki je s tranzverzalno črto presekala naravni prehod gričnatega sveta k morski gladini. In zazdelo se mi je, da bom še enkrat podoživel ozračje hude more, ki me je napadlo ob načrtu tržaške občine, da bi s Proseškega vrha čez Kozjak in Judovec mogočni stebri ponesli tako vpadnico v naše pristanišče. Bil sem osupel in zbeگان ob ugotovitvi, kako je mogoče s hladnim administrativnim odlokom uničiti paštnati breg, ki je s svojim zelenjem in s svojimi barvami dragocenost tržaške obale. Obenem mi je bilo, ko da bo betonska vpadnica razveljavila vso lepoto, ki sem jo v povojnih letih nabral na toliko straneh. K sreči je ob uporu ljudi in organizacij tisti nesrečni načrt zamrznil. Upati je, da dokončno. O ob pogledu na skaženo Genovo sem pomislil na članek publicistke, ki v francoskem dnevniku **Le Monde** verjame, da bo z uveljavitvijo ženskega pogleda na svet prišlo do dialoga, ki bo nujno pripomogel k odpravi divje urbanizacije. Ta misel pa mi je zelo blizu. Samo, kako bo mogoče rehabilitirati ves že oskrunjeni naravni čar?

Ladja je lepo grajena, nič trebušasta, skoraj elegantna. Z dvojčkom **Cabo San Jorge** vozi v Barcelono in izmenoma najbrž tudi v Palmo de Mallorco.

Vtis natančne urejenosti. Sprejem potnikov, razvrščanje po kabinah, brezhibna samopostrežna restavracija itd., vse se razvija v izbranem slogu, da človek kar malo zasanja o ozračju, kjer bi se vrednost človeških gibov uveljavila za nekoliko daljši rok, kot je dvajseturno potovanje v Barcelono.

Še posebej je omembe vredno osebje. Pri pregledu vozovnic, v baru, v menjalnici, v trgovinici spominkov — moške v belih jopi-
čih se vedejo gosposko, ko da so vsi po vrsti potomci žlahtnih
srednjeveških plemenitnikov. A pri tem jih ne zaslanja nobena
senca preteklosti; in prav to te prevzema; da dajejo sodobni tehniki,
ki jih obkroža, takó zavidljivo aristokratsko noto.

Potem ko sem pregledal ladjo, sem se skušal povezati z vodnim
elementom, po katerem smo pluli. A pri vsi načrtni zbranosti mi
bledo sinjkasta površina pod vedrim nebom ni zbudila nobene vred-
ne podobe, nikakršnega prazniškega občutka. Počasi pa se mi je
ob šumenju spenjenega toka vzdolž ladijskega boka oglasilo rit-
mično sprehajanje vode na barkovljanskem produ. Ko človek v ti-
hem prostoru visoko na bregu posluša, kako se nizko spodaj po-
hlevno vzvalovano morje ponuja in spet odteguje dolgemu pasu
kopne zemlje, ga prešine občutek, da ga nevidna čarovnija odplav-
lja nazaj v čas nedotaknjene prvine sožitja strme obale in
jedke morske tekočine.

A zdaj poleti od obrežja gor po rebri večinoma odmevajo gla-
sovi otroških kopalcev. V prvih popoldanskih urah je tisti vik in
vrisk bolj blizek, potem zavoljo motnega šuma prometa na obalni
cesti prihaja med liste hrastov in akacij bolj oslabel in medel, a
je vendar še zmeraj kot nerazsoden zbor z nedeljskega sejmišča,
kjer sonce razigrano razsipa neizčrpno zalogo žarkov.

Tako sem kljub daljavi spet na Judovcu in na Kozjaku ujet v
sončni vrtiljak, ki sveti od morja navzgor, kot da odseva z uteko-
činjene biserne matice.

In s podobo kraja se mi vračajo tudi naše težave.

Tako, brez prehoda, iz sončnega bleska v umazan in sajast
oblak?

Da. In odtod še jasneje razkrivam, da izvira vse naše zlo od
pomanjkanja pravega smisla za državniško urejanje naših zadev.
Še zmeraj namreč nismo osebek. To v vsenarodnem okviru. Razum-
ljivo pa je, da se ta slabost odraža tudi na periferiji, posebno če je
le-ti dodeljeno, da živi v sklopu neslovenske jezikovne skupnosti.

Zdaj gre na primer za brezglavo začudenje ob prodoru liste,
ki napada osimski sporazum. Da ta lista ni naklonjena Slovencem,
je jasno; vendar zato ni nič manj naivna osuplost krovne organi-
zacije in njenega dnevnika. Tistih skoraj petdeset tisoč volivcev se
je naenkrat prikazalo pred našimi vseznalimi načrtovalci kot stena
spenjenih valov pred brodolomcem. Navajeni, da to, kar so odločili

na vrhu, velja za vse, so bili prepričani, da se bo v tržaškem ozračju vse razvijalo, kot da so v matični državi.

Takó osimskemu sporazumu ni bil z njihove strani izrečen niti en sam pomislek!

A da gremo po vrsti.

Dokončna meja? Za to smo vsi, o tem ne razpravljamo.

Italijansko-jugoslovansko sodelovanje? Kdo ne bi vzdignil čaše in izrekel napitnice!

Povezava z evropsko skupnostjo? O ti bi lahko pripomnili samo, da prihaja z veliko zamudo.

Cona na Krasu? Tukaj pa trčimo ob trd kamen. Predvsem vprašanje: Kje je pri tem vidna slovenska državniška misel? Z drugimi besedami: Kaj mora zmeraj slovenski človek na tem ozemlju potegniti kratko: 1918., 1945., 1954., 1977., ...?

A recimo, da naj s cono spet žrtvujemo zemljo in homogenost prebivalstva — kaj dobimo v zameno? Tisto preambulo k sporazumu, ki obvezuje samo moralno in ne juridično, tisto »največjo možno zaščito«, ki v mednarodnih sporazumih pomeni manj kot nič?

Vendar pa slovenski tržaški politični aparat, ki črpa svoj navdih v matični prestolnici, goreče misijonari po vaseh v prid Osimu tudi takrat, ko je očitno, da sporazum ni ves v naš prid. Tako so potem pravi izraz slovenskega osebka »Slovenska skupnost«, naša revija in še nekateri činitelji, to je: samo dejavniki, ki ne vladajo, ki neposredno ne odločajo; medtem pa se slovenski vrh kakor zmeraj uravnoveša po sunku, ki so ga sprožili drugje.

V atriju pred glavnim salonom so na petih ali šestih policah uvrščeni zajetni zvezki španske enciklopedije. **Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana**. Pred policami sta okusno izdelani ozki mizici, na njih upogljivi svetilki. Pa sem samogibno segel po debelém zvezku, da bi videl, kaj piše o nas. Ker Slovencev nisem mogel najti, sem poiskal pod Ljubljano. Tam mi je puščica svetovala, naj iščem pod Laibach. No, pa sem bral, kako živimo v avstro-ogrski monarhiji itd. Seveda se nisem prav nič začudil. Vajen sem takim čudovitim odkritjem. Pogledal sem datum izdaje. Madrid 1916. Espasa-Calpe, S.S. Madrid 1916. Vse bi bilo seveda lahko še v redu in pokesal bi se zavaljo posmehljive misli, ki se mi je utrnila, ko bi ne bilo spodaj dodane navedbe, da so enciklopedijo ponatisnili 1976. leta!

No, navsezadnje, sem pomislil, me še taka mediteranska potujoča tuja znanost potrjuje v mojih dvomih. Zakaj, če pustimo ob

strani vso pisano potrošniško koreografijo, je zares vprašanje, koliko se je slovenska misel otresla večerniškega domačijstva, da bi se lahko vzdignila in vzplula, kot si je zaželel pesnik.

Zapisal sem si podatke o enciklopediji na hrbet letaka, ki mi ga je na genovskem obrežju dala gospa v trenutku, ko sem stopil iz taksija ...

Društvo za zaščito živali nas spodbuja, naj se ne udeležimo bikobork. Navaja Lorco: »Španija je edina dežela, kjer sta smrt in mučenje sestavni del narodne veselice.« Iz Hemingwaya: »To je barbarska in umazana zadeva.«

Ne vem, če so bikoborbe izraz krvoločnega sadizma, seksualne frustracije in sprijenosti, kot trdi lepak, verjetno so tudi res. A jaz sem za tak podvig alergičen. Ne boks ne bikoborbe ne lov me niso nikdar mamili; najbrž zato ne, ker sem od mladih nog doživel lov na človeka. Ne bi se pa popolnoma strinjal z Lorco; na italijanskem polotoku na primer polovijo na milijone ptic selivk, ki jih v Švici, v Sloveniji, v Avstriji krmijo ... Mučenje drobnih ptičev z mrežami in z drugimi sredstvi pa se mi zdi še bolj sprijeno početje, kot mrcvariti silnega, čeprav umetno oslabljenega bika.

Nasproti trgovnici s spominki pred velikim salonom je električni ameriški avtomat. Dečka izmenoma pritiskata na gumb, da se jeklena kroglica zaletava in odbija, luči pa mežikajo in ugašajo. Vmes ves čas pozvanja. Od vsega me edino to kadencirano zvonkljanje ne odbija; posebno ko ga poslušáš od daleč, spominja na glasbo ujetega karijona.

A upal bi si trditi, da je bila igra s kroglicami, kateri smo se mi predajali po gmajni in dvoriščih, bolj zanimiva in hkrati bolj zahtevna, saj si moral biti kar spreten, da si od daleč s svojo kroglico zadel nasprotnikovo ali pa svojo spravil v jamo. Vsekakor smo bili mi bliže zemlji, naravi; pri avtomatizirani igri si zdaj hladno spreten.

Spremlja me podoba gospoda Sergija na belem ležišču v bolnišnici. Ne gre mi v račun njegova vodoravna lega. Seveda, vsi smo ranljivi in otročje bi bilo, ko bi se človek vdajal kakšni iluziji. Vendar ob nekaterih ljudeh odmišljaš leta in skušnje, čisto preprosto so — ti se ob njih zavedáš samo pestrosti življenja, ničesar drugega. Ko takega znanca naenkrat zagledáš v razpeti bolniški srajci in z iglo aparata za umetno hranjenje v laktini žili, imaš vtis, da si zašel v zasedo. Ne, ne gre za tisto presenečenje, kate-

rega po navadi omenjamo ob sporočilu nekega nenavadnega usodnega preokreta; nobeni stvari se ne znam čuditi, razen mogoče nenapovedani in skoraj neverjetni zmagi pravice. Ne, ko bi mi rekli, da je gospod Sergij pri ekskurziji zletel v prepad ali da ga je z enim samim sunkom potolkel infarkt, bi me zadelo, a me ne bi zmedlo. Tako pa me je tista njegova nebogljenost razorožila, da se mi od časa do časa zdi, kot da je od tega načeto tudi to moje potovanje.

Zlatka se je oglasila prejšnji teden.

Ustavila se je med potjo na sever. Na Švedsko je šla.

Presenetilo me je, da se kakor pred leti tudi zdaj skuša rešiti »dolgega časa«. Seveda ne verjame, da ji bo potovanje kaj v pomoč. Dolgčas je zanjo **ennui**. Pa tudi **spleen**. V tem je, kljub modernosti njenih pogledov, po duhu in značaju novoromantik. Ali, drugače povedano, otrok, ki se ne more vživeti v zlo in nesrečo; zato ima rada, da jo moški obraz prevzame s svojo plemenitostjo, ki pa se mora razodevati na veder, igriv način.

Jaz sem bil zanjo preveč neposreden, zato ji je bilo tudi ob meni »dogčas«, čeprav mi je zagotavljala, da je navezana name. Menim pa, da me je njen ozki profil obiskal prav zdaj ob podobi gospoda Sergija, ker je bil nekoč tudi Zlatkin odhod nerazčiščen poraz.

Seveda ji želim, da bi v Skandinaviji odkrila kako spodbudo za prihodnji čas; a ob misli na preteklost me vseeno prevzema rahlo domotožje.

20. julija pod noč

Po večerji sem bil na gornjem krovu nad kljunom.

Popoldne je minilo, ne da bi mi ponudilo priložnost za zanimiv pogovor. Moška, s katerima delim kabino, sta prijazna, a vidavamo se poredkoma. Simpatični plavolasec se ije ves čas sončil ob bazenu na najvišjem krovu nad krmo. Preklasti možak z brado pa je v salonu vzdržema bral; ko bi potovanje trajalo, bi verjetno z njim prišlo do dialoga, tako pa sem se vdal motni spokojnosti, ki je zame nenavadna, a videti je, da si je organizem na svojo roko vzel dopust.

In zvečer sem stal ob beli ograji prav tako nekako brez misli predan blagemu ozračju.

Vela je mehka sapa, ki me je obdajala z mlačno, negovanju podobno bližino. Nekak trajajoči, a vendar obenem obnavljajoči se ovoj.

Objem prozorne volnine.

In mogoče je, da ta poudarjeni užitek ob toplotnem sprehajanju po moji koži mejí že na mehkužnost. Morebiti. A od vojnih dni, ko je nemški mraz polzel vame skozi jutasto blago kot skozi gazo, se poletno ozračje približa mojim celicam kot balzam. Pred vojsko sem se razoglav spoprijemal z ledeno burjo, zdaj pa se ves preodim ob temperaturi julijske valilnice.

No, a tudi pretiravanje ima svoje meje.

Avgusta bom spet šel na Montaž, da me prevetrí višinski zrak!

Sonce se je bilo prepojilo s pomarančastim sokom in kazalo je, da bo ta vsak čas začel curljati na krotko večerno vodo. Pod mojimi stopali pa je močno drhtel krov. Očitno so zavoljo velikanske garaže v spodnjem delu ladje stroje namestili bolj proti krni in najbrž više kot po navadi. Čudno nelagodje me je obhajalo ob tistih takó močnih tresljajih visoko nad morsko gladino. Bilo je, kot da je ob taki spremembi težnostnega središča vse postajalo bolj labilno.

Seveda sem se na tihem oštel in se sklonil čez ograjo.

Beli bok je enakomerno odsuval oljnato vodo, meni pa so se tedaj ob misli na globine, nad katerimi smo pluli, v luči zatona prikazali feničanski in grški mornarji. S svojimi lesenimi barkačami so se približevali sardinski in marsejski obali, da bi ustanovili svojo trgovsko postojanko. In spet sem občudoval (kolikokrat že?) njihovo drznost. In prav tako sem bil spet sredi prostranih zgodovinskih razdalj in zmeraj obnavljajočih se človeških usod pod večno lepim in večno skrivnostno nemim nebom.

21. julija

Barcelona.

Dobrodošlica pomolov, žerjavov in jamborov.

Pristaniški vrvež pod nadzorstvom pekočih žarkov. A potem se sprašujem, kako bi popotnik s prtljago izšel iz takega labirinta brez taksistove pomoči.

A hotel ni oddaljen, mi zatrjuje voznik, kot da je razbral mojo misel.

Rambla.

Drevored s širokim sprehajališčem na sredi, medtem ko se promet razvija v nasprotnih smereh po obeh stranskih pasovih. Kakor pri nas na Akvedotu, samo da na dvakrat širšem prostoru.

Vsekakor nimam vtisa, da odkrivam novo okolje; tako smo si predstavniki ogroženih jezikov sorodni v duševnih odzivih, da smo

v nekem kraju doma, preden ga v resnici spoznamo.

Prvo snidenje v hotelski recepciji. Armand Keravel s svojo bretonsko delegacijo. Objameva se, pri tem iskrenem pozdravu pa obenem pomislim, da s slovenskim prijateljem ne pride nikdar do take pristrčnosti, tudi če se ne vidiva nekaj let. Z Armandom sva bila zadnjič skupaj predlanskim na kongresu v Chatillonu v Aostski dolini.

Ker soba še ni v redu, gremo kar pohajkovat.

Armand je dopotoval včeraj in tako nam je za vodnika. Jaz pa se že vračam v пристanišče. Tokrat kot brezskrben pešec! Dvanajstletnemu prijateljevemu sinu bo Armand pokazal karavelo, izdelano po modelu Kolumbove Sante Marie. Ko pa se skozi zaporedne bojne črte vihravega prometa, prebijemo do pomola, se nam naenkrat zazdi, da smo se prenaglili. Tudi deček ne kaže kdo ve kake vneme. Mene atrakcija sploh ne pritegne; na mornarje rad mislim na odprtem morju, na kopnem se ne zmenim za ladijski dnevnik. A tudi me odbijajo žive barve, s katerimi so prepleskali robove stranic; zdijo se mi harlekinski dodatek, ki spreminja izmučeno prekocean-sko plovilo v paradni izdelek, narejen po modelu kičastega spominčka.

Seveda sem krivičen, vendar se potolažim komaj v trenutku, ko zavijemo v soteske starega mesta in se približujemo duši katalonske prestolnice. Zmeraj na novo me namreč prevzame mreža tesnih prehodov med domovji. Skoraj združena pročelja. Mrakobne veže. Počrneli omet. Saj ne trdim, da me bivanje v takem okolju navdušuje, vendar se mi ob takem stiku s strnjenim satjem bivališč vsakikrat zbudi domotožje po nedoživeti intimnosti.

Ko smo spet v hotelu, zadela polovico atrija Tavova mogočna postava. Takega sem si v mladih letih predstavljal Martina Krpana. Zdaj bi Tava primerjal z velikanom, ki bi imel Kogojevo glavo, kakor jo je videl Pilon. Pesnik je, a že dolga leta se ves razda'a za odrešitev obsojenih jezikov. Iz Piemonta se je pripeljal s kombijem, zdaj pa ne ve, kam bi dal vozilo ... Ko zaskrbljen spet odide, obnavljamo njegovo doživetje, ko ga je pred leti na meji španska guardia civil ustavila in ga vtaknila za zapahe. Kmalu so ga spet odposlali v Francijo, a zagrozili so mu, da mu spremenijo poteze, če se spet pojavi. Sic transeunt dictaturae.

Na koso se odpeljemo z metrojem v okraj, kjer stanujejo Armandovi prijatelji. Ni mi šlo v račun potovanje sredi opoldanske gneče v razgretem ozračju podzemeljske železnice; vdal pa sem se prijateljevi želji.

Pri mizi sem ga opazoval.

V desetletju, kar se skupaj zavzemamo za nesvobodne materinščine, se tudi za las ni spremenil. Tenek in mišičast, zmeraj enako natančen, malce simpatično pikolovski, a prav tako simpatično začuden. Pa tudi prijetno zamišljen keltski domoljub. Taki so najbrž bili pripadniki druidske bratovščine. Z enako prisrčno zavzetostjo pripoveduje o omizju, ki se je zbralo pri meni na Judovcu za časa tržaškega simpozija o manjšinah, kakor o novih spodbudah za uveljavitev bretonščine v Brestu. Kljub letom ohranja zvonek deški ton, ob katerem te njegova sposobnost čudenja osvaja in obenem spravlja v židano voljo.

Potem si ogledamo še hotel, kjer so Bretonci nastanjeni.

Hotel **Alguer**.

Po imenu sardinskega mesta s katalonskimi prebivalci.

Na stenah atrija in stopnišča so reprodukcije z motivi s te osamljene jezikovne kolonije.

Jaz pa se sprašujem, kje v Sloveniji so kakemu hotelu dali ime **Bazovica**, **Nabrežina** ali **Devin**. A hkrati vidim tudi stroge in napete poteze matičnega človeka, pred katerim bi se predrznil izreči tako pripombo!

No, ko posedemo pred kavarno in modrujemo sredi tišine predmestnega opoldanskega ozračja, ugotovimo, da smo pravzaprav mi, potujoči vitezi nepriznanih kultur, edini napovedovalci resnično nove Evrope. A da nismo domišljavi, nam jamčita vsaj dva velika moža. Denis de Rougemont s svojo knjigo **L'Avenir est notre affaire**. In pa Aragonovo prepričanje, ki sem ga zasledil v nekem intervjuju: »Zmeraj sem opazal, da narodi, ki jih drugi zatirajo, skrivajo nekaj, kar utegne biti resnica prihodnosti.«

Zato sem tudi negativno razpoložen do ponovnega Armando-vega predloga, naj bi naša organizacija ne ščitila ogroženih jezikov in kultur, pač pa manjšinske jezike in kulture. Ta bretonska pripomba je stara. Ne gre jim v račun, da priznavamo svojo ogroženost; obenem pa pravijo, da je manjšina juridično veljaven izraz. Nekje imajo prav; a jaz vztrajam, kakor so tudi drugi v izvršnem odboru vztrajali, pri ugovoru, da se s sprejetjem statusa manjšine sami obglavljamo pred zatiralcem, obenem pa tudi v svoji narodni ali jezikovni skupnosti krepimo manjvrednostni kompleks, namesto da bi ga s potrjevanjem svoje identitete začeli počasi zdraviti.

Potem se v duhu preselimo v oddaljeni Versailles, v dvorano, ki so jo razdejali bretonski ilegalci. Seveda se moji sogovorniki ne strinjajo s takim načinom boja; vendar obenem pade tudi pripomba,

ki smo jo že slišali pri južnih Tirolcih, češ da pa so v nekih primerih take metode edine učinkovite. Eksplozije da so jim prinesle »paket«.

Mimogrede opazujem profil profesorja Marcela Texiera.

Srednje postave, vitek, plavolas, z ozko brado. Nordijski tip. Redkobeseden. Ko izreče pripombo, je ta zaključek odmaknjenega razmišljanja. Da poučuje angleški jezik, a da je doma tudi v nemščini in švedščini; za bretonščino, za materni jezik, pa da se je odločil komaj kot odrasel. Tako Armand, ko sva na pločniku zaostajala za drugimi. Pri tem si mislim, da se redko kdaj ustavim ob moškem obrazu, ker jih je po navadi kar lahko razbrati. Texier pa v sebi mirno presoja, a tako da se ti samo od časa do časa nekaj razkrije. Njegova plemenitost je zelo zadržana, zato pa toliko bolj privlačna.

Zvečer sva z Armandom spet sama na Rambli. Stopava proti Plaçi de Catalunya. Vročina je popustila in tudi midva se nalezeva živahnosti gostov, ki sedijo pod košatimi drevesnimi baldahini ali pa se kot dvoje raztrganih procesij pomikajo v obeh smereh. Pod platnenimi strenami so kioski z razstavljenimi časniki, knjigami in revijami podobni velikim nomadskim šotorom.

Plaça de Catalunya.

Sredi trga vodometa.

Okoli njega okrogla trata s pri tleh požeto travo.

Na nji ležijo pari, ki rišejo okoli vodometa venec bolj pogovarjajočih se kot ljubečih se dvojic. Ker so telesa usmerjena vsa proti središču, to je proti vodometu, so nenavaden cvet velike, žive in pisane marjetice.

Midva v zelo prostorni samopostrežni restavraciji položiva na pladenj to, kar sva izbrala, potem pa za mizico v bolj mirnem delu lokala nadaljujema z obravnavo naših vprašanj. Pravzaprav ima besedo Armand, ki večkrat podvomi, ali mi je zadosti izčrpno razložil, kako je pariška vlada Bretonce prikrajšala za pravice, ki jim jih je obljubil predsednik Giscard d'Estaing, ko je bil na obisku na Bretonskem. Šlo je za odobritev tako imenovane »Kulturne bretonske listine«, ki bi zelo pospešila razvoj bretonskega jezika in kulture v pričakovanju, da se država odloči za izglasovanje zakonov v prid vsem narodnim skupnostim. No, čeprav je deželni svet v Bretanji pripravil kar pomemben načrt za uresničitev omenjene »Kulturne listine«, je potem — na pobudo seveda centralne vlade — obveljal drug načrt, ki Bretoncem tako na šolskem področju ka-

kor pri radijskih in televizijskih oddajah krči pravice na minimum.
Komentar k temu?

V italijanski republiki sta deželi Piemont in Molise izglasovali dva poštena zakona o jezikovnih skupnostih, vlada pa je oba (v Piemontu celó dvakrat!) razveljavila, češ da samo Rim lahko odloča o šolstvu itd.

Kasno je, ko se vračava in se norčujeva iz demokracij na vseh koncih sveta; vendar nas primer sedanje renesanse Katalonije potrjuje v prepričanju, da kljub vsemu nismo utopisti.

Trg je prazen.

Živi venec na travi ob vznožju vodometa se je osul.

A z Ramble prihaja moten odmev korakov in glasov sprehajalcev. Kdaj to ljudstvo sploh spi?

Ko pa sva na osvetljenem drevoredu, se v telefonski celici povežem z Judovcem. Živkin glas je čist in blizek, ko da teče Ramb-la vzporedno z Miramarskim drevoredom. Namesto da je z nami na kongresu, se Živka zdaj spoprijema z julijsko toploto v mavčnem oklepu, ki ji zavoljo nalomljene rame objema tričetrtine prsnega koša. Zdravnik je ni hotel predčasno osvoboditi mavca, da bi ji omogočil odhod. Zdaj se zahvaljuje za Armandove in Tavove pozdrave, v njenem glasu pa je samo malo zaznati oddaljeno razočaranje, da ni z nami.

22. julija

Na postaji metroja je zarana prijetno, ker so potniki maloštevilni. Seveda nisi v Parizu, a tu in tam te tudi v teh barcelonskih predorih prešine občutek, da boš izstopil blizu Louvra.

Veliko je na postajah reklame za razne glasbene inštrumente. Cene, kolikor morem presoditi, niso pretirane. Zdi pa se mi sijajno to ponujanje sredstev za ustvarjanje zvokov. Nekje smo si narodi, katere je zgodovina tako ali drugače zapostavila, med sabo sorodni. Nas je na primer skozi stoletja reševala pesem. In v mislih si ponovim Kosovelov stavek, ki sem si ga spomladi prepisal iz Zbranih spisov: **»Naš kralj je naša pesem«.**

Montjuïc.

Grič na zahodnem delu Barcelone.

Parki, palače, muzej. A zdaj ni časa za turistično radovednost. Palau dels Congressos.

Odkar obstaja, je to prvič, da naša organizacija zaseda tako slovesno. V stavbi je telefonska centrala, brzozav, menjalnica.

Široka stopnišča. Elegantne dvorane. Seveda se ne počutimo prav nič provincialci v teh gosposkih prostorih; samo tiho, zelo imenitno zadoščenje prevzema človeka, ko po toliko letih skoraj neopaznih zborovanj nazadnje le doživi neko bolj vidno potrditev.

In ob vsem tem je najbolj pretresljiva zgodovinska nemeza. Tukaj, na Montjuicu, je 1942. leta Franco dal streljati Lluísa Companysa, katalonskega predsednika, ki je bil begunec v Franciji in ga je Pétain vrnil španskemu samodržcu. Tukaj, na Montjuicu, zdaj zborujemo predstavniki ogroženih narodov pod pokroviteljstvom avtonomne Katalonije!

Da pa smo danes tukaj, je predvsem zasluga našega generalnega tajnika. Prijatelj Jordi Costa je iz Perpinyana, s katalonskega ozemlja na Francoskem, zato je z Barcelono povezan, kot na primer človek iz stare Gorice z Ljubljano.

Srečava se na stopnišču pred vhodom.

Že pri pozdravu je temperamenten, nemiren in zaskrbljen. Da Katalonci formalno res imajo avtonomijo, pravi, a da morajo vsi okvirni zakoni komaj priti, ko bo začela veljati nova ustava. Tako so nam seveda priskočili na pomoč — **Banca catalana** na primer — a ne v takšni meri, da bi bili povsem kriti. A tudi drugače da se je marsikaj zataknilo. Profesor Jordi Carbonell ne bo mogel imeti uvodnega predavanja, ker si je njegov sin vzel življenje. Uskočiti da je moral literarni kritik Joan Triadú — tega da bi bilo treba predlagati za predsednika združenja v zameno za pisatelja Salvadorja Espriu-a, ki že dolgo boleha. Sam pa da je sit napadov vseh tistih, ki bi radi iz našega združenja naredili udarno falango; zato da bo zapustil tajniško mesto, saj da mu zadnje čase tudi organizem nagaja.

A nič ni videti, da bi bil kaj manj vihrav in neučakan kot po navadi; tako da ga komaj pripravim, da na vrtljivem stolčku v baru skupaj popijeva skodelici črne kave.

»Čemu bi dajal ostavko,« mu pravim, »prav zdaj, ko smo organizacijsko kolikor toliko zlezli na zeleno vejo!«

A se trmasto otepa, da ima vsega zadosti.

»Dobro,« pripomnim, »nekaj levičarskih ekstremistov bi nas rado spremenilo v napadalno tribuno; a čeprav so nam zadnje čase metali polena pod noge, jim doslej nakana ni uspela. Zakaj bi jim zdaj ti s svojim odstopom ponujal možnost novega prodora?«

»Zdaj je vrsta na vas, da jih uženete!« je vzkliknil in se zagledal v skodelico, ki jo je držal pred sabo.

Tako sem bolj zaskrbljen kot vesel, ko številni predstavniki

polnijo prostorno dvorano. Naša organizacija, ki je v malo večjem obsegu zborovala samo v Celovcu in v Aostski dolini, je zdaj pred čisto novo preizkušnjo. Nakazana sprememba vodstva se mi prikazuje kot zavrtno zlo; obenem pa se tolažim z ugotovitvijo, da je Jordi tudi predlanskim trdil, da se bo umaknil, a se potem odločitve ni držal.

Za predsedniško mizo je nekaj vidnih osebnosti. Poslanec dr. Heribert Barrera i Costa; podžupan Cànovas; predstavnik sardinskih Kataloncev; glavni govornik prof. Joan Triadú itd. Vsi so v temnih oblekah in okravateni, tako da sem edini v turističnem jopiču, kar očitno nikogar ne moti, razen Jordija; a kaj si morem, nisem vedel, da bom moral nadomeščati odsotna podpredsednika.

Potek seveda kot pri vseh kongresih: pozdravi, uvodno predavanje, tajnikovo poročilo, blagajnikovo poročilo —

Od vseh pozdravov je najbolj značilen tisti, ki ga je poslal prof. Jordi Carbonell. Želi nam uspeha v prestolnici Katalonije, kjer ga je pred leti oblast dala zapreti v umobolnico, ker je predstavnikom oblasti odgovarjal v katalonščini.

Pri tem si mislim na tragično usodo tega našega člana, ki ne samo, da ni z nami v tem dnevu, ko domači govorniki povečujejo njegov jezik in ga prevajalke tolmačijo v drugih evropskih jezikih, marveč žaluje zavoljo izgube sina. Ta da je sklenil, da v takem svetu, kakršen je tale naš, ne mara živeti. Čeprav je ta sklep kar zadosti utemeljen, je vendar pre nagljen, zakaj prav taki ljudje, ki ne morejo sprejeti klavrne stvarnosti, bi morali pripomoči, da bi svet postal nekoliko bolj sprejemljiv. To, da tudi novo vstajenje Katalonije mlademu človeku ni pomagalo v boju proti nihilističnemu zlu potrošniške družbe, pa je dokaz več, kako slabo uslugo so naredili človeštvu propagatorji internacionalizma in omaloževalci pomena narodnostnega principa. Porezali so še tiste korenike, ki bi mlade ljudi povezovala z zemljo in tradicijo, in jih tako predali toku anonimne poplave. Slovenija docet.

Jordi je opustil tradicionalno francoščino in podaja poročilo v katalonščini. Pred leti sem prisluhnil temu melodioznemu jeziku, ko me je Jordi spremljal po ulicah Perpinyana in sva se ustavljala ob prodajalkah zelenjave in sadja. Zdaj bi bilo morebiti bolje, ko bi po pozdravu v katalonščini nadaljeval takó, da ga ne bi bilo potrebno poslušati v prevodu. A toliko let je čakal na ta trenutek, da mu ga seveda privoščim, njemu in vsem njegovim številnim rojakom v dvorani!

Nadvse posrečeno pa je v njegovem poročilu to, da ob omem-

bi svojega obiska v Celovcu, kjer se je zavzel za pravice naše narodne skupnosti, povabi dr. Francija Zwittera, naj poroča, kako so se potem stvari na Koroškem razvijale. Tako dr. Zwitter, ki neuradno, a de facto nadomešča odsotnega dr. Apovnika, lahko za Jordijem govori pred pazljivo množico, ki polni dvorano.

Ob sporočilu, da avstrijske oblasti sodnijsko nastopajo proti slovenskim mladincem, ki so se zavzeli za spoštovanje državne pogodbe, Jordi stante pede predlaga kongresnikom, da bi poslali protestno brzojavko predsedniku avstrijske vlade.

Dvorana seveda s ploskanjem pritrdi.

Jaz pa sem presenečen in hkrati vesel te Jordijeve nepričakovane geste. Doslej se namreč ni nikdar zgodilo, da bi vprašanje neke ogrožene skupnosti prišlo na dnevni red že kar na otvoritvenem zborovanju. Zmeraj smo taka poročila poslušali kasneje, pri skrčenem številu pričujočih; zdaj pa so s položajem naših ljudi seznanjeni predstavniki iz evropskih dežel, iz Mehike, iz Združenih ameriških držav, z Bližnjega vzhoda!

Zahvalil se bom Jordiju za ta poseg in še enkrat poudaril, da se ne sme odreči tajniškemu mestu. Navsezadnje je — če mislimo pro domo — neznanka, kako se bo kak drug tajnik zavzemal za ogrožene skupnosti na našem evropskem koncu!

Druga Jordijeva simpatična poteza: povabil je predstavnika kalabrijskih Grkov, da so povedali o obupnem položaju poplavljenih vasi na Aspromontu. To je gotovo najbolj nesrečna jezikovna skupnost v Italiji, ker ni v nevarnosti samo njena arhaična grščina, pač pa tudi strnjenost občestva, ki se mora izseljevati zavaljo udorov temeljev nedostopnih hribovskih vasi.

Popoldanski sprejem v vladni palači.

Palau de la Generalitat.

Šest stoletij je, kar katalonsko identiteto potrjuje obstoj samobitne oblasti. In v palači, ki je njen sedež, se je zgostila vsa resna zbranost preteklih časov.

Slovesnost mogočnega stopnišča.

Tenki stebriči, nosilci gotskih lokov.

Zamišljenost razčlenjenega dvorišča.

Limonovec na terasi v prvem nadstropju.

Ujeti smo v čar tradicije, ki je mogoče prearistokratska za naš sedanji demokratični okus; a vendar človek obenem čuti tudi rahlo melanholično domotožje po stavbarstvu, ki je okna, loke in stopnice spreminjalo v poezijo.

Ko skušam primerjati s podobnimi vtisi, se mi prikaže dvorec na dubrovniškem Stradunu, a notranjost tega katalonskega je, čeprav bolj temna, arhitektonsko dosti bolj razgibana.

Vtis imam, da se nam bo zdaj zdaj pridružil Hamlet.

A prav zavoljo slutnje njegove pričujočnosti se živo zavedam, da na Slovenskem nimamo takega kraja, ki bi ga zgodovina posvetila v sedež naše oblasti. Naše osrednje vodstvo pa zdaj poleg vsega še usmerja — tako ideološko kot čustveno — misli slovenskih ljudi na afriška in azijska tla, da grejo kot slepci mimo narodov, s katerimi vendar delimo usodo evropske preteklosti. Okcitanzi, Baski, Bretonci, Škoti, Katalonci, Ladinci itd. — tako malo so v naši zavesti, da je naravnost obupno, kako je zavoljo te anomalije naš politični razvoj handikapiran.

Ko z Armandom odhajava, podoživljava intimno zadoščenje vse demokratične javnosti tistega dne, ko se je predsednik Tarradellas iz begunstva na Francoskem vrnil v Palau de la Generalitat. Poudarjava, da narodna skupnost, ki je v svojem jedru zvesta svoji bitnosti, prej ali slej doživi, da se njena identiteta uresniči v državniški obliki.

»To bo nekoč doživela tudi tvoja bretonska skupnost, Armand,« mu zagotavljam, in ta gotovost je dragoceni dar, ki nam ga poklanja središče katalonskih starosvetnosti!

23. julij

Poletno nedeljsko jutro. Prozorno kot ribje oko.

Odsevi mladega sonca nad drevjem drevoreda so dvojčki tržaških.

Potujemo na Montserrat.

Najprej se dolgo časa komaj vidno premikamo v koloni na avtocesti; nazadnje pa se le začnemo vzpenjati po planinskem svetu. Niz ostrih zavojev. Kot da se vzdigujemo na Vršič, samo da je tukaj nizko pod nami planjava, ki se razširja v nedogled.

Gorovje Montserrat je dolgo deset kilometrov, pet pa široko. V srcu Katalonije.

Kot izbruh grbančaste okamenele sile.

Montserrat pomeni obžagana, ožagana gora.

Dež in veter, toplota in mraz sta namreč razjedla stene in čeri konglomerata, da je ves kompleks skalovito čipkasto kipenje v nebo. Ko pa se jim približaš, postanejo zglajeni stebri velikanski dolmeni, vzbuhle predpotopne živali, ki tiho ždijo v planinskem svetu.

Tisoč metrov nadmorske višine.

Benediktinska opatija je zaslonjena z veličastno, močno zgubano steno, kateri se je vrh razjedel v ponosne cigaraste stebre z obrušeno konico. Ti okameneli stražarji iz razglednih višav varujejo postojanko katalonske kulture.

Zakaj Montserrat ni samo samostan, ni samo božja pot k temnopolti Mariji ali **Moreneti** (predhodnici poljske črne Madone), kot jo nazivajo. Menihi, ki imajo za svojo maksimo ora et labora — moli in delaj — so zbrali v svoji knjižnici dvestotisoč knjig in rokopisov. Imajo svojo pinakoteko, svojo založbo, glasbeno šolo ... Vsekakor je igral Montserrat pomembno vlogo pri poudarjanju katalonske identitete. Zavoljo izjav, ki jih je dal pariškemu »Le Monde«, je opat Aureli Escarré moral 1963. leta v begunstvo in je preminil blizu Milana pet let kasneje. Njegov naslednik Cassià Just se je prav tako zavzel za katalonske pravice. Za časa procesa proti Baskom v Burgosu se je tukaj na Montserratu zbralo tristo katalonskih intelektualcev, ki so sestavili protestno izjavo proti frankizmu. V to gorsko skrivališče so se zatekali ilegalci, ki so prehajali špansko-francosko mejo ...

O tem nam v samostanski dvorani predava pater Aureli Argemí, predstavnik mednarodnega centra za etnične in narodne skupnosti, ki ima en sedež v Barceloni, enega v Franciji, tretjega pa v Milanu. Center nosi ime po opatu Escarré-ju. Ker je predavanje v katalonščini, smo precej prikrajšani za vsebino; predavatelj pa mi obljubi, da mi bo poslal francoski prevod.

Sledi kratka slovesnost, s katero se poklonimo violončelistu in skladatelju Pauu Casalsu.

Položimo šopek pred njegovim spomenikom.

Potem sledi nagovor Casalsovega prijatelja, ki je z njim živel v begunstvu. Pravi, da ima Casals spomenik v atriju palače Združenih narodov in pa tukaj, na tem kraju, kamor priromajo vsi, ki jim je pri srcu katalonska samobitnost. Potem se oglasi zbor s katalonsko narodno himno »Els segadors« (Žanjci).

Ko odhajamo, začutim, kako so ti katalonski najemniški žanjci, ki so se v šestnajstem stoletju začeli upirati zemljiškim posestnikom in tujim zasedbenim četam, bratsko povezani z našimi kmečkimi puntarji. In spet se mi upira, da so ti narodi tako daleč od naše zavesti. Saj »Mala splošna enciklopedija«, ki je pred kratkim izšla, in tudi »Mali leksikon« — oba trdita, da je Casals **španski** čelist; kar je isto, kot če bi napisali, da je Gruden **italijanski** pesnik, ker ima rojstno hišo v Nabrežini, ki je ena izmed občin italijanske

republike! A kdo bo slovenskim legitimistom znal uspešno brati levite?

Nazadnje napoči čas, da se odzovemo vabilu menihov, ki nas pričakujejo v refektoriju. Na vrhu vijugastega stopnišča nas sprejme tišina, tako da stopamo v prostorno obednico molče in kar precej v zadregi. Povabljenih pa nas je samo toliko, da pri mizah zasedemo prazne sedeže.

Ko stojimo vsak ob svojem prostoru, mlajši menih poleg opata poje svetopisemsko besedilo. Molitev pred jedjo, menihi pa odpevajo v zboru. Meni se zdi, da se vračam v pozabljeno, nič kaj naklonjeno ozračje; obenem mi je vedro, skoraj igrivo odpevanje katalonskih patrov domače in neobredno blizko.

Potem opat séde in sédemo tudi mi; tedaj pa nad pridušenim brenkom pribora zagospoduje glas zvonkega bralca, ki z izbranim čtivom plemeniti nepesniško opravilo prehranjevanja. Tako se mi spet povrne refektorij koprskega zavoda, kjer na privzdignjenem podiju prav jaz berem, medtem ko so dolga omizja sklonjena nad krožniki in pladnji. A ker je bilo to takrat, ko so možje v črnih sutanah prežali za našimi slovenskimi in hrvaškimi izrazi kot za neizpodbitnimi znamenji herezije, me zdaj tudi ta samostanska zbranost veže. Nekako diplomatsko me veže, bi rekel. A veže me. Zakaj rajši se sam umaknem v tišino (in to delam dan na dan), kakor da me drugi brez napovedi spelje vanjo.

Na srečo traja branje samo nekaj minut.

Opazujem opata, ki sedi za mizo, obrnjen proti dvorani.

Tršat je, glavo ima sključeno naprej in proti levi. Malobeseden je, skorajda zagoneten. Videti je, da je tih in odločen načrtovalec. Ko sem se mu poprej zahvalil za predavanje, je omenil, da si je dopisoval tudi z nekim slovenskim intelektualcem, da pa se ne spominja njegovega imena.

Naključje je hotelo, da je reditelj določil prostor ob meni Miroslavu Košuti, ki ga je na kongres poslala kot opazovalca »Slovensko kulturno - gospodarska zveza«. Tako se tam oglasi tudi slovenska beseda. Družno pa prikličeva še tretjega gosta, ko modrujeva, kako bi se tak obisk pri patrih šele prilegal Alojzu Rebuli.

Zatem moje zanimanje pritegne povabljenec na moji levi. Predstavi se mi kot tajnik inštituta za razširjanje katalonske kulture na tujem. Razlaga, kako si morajo, dokler ne pride do stvarne izpolnitve katalonske avtonomije, pomagati sami. Na svojo roko se povezujejo s številnimi deželami, kjer so že organizirali gostovanja razstav katalonske umetnosti, plesnih ansamblov itd. Zelo da bi jim

bilo ljubo, pravi, ko bi se mogli povezati z nami; po štirih desetletjih molka komaj čakajo, da bi spet stopili v družino evropskih narodov.

(Prepisujem si naslov: Institut de projectió exterior de la cultura catalana, Passeig de San Joan, 98. Barcelona 9. Tel. 2358361. Telex 54007.)

A medtem opat že vstaja, menih ob njem pa je ubral zahvalni napev. Tako se uresničuje napoved, da ne bo časa za kako daljšo predajo kulinarčnim skušnjavam. Vendar nas obenem opat povabi na črno kavo v manjšo dvorano, kjer smo sami z njim.

»Tukaj smo lahko manj uradni,« pripomni.

In zazdi se mi, da bi me kar zanimalo, da bi ga malo поблиže spoznal; verjetno je mož o marsičem na tekočem. Vendar smo v dvoranci pomešani in zgovorni. Posreči se mi, da s prejšnjim sogovornikom pri mizi zdaj nadaljujem z izmenjavo misli. Z zadovoljstvom ugotovim, da sta najini gledanja na nacionalno vprašanje zelo sorodni. Demokratični socializem. Ob moji omembi, da je v slovenski reviji v Trstu izšel del intervjuja Jordija Solé-Turaja o nacionalnem vprašanju, zagotavlja, da bo napisal k članku svoje pripombe, če mu bom poslal Turajev tekst.

Tedaj opat Cassià Just s kratkim nagovorom pozdravi udeležence kongresa; zagotavlja nam solidarnost Motserrata v našem pravičnem prizadevanju. Obljublja nam pomoč in bratsko bližino, zakaj zmeraj da lahko računamo nanje.

Ker je naključje nanese, da sem od predsedstva samo jaz pričujoč, se opatu v imenu organizacije zahvalim. Poudarim, da je prihod na Montserrat za nas globoko doživetje; da nas je ganil sprejem ob spomeniku velikega glasbenika Casalsa; da nas je prevzel prisrčni sprejem v njihovi obednici. Za vse to se iskreno zahvaljujemo. Če pa naj mi bo dovoljeno, da omenim tudi slovenski narod, kateremu pripadam, potem lahko rečem, da smo v preizkušnjah, ki nam jih tudi nam ni manjkalo, vedeli za Montserrat, za to središče katalonske kulture, za to postojanko katalonskega odpora. In če naj v tem trenutku, ko je za katalonske ljudi vsaj najhujše zlo prešlo, izrečem še skromno misel, potem bi poudaril, da spadata takó katalonski kot slovenski narod med tako imenovane »majhne« narode, da pa je moje globoko prepričanje, da bo morala jutri nova Evropa, če naj bo zares **nova** in **pravična**, nastati prav na podlagi svobodnega razvoja »majhnih« narodov!

Improvizirane besede so seveda izvale ploskanje; a bolj kot táko pritrdjevanje, ki je lahko tudi samo vljudnostno, me je presenetil

vzklik »Vivent les Slovènes!«, kateremu se je pridružila vsa dvorana.

(Nekoliko sem se pomišljal, ali naj napišem to, kar sem pravkar napisal. A zakaj ne bi? Zakaj ne bi poudaril te povezave s pripadniki nesvobodnih evropskih narodov, povezave, ki pa se je kot skupnost tako malo zavedamo?)

Ko sem spet na prostem, pozabim na knjižnico, pozabim na svetišče, na vse druge umetniške zanimivosti in se zagledam v veličastne kamnite orgle, ki so se vzpele za samostanom kot silen zaslon. V ostrí zaseki po navpičnem grlu leze kabina vzpenjače kot počasen štirikoten hrošč. Tam zgoraj se pogorje razširi. In si mislim, da bi rad obul gozdarje in se odpravil na odkrivanje tega divjega planinskega sveta ... Obenem se sprašujem, kako se je Motserrat védel 1936. leta ob Francovem napadu na zakonito republiko. Moral si bom nabaviti potrebne vire, saj so takrat také rdeče kot tudi posvečene puške posejale deželo z žrtvami. Tukajšnja usoda pa se je pri nas ponovila za časa druge svetovne vojske, čeprav je bil Edi opozoril na pretečo nevarnost že 1937. leta s **Premišljevanjem o Španiji**. Kakšne hekatombe bi si bili prihranili, ko bi se narodi znali učiti na nesrečah drugih!

Opazujem vrhove in sem za trenutek onkraj Višarij pod Kamnitim lovcem, kamor smo se za časa fašizma zatekali. Prikažejo se mi tudi izmučeni profili Kraljevih podob. Seveda, marsikaj imamo, česar ne znamo ceniti; vendar Višarje niso Montserrat. Pa tudi Pleterje ne. In zavem se, kako sem podoben občutek imel v Andori, v San Marinu, v gorati valdežanski domovini. Saj, saj, priznam, čisto prav ima, kdor trdi, da ni mogoče primerjati zgodovinskega razvoja drugih z našim. Drži pa, da smo vsekakor pomanjkljivi v tem, da nismo čutili potrebe po središču, ki bi za narod postalo simbolna postojanka. Pa naj bo verska ali laična ali, še bolje, oboje hkrati. Sklicevanje na dejstvo, da je bilo slovensko ozemlje razdeljeno na različne pokrajine, je seveda samo odmik od poglobitve ugotovitve, da smo bili — in da smo v bistvu še zmeraj — s svojo povezanostjo na najbližje okolje partikularistični pragmatisti.

Seveda me tukaj moti, da so čudovito postojanko spremenili v turistično mravljišče. Prodajalne spominkov, restavracija itd. Takemu sejmarskemu ozračju ne nasprotujem pred Postojnsko jamo, tukaj pa je v škodo dostojanstva duhovnega središča. In čeprav je res, da morajo imeti samostan, knjižnica, založba in razne delavnice neki vir dohodkov, vendar ta božjepotniška vloga Montserrata precej zasenčuje njegovo vsenarodno simboliko.

A o priložnosti se bom moral bolj korenito spoprijeti s seda-

njo katalonsko stvarnostjo. Z obnovitvijo strankarskega življenja se bodo narodove sposobnosti prosto izoblikovale takó v politiki kot v kulturi; tako da bo katalonski razvoj bogatejši od našega, ki nas božjastni napadi scela mečejo enkrat na desno, drugič na levo. Zato je zelo verjetno, da si bodo Katalonci pred nami zagotovili pomembno vlogo v skupnosti evropskih občestev; medtem pa bo zavoljo povojne enosmerne ideološke naravnosti naše mesto ostalo vakantno.

Zamenjal sem bankovec, da sem dobil pesete v kovancih. Tako sem v kabini povezal Montserrat z bregom pod Kontovelom. Bilo je zato, da pozdravim Živko, ki ji mavec ne dopušča, da bi se je poletje dotaknilo. Obenem pa je bila tudi želja, da se za trenutek pomudim na prisojni brežini visoko pod Grižo, kjer s svoje opazovalnice sledim potèm jadrnic in čolnov. Tam se pod starimi hrasti zdaj na plamenkah in na vršičkih borov pasejo čebele, rožmarin pa sprosti v zrak svojo esenco, ko mu s sandalo mimogrede pretisneš vejico.

Vem, to bukolično ozračje ni sorodno z montserratskim; a kaj, morebiti sem prav zato tako zamišljen ob tem kulturnem središču, ki so si ga kakor zazidali v skalovje!

Narejeni smo iz drugačne snovi.

23. julija pod noč

Grmadijo se temni oblaki; to se pravi, da bo ploha ohladila pregrete zidove; v drevoredu pa že zdaleč ni več sledu žege, ki v opoldanskih urah spominja na tripolitansko.

Prehobil sem Ramblo od metrojeve postaje Liceo, kjer je moj hotel, do trga Catalunya in do Paseo de Gracia. Tako sem spet v samopostrežni restavraciji, ki mi je postala domača. Novembra sem bil tako stalen gost v restoranu blizu Gare de Lyon. Neki šesti čut mi večkrat priskoči na pomoč, da se ustavim v ozračju, ki je prijazno, a obenem nevsiljivo.

Nocoj mi je razpoloženje nekoliko pokvaril možak, pri katerem sem kupil dnevnik **Avui**. Hodil sem po drevoredu, opazoval sprehajajoče se pare in ugibal, kako se bodo katalonski ljudje rešili dvojnosti, v katero jih je zapeljala štiridesetletna prisila; zakaj kakor v Euzkadiju tako se je tudi tukaj v Kataloniji naselila ogromna množica delavcev, ki govorijo kastiljščino, to je španščino. Kako zavarovati svojo identiteto pred poplavo jezikovno tujega elementa, ki ga industrijski svet preseljuje na podlagi svojih kriterijev, pa naj

ekonomijo vodi kapital parlamentarne družbe, fašistični kapital ali državni kapital v takó imenovanih socialističnih deželah?

Sredi teh misli sem pristal ob kiosku, ki mi vsakikrat priklíče beduinski šotor. Kupil sem izvod lista, ki o našem kongresu poroča zmeraj na uvodnem mestu. Vprašal sem ga v italijanščini, s katero se v Barceloni kar dobro shaja; ko pa mi je nizki in zavaljeni moški vračal drobiž, mi je očital, čemu da se ukvarjam s katalonščino, ki da sploh ni jezik, marveč prava mešanica narečij. Ni me seveda presenetila njegova italijanščina, pač pa skoraj osorni ton, v katerem je svojo pripombo izrekel. Odgovoril sem, da je dosti ljudi, ki mislimo o katalonščini čisto drugače, saj imajo Katalonci prevedene v svoj jezik svetovne klasike ... A trmasti italijanski priseljenc mi je segel v besedo, tako da sem bil hvaležen novemu odjemalcu, ki je prevzel moje mesto in mi omogočil, da sem odšel.

Zdaj se sam pri sebi jezim, ker sem bil tako vljuden. Moral bi ga ošteti; še posebno se hudujem nase ob misli, da je mož najbrž eden od veteranov zasedbenih čet, ki so jih Mussolinijeve ladje izkrcale Francu v pomoč. Ne samo, zdaj se skorajda obsojam zavoljo vljudne pripombe ob misli, da je tudi naš jezik doživljal enake obsodbe od prišlekov, ki so se nam kot klopi zarili pod kožo in nam začeli piti kri hitro po letu osemnajstem.

Ima me, da bi se vrnil in mu jih napel. Mogoče bi se mi posrečilo najti nekaj ošiljenih stavkov. A ob takih primerih vendar ni nikogar, ki bi kršitelja tako dokončno zavrnil, kakor to zna moja prijateljica Zlatka; njena izbrana govorica takrat postane rezka, skoraj jedka, da se nepridiprav počuti kot pred javnim tožilcem.

Pomirim se komaj potem, ko si dopovem, da so krdela zaostalih južnjakov pošiljali prav tako k nam kakor v Libijo, Abisinijo ali v španske dežele, da bi razbremenili lačne pokrajine, brezposelne pa zaposlili s tem, da so jim dali v roke karabinko modela 91 in črno srajco.

Kaj bi se ubadal z nepismenim; a vendar so prav množice teh nesrečnih omejeencev najboljši gradbeni material za diktature.

Misli mi preusmeri Armandov smehlaj, ki se mi zdi, da se je pravkar rodil pred mano, a je bilo predsinočnjim, ko sem zbrano sledil sprehajanju radosti po njegovih potezah ob vtisu, ki sva ga odnesla od pomenka z dostojanstvenim prodajalcem časnikov in njegovo hčerko v kiosku nedaleč od Katalonskega trga. Obraz mojega prijatelja je sijal od tihe sreče ob poudarjanju, kako sta se oče in hčerka razživela ob najinem zanimanju za katalonske publikacije, revije in prevode. Kiosk je bil namreč ves založen samo s kata-

lonsko publicistiko, midva pa sva skrbno zlogovala francoske izraze, da bi bilo najino zadovoljstvo kolikor mogoče bolj razumljivo.

In zdaj mi je žal, da Armanda ni tukaj, zakaj v dvoje se drugače stopnjujejo razpoloženja, ki imajo isto valovno dolžino, naj jih doživljamo v Bretanji, tukaj v Barceloni ali pa na tržaški ulici. Vsi smo na enak način frustrirani, zato pa vsi enako pripravljani na radodarno dopolnitev, ki bo potrdila naše bistvo in z nami poveličala nosilce naše avtentičnosti in naših jezikov. In tedaj si tudi zagotavljamo, da mora priti čas, ko bo zahodna Evropa končno začela črpati iz izvirkov, ki jih skrivajo ruševine starih zavojevalnih pohodov in uničevalnih orgij.

In tedaj sem se domislil reportaže iz Amerike, ki jo je junija objavljalo ljubljansko »Delo« in katere avtor je bil Andrej Inkret. Ta se z nastopaško (vulgo hohštaplersko) vzvišenostjo loteva kulturnega večerništva, navezanosti na »korenine« in slovenske zavesti pri slovenskih izseljencih. Seveda je slovenska zavest zanj nacionalizem. No, ves njegov **Amerikanski dnevnik** je napisan v ključu radikalne ignorance kulturne antropologije, ignorance, ki jo seveda avtor ozaljša z visokopotezno posmehljivostjo anacionalnega parvenija, kakršnih je ljubljanska centrala kar precejšnje število izšolala v povojnem času.

Gre namreč za pisanje, ki kajpada nima tudi trohice ne kake razsvetljenske prvine, ki pa ga osrednje slovensko glasilo sprejema, ker na prefinjen način — z ironijo — izpodjeda temelje slovenskega občestva. Seveda se matičnim uradnim kulturnim krogom tak prijem zdi pomemben dosežek svetovljanskega duha; v resnici pa se nobena evropska vélika kultura ne baha s takimi puhlimi izdelki, ki kvečjemu spominjajo na basen o žabi, ki se je napihovala, da bi postala vol.

Na poti v hotel se je vlila ploha, da sem moral vedriti pod nekim balkonom; čakal sem, da se je nebo olajšalo, obenem pa mi je bilo, ko da mi bodo pljuski, ki so prihajali z vetrom, pomagali sprati tudi vse črne misli.

24. julija

Ponedeljek.

Sončni žarki so drevesom pozlatili zgornje liste krošenj.

Zrak je opran in hladen.

Paseo de Gracia.

Pešačim mimo pomembnih bančnih poslopij in gosposkih vež, ki se komaj prebujajo, ker se v Barceloni poslovno življenje prične

ob devetih.

Kreditno pismo tržaške banke imam za Katalonsko banko. **Banca catalana**. To je domači denarni zavod, ki nam je poklonil plastične aktovke za kongres. In tako sem, ko stopam v elegantne prostore, tudi praktično deležen postopne, a vztrajne potrditve katalonske samobitnosti.

V metroju potem razmišljam, da bi si pravzaprav moral želeti, da bi boljše spoznal trimilijonsko Barcelono; a obenem se zavedam, da se od prvega trenutka počutim, kot da sem doma. Moral bi seveda navezati stike z ljudmi, a do teh bo tako in tako prišlo, ne da bi jih načrtno iskal.

V palači dels Congressos so od včeraj na delu komisije. Pridružil sem se tisti, ki razpravlja o dokončni obliki **Listine o pravicah manjšin**. V Chatillonu smo pred dvema letoma že dopolnjevali starejši koncept; takrat je sodeloval prof. Guy Héraud, zdaj pa je v komisiji dr. T. Veiter. Vendar imam vtis, da se nekateri člani spuščajo v neekonomično razpredanje misli, navajajo Platona, namesto da bi jasno izoblikovali svoje predloge. Všeč pa mi je trezna intervencija prof. Texiera o znanstveni potrditvi bistvene vloge materinega jezika pri zdravem psihološkem razvoju otroka. Zmeraj bolj se mi zdi, da je Texier zame novo odkritje, čeprav ni prvič v naši sredi; njegova zamišljena in hkrati pričujoča zbranost je na poseben način privlačna in pomirjujoča.

Pozdravili smo prihod enega izmed dotlej odsotnih podpredsednikov.

Ismet Chériff Vanly.

Kurd je.

Pred leti je malo manjkalo, da nam ga ni vzel atentat; a revolverski strel v glavo na srečo niso bili smrtni, pa tudi drugače niso prizadeli vitalnih organov. Sposobnemu predstavniku razčetrtega (v resnici razpeterenega) naroda smo poklonili dolg aplavz.

Pomenek z Jordijem.

Zares namerava odstopiti, pri tem upa, da bo Tavo Burat začasno sprejel tajniško mesto. Tavo pa ga odklanja, to vem, ker ima doma zadosti dela kot šolnik, občinski svetovalec socialistične stranke, urednik, organizator itd. Tako smo v škripcih; a čudim se, kako da se Jordi ne potruzi, da bi nam predložil kakega namestnika, ki bi ga bil voljan zamenjati. Predlaga pa, da bi dali na glasovanje kandidaturo kritika Joana Triadúja kot novega predsednika. Proti imenovanju okcitanskega književnika Roberta Lafonta da se je izre-

klo nemalo Provansalcev, ki vidijo v Lafontu nasprotnika provansalskega jezikovnega pluralizma. Na pripravljalni seji novembra v Lyonu pa smo vendar bili za Lafonta; tudi pisal sem mu v tem smislu. Ne vem, ali je stališče provansalskih kulturnikov pravilno, saj je poenotenje jezika eden izmed prvih pogojev za uveljavitev narodnega osebka.

Zadovoljen pa da je, pravi Jordi, zavoljo pogovora z opazovalcem iz Slovenije. V nevezanem razgovoru z Jožetom Hartmanom da je prišlo do odkrite izmenjave misli, in vse kaže, da bo matica boljše spremljala delovanje združenja, ki se že dolgo bije za pravice slovenskih ljudi na Koroškem in v Italiji.

Obenem s to spodbudno vestjo pa mi Jordi posreduje tudi izjavo tržaškega pesnika.

»Pravi, da si postal desničar!«

»Ni res,« sem se uprl, »tega ni mogel reči.«

Jordi me je napadalno pogledal.

»Jaz ne lažem!« je odločno poudaril.

In takó imam kongresni priboljšek v tem barcelonskem ozračju, ki se iz diktature rešuje v zdrav pluralizem, medtem ko pri nas pesniki, ki naj bi peli o vstajenju po fašistični nesvobodi, označujejo za desničarja pisatelja, ki v imenu svobode zagovarja spoštovanje človečanskih pravic tudi s strani tistih, ki se imajo za socialiste!

To pa mi potrjuje pravilnost ugotovitve, da je zdaj kulturni človek pri nas dosti manj kot v preteklosti zmožen prerasti politični kurz in konjunkturne premike. Verjetno je bil odklon tuje oblasti lažji kot odklon domače; vsekakor pa bi v duhovnem svetu neka merska enota ne smela biti raztegljiva po želji.

24. julija popoldne

Ko smo opoldne odšli, nas je na Španskem trgu preganjala vročina. Zatekel sem se v delavsko menzo tam v bližini, da sem se zatem čimprej odpeljal v pristanišče. Da, kupil sem si vozovnico za v Genovo. Doma sem bil odločil, da obiščem Valencio, Tarragono, Balearske otoke. Zdaj pa mi je samo do tega, da srečno končamo kongres. Čutim kakor nenavadno nasičenost vsega, kar me raztresa. Verjetno se mi tudi zdaj dogaja to, kar sem že nekajkrat doživljal: komaj tedaj, ko bom kaj pomembnega doprinesel v osebni sferi, bom zaslutil pravi okus eksotičnega.

V dvorani se je popoldne razvnela vroča debata zavoljo poročila komisije, ki je obravnavala položaj Kurdiv. Narod, ki je razkosan na pet držav — Sirijo, Irak, Turčijo, Iran in SSSR — je,

razen v Sovjetski zvezi, podvržen hudim etnocidnim poskusom, mednarodna javnost pa zelo lenobno prisluhne protestnim izjavam. Pri tem gre spet za rezko ugotovitev, da ne priznava narodne identitete Kurdom prav tisti arabski svet, ki se takó upravičeno zavzema za usodo Palestinecev, in tisti Turki, katerim je takó pri srcu turška skupnost na Cipru! Kurdiv v Turčiji pa je osem milijonov. No, poročilo komisije še navaja, kako Sirci, izgovarjajoč se na agrarno reformo, odseljujejo kurdsko prebivalstvo s petnajst kilometrskega pasu ob turški meji. Ista oblast zapira žene in dekleta, da bi s tem vplivala na bojavnike, ki se upirajo rododomu.

Jordi odklanja, da bi predsedstvo poslalo takšen dokument vladam. Odkar se ukvarjamo z intervencijami, smo zmeraj uporabili drugačen ton, ker smo skušali doseči dialog z odgovornimi forumi v Italiji, Franciji, Španiji, Avstriji itd.

Seveda se Ismet Chériff Vanly poteguje za odobritev prebrnega teksta. Tudi on ne razlikuje med opisom stvarnega stanja v njegovi nesrečni domovini, česar nihče ne skuša tajiti, in med nujnostjo, da dobimo tekst, katerega bomo odposlali kot organizacija, ki se zavzema za ogrožene jezike in kulture!

V dvorani je ekstremistična grupa prešla v napad, prepričana, da bo doživela uspeh pri poslušalcih, ki jih je branje o kurdski usodi pretreslo. A pretreseni smo vsi, zdaj pa ne gre za to. Udarjen levičar tedaj poskusi zaigrati zadnjo karto: očita Jordiju Costi, da samo on zagovarja svojo tezo in da je njegovo početje diktatorsko.

Tedaj spregovorim tudi jaz. Poudarim, da ni res, da bi bil Costa sam, marveč je res, da marsikdo izmed nas čaka, da prej spregovorijo drugi. Tako Costa za časa državljanske vojske kakor jaz, povrnjenec iz Dachaua, in kakor nemalo drugih — vemo, kaj je rododom, zato nas nihče ne more dolžiti, da nismo na strani Kurdiv. Ko bi imeli svoje glasilo, bi poročilo komisije o Kurdiv objavili na vidnem mestu, ker pa lahko samo interveniramo pri vladah, mora pač biti tekst tak, da ga bomo vladam lahko poslali. Zmeraj smo tako ravnali, zato ne bi smelo priti do takšnih očitkov, kakršen je tisti o tajnikovem diktatorstvu.

Moj pridušeni ton me je zelo motil, ker sem vaje bolj zavzetemu dialogu; vendar sem opazil, da so moje prizadete besede premaknile ciklonsko ozračje. Sklenili smo, da predlagalci vnovič pregledajo svoje poročilo.

Tako smo se z olajšanjem odpravili na sprejem v barcelonsko mestno hišo.

V veliki dvorani **Saló de Cent** nas je nagovoril podžupan Cànovas. A bolj kot njegova dobrodošlica, v kateri je poudaril, da so nam njihova vrata zmeraj na stežaj odprta, me je spet prevzela veličastnost njihovih reprezentančnih stavb. Zakaj spet sem se zamislil ob aristokratskem stavbarstvu; spet me je omamljal zlahten pridih plemenitih starožitnosti. Obenem pa — in to je ta naša večna dihotomija — se mi je vsiljevala skrivnost ponikanja nekaterih narodnih osebkov.

Odšel sem sam, kot da sem si po delovnem dnevu zaslužil sprehod brez misli in brez načrtov.

24. julija ponoči

Rambla je vsa živa.

Na začetnem koncu drevoreda imajo temnopolti krošnjarji razstavljene ogrlice, uhane, zapestnice, usnene izdelke. In vsa ta eksotska fantazmagorija te spremlja tudi v prodajalnah spominkov, kjer te pri stikanju za katalonskimi posebnostmi temnopolti zakonski par preusmeri k afriški folklorni pestrosti.

A Rambla mi je zares domača.

Gre za sprehajališče, pod katerim je pokrita struga vodne žile. Kakor pri nas prometna arterija, ki se vije od Vrdele do središča mesta in skriva Starobreški potok. In najbrž je prav zasluga te podobnosti, ki me povezuje z zgodovino naših ulic, da me nič ne miče raziskati drugih predelov Barcelone. Seveda je tako razpoloženje zame nenavadno; a to samo ugotavljam, ne skušam ga spremeniti.

Ozke soteske, ki se iz Ramble zarivajo v staro mesto, naj bi priklicale montmartrsko ozračje; vendar ritmična glasba in poltemni lokali samo namigujejo na pohujšljivost, ki je tukaj očitno ukročena in udomačena. Morebiti, da je ozadje drugačno, vse, kar je vidno, pa je omiljeno, ko da so vsemu eksplozivnemu že zdavnaj poskrili naboje. In tudi tistih nekaj deklet, ki v mraku pred vežo radovednim gostom skušajo razložiti značilnosti starodavnega poklica, niso v tistem večeru nikakršna rezka nota. Tukaj je vse, kakor da so mesto in ljudje povezani v skupno pričakovanje, ki ga nekateri odmišljajo, drugi pa zanj sploh še ne vejo.

Ko pa se dosti kasneje vračam s Katalonskega trga, se nenedoma oglasijo brlitzgi siren policijskih avtov. Potem vozila švigajo mimo, luči na njihovih strehah pa modro utripajo. Ramble ni več prepoznati. V višini metrojske postaje Liceo zrak diši po dimu. Zažigalna bomba? Policijsko sredstvo? Ne vem. A drevored je v obsedenem stanju. Policijska avta sta parkirana počez, sredi spre-

hajališča. Drugi še zmeraj brzijo po obeh stranskih pasovih. Medtem mlada grla vztrajno skandirajo: **Llibertat! Llibertat!**

Hotelska vežna vrata so zaprta. Potem se gospodar v recepciji kislo drži in bi, ko mi daje ključ, rad nekaj rekel, a se zadrží. Po izrazu obraza sodeč bi se prav gotovo znesel nad demonstranti. A jaz čimprej poženem dvigalo, da bi z okna svoje sobe lahko lepše opazoval nemirno Ramblo. Vendar zavoljo hišnega vogala ne vidim dosti več kot spodaj; sprejemam pa uporno atmosfero z mešanimi občutki. Če namreč protestno akcijo uprizarjajo vročehrvni mladinci ekstremne levice, si pravim, potem ni nobenega razločka med Barcelono in Bologno, med Barcelono in Milanom. Če pa so fantje, ki vzklikajo svobodi, zavedna katalonska mladina, potem bi mi vonj po dimu, ki sega do mene v tretje nadstropje, utegnil biti celo zelo všeč, saj bi bil oznanjevalec katalonske renesanse med najmlajšimi člani naroda.

Vsekakor pa zdaj, ko je pod mano na Rambli tisti človeški vozél in ponočno ozračje brni od vznemirjenja, vem, da je pod uglajenim dostojanstvom domačinov aktivno vulkansko vretje.

25. julija

Zjutraj pri britju je človeku marsikdaj tako, da se mu kakšna zamotana zadeva pokaže v čisto drugačni luči. Razmišljenost in nekakšna vsestranska razpoložljivost ga nekako odpreta novim možnostim.

Tako sem davi razmišljal, kako bomo uredili zadevo s poročilom o Kurdi. Nevarno je bilo, da bi nekateri to nesoglasje uporabili za dokončen napad na tajnika. Jordijev odstop pa bi v tem primeru še bolj vse skupaj zapletel. In koga potem izvoliti za novega generalnega tajnika? Tisti, ki bi resno prihajali v poštev, ali niso sami pripravljeni sprejeti zahtevne funkcije ali pa so tako usmerjeni, da bi nujno spremenili podobo organizacije. In tedaj so se mi kar od sebe pojavile poteze malobesednega profesorja Texiera. Zbranost njegovega ozkega obraza, mir njegovih gibov, zadržanost njegovih odgovorov, v vsem je bil videti primeren za vlogo treznega posrednika. In zakaj ne? Če pa se je komaj kot odrasel človek pobretonil in se naučil materinega jezika, potem bo njegovo sodelovanje še toliko bolj izvirno. Neofitski gorečnež lahko bolj škodí kot koristi; tih in moder spreobrnjenec pa lahko spremeni tok dogodkov. Poleg tega ima s poznanjem angleščine in nemščine odprto pot na področja, kjer Jordi ni mogel posredovati brez prevajalca.

Odšel sem na sejo ves evforičen, tako da se mi je tudi v podzemeljski železnici vrnilo neopredeljivo potepuško razpoloženje, ki mi je ostalo od maja 1945. leta, ko sem po odhodu iz Belsen-Bergena v zebrasti obleki pristal na marmornati ploščadi med kraloma Palais de Chaillot.

Ko sem čakal na prihod novega vlaka, sem se ustavil pred izložbo z glasbili. Pod steklom so bile kitare, ustne orglice, piščali vseh oblik in velikosti. Pa se mi je spet zazdelo, da so tista glasbila nalašč tam kot dobra napotnica za prihodnost. In bilo mi je žal, da sem v deških letih opustil študij klavirja; obenem sem si zatrjeval, da bom poiskal trgovino, ki me je s svojo reklamo tako prevzela, in si izbral inštrument, s katerim bi izrazil to, česar beseda ne more ...

V kongresni dvorani smo se nekako rešili s tem, da smo razpravo o poročilu o Kurdih odložili na popoldne. Vse drugo se je potem razvilo v hitrem tempu. Sprejeli smo poziv avstrijski vladi v prid hrvaški in slovenski skupnosti; poziv francoski vladi glede Bretoncev, Okcitancev, Baskov, Kataloncev, Flamcev in nemško govoreče skupnosti v Alzaciji; poziv španski vladi v prid narodom v Španiji; poziv italijanski vladi glede vseh enajst skupnosti v njeni republiki; poziv ameriškim vladam itd.

V odmoru sem Armandu zaupal svojo zamisel o novem tajniku. Ideja ga je presenetila, a kmalu se je vanjo vživel. Tako sem imel pripravljeno rešitev za primer, da bi zašli v zagato.

Pred kosilom smo v gledališki dvorani kongresnega poslojja gledali katalonske plese. Res izrazite noše, domiselnost različic, temperament, razpršen z lahkotno eleganco, — vse je bilo dovršeno. Vendar bi skoraj rajši kot stilizirane interpretacije ljudskih motivov gledal pristne narodne plese.

Na primer sardano.

Plesali so jo meščani na tržiču pred Generalitat potem, ko se je končal naš obisk v vladni palači. Z Armandom sva bila prehitro odšla in bila tako ob doživetje. Meni pa je bilo še posebno žal zato, ker mi je pred začetkom kongresa predstavnik društva prijatelj sardane pisal in prosil, naj mu prevedem v slovenščino tekst, ki tujce seznanja s svojkostjo sardane. Jordi da mu je posredoval moj naslov. Ko sem prevod poslal, sem naročil, naj mi zavoljo pregleda strešic pošljejo v korekturo krtačne odtiske. A dopisnik iz Lloret de mar se je zahvalil za prevod, obenem pa se pohvalil, da bo brošura o sardani izšla v petdesetih jezikih in da bom dobil nekaj izvodov!

Moral si bom, preden odidem, kupiti nekaj kaset s sardanami.

Pri kosilu pa sem bral v današnjem **Avui**-ju, da bo podpredsednik Katalonskega narodnega sveta Jordi Vilanova i Cardona na nekem slavju nadomeščal dr. Batista i Roca, ki da je hudo bolan.

Tako sem z mislijo odšel v Andoro, v čudovito gorsko postojanko, kjer smo se zbrali na enem naših prvih kongresov. Takrat je bil naš tajnik znameniti jezikoslovec prof. Pierre Naert. No, in z nami je bil tudi predstavnik katalonskega vodstva v begunstvu dr. Batista i Roca, s katerim sva se kmalu strinjala v analizi razmerja levičarskih strank do nacionalnega vprašanja. Tako sva si postala blizka, da mi je priletni gospod predlagal, naj bi se odpeljal v Barcelono in spoznal na kraju samem položaj katalonskih ljudi, obenem pa ... bi obiskal nekega njegovega dobrega znanca. Seveda me je taka zarotniška naloga mikala, a prevozil sem bil pot iz Trsta v Andoro v rekordnem času, bil sem zdelan in mi ni bilo do dodatnih podvigov. Batista i Roca je poskušal vztrajati, a potem se je nasmehnil in se vdal. Videla sva se še na Bledu na kongresu PEN kluba; potem sem mu v Anglijo poslal izvod prevodov Kosovelovih pesmi, ki so izšle pri Seghersu.

Vest o njegovi bolezni je zdaj vzbujala v meni zelo zapletene občutke. Žal mi je seveda bilo, da je tako nebogljen prav zdaj, ko njegov narod prihaja k sebi. Obenem se mi je zdelo, da vem, s kakšnim zadoščanjem se je vrnil domov po toliko letih romanja, po toliko poskusih, da bi na kongresih in srečanjih poslušalce razvnel za usodo svoje domovine. In zazdelo se mi je, da ga vidim, kako nastopa z zadržanimi, nekoliko pa tudi neučinkovitimi posegi, tako da je vsekakor bolj uspešen v osebnih stikih. In nazadnje se mi je ob vesti v časniku razodelo, kako globoko smo kdaj bili razočarani pri svojih akcijah, kako malodušni in omahljivi; kako pa bi bila naša vera zagotovo bolj živa, ko bi si mogli predstavljati, da bo star in betežen doktor v kratkem spet vidna osebnost in da bo v prerojeni Kataloniji predsedoval množičnemu slavju!

Dragi dr. Batista i Roca, da bi kljub letom spet mogel med svoje ljudi! Primer vašega apostolata po evropskih deželah pa naj nam bo potrdilo v naši veri v vstajenje narodnih identitet!

25. julija popoldne

Popoldansko zborovanje je bilo eno izmed najbolj razgibanih srečanj, kar smo jih od nastanka sploh doživeli. S poročilom o kurdskem vprašanju je nepričakovano prišlo do razpleta, ko so predlagalci izpustili stavek, s katerim so zahtevali, naj se ekseku-

tiva v svojih intervencijah pri vladah zvesto drži teksta poročila. S tem je bila potrjena dosedanja praksa, kar je bil še en dokaz več, kako dosti laže je najti sporazumno rešitev, ko se razgreti duhovi unesejo. Seveda bi lahko uvedli tudi drugačen slog v naših dopisih vladnim organom dežel, ki ne priznavajo pravic narodnih, etničnih ali samo jezikovnih skupnosti; a Jordijeva diplomatska linija je bila prav tako priznanja vredna kot vsaka druga; vprašanje pa je, ali bi z bolj udarnimi dopisi kaj več dosegli.

Do spoprijema pa je prišlo pri volitvah novega odbora, predvsem pri potrditvi članov, ki na podlagi pravil sestavljajo izvršni svet. Medtem ko smo z dvigom rok odobrili také upravičene člane kot tiste, ki so bili na novo predlagani, se je za enega izmed njih, ki je ves čas pobijal tajnikove predloge, le-ta odločil, naj bo glasovanje tajno. To je bila napaka, zavoljo katere je malo manjkalo, da se kongres ni izmaličil. Zakaj na ostre napade, ki so sledili, je Jordi odgovoril tako, da je zapustil dvorano. Na srečo se je naš teritorialni zastopnik za Španijo dr. Heribert Barrera i Costa prvi znašel in pomiril duhove. Tako se je izvršni svet umaknil v majhno dvorano in v pozni ponočni uri volil izvršni odbor. Za predsednika je bil izvoljen prof. Triadú. Nekdo je predlagal mene kot protikandidata, a sem odklonil, ker bi bila to očitna nesimpatična gesta do katalonskih gostiteljev, ki so s predsedniškim mestom zatrdno računali. Ob mojem predlogu, da bi glasovali za Texiera kot tajnika, ni nihče postavil protipredloga, tako je bil izvoljen soglasno.

Malo je manjkalo do enajstih, ko sva z blagajnikom prof. Jacquesom Déprezom s Španskega trga na slepo krenila iskat kaj za pod zob. Zrak samotnih ulic nama je ohlajal razgreta čela. Nekje nama je bilo v zadoščenje, da smo srečno zvozili iz nevarne soteske našo večnarodno karavano, na drugi strani pa sva bila oba pred neznanjo novega izvršnega odbora.

Na vrtiliču majhne restavracije, ki se je že pripravljala, da ugasí luči, se naju je natakár usmilil in nama postregel s tem, kar je imel, s pudingom in z režnji melone! A puding je bil izvrsten in oblit s karamelom, melona z zelenim mesom pa poslastica. Tako sva težko in naporno zborovanje kronala opolnoči s samimi sladkostmi, ki so bile sicer neprimerne za pravo večerjo, a za ljudi, ki se zbirajo iz vseh krajev, da v kibernetiki dobi potrjujejo svojo vero v rodne prvine, ima tudi taka polnočna večerja svoj nekonformističen čar.

Ko sva se na Plaça d'Espanya ločila, je bila tiha noč darežljivo sproščena v vse vetrovne smeri.

Ob 12. se bom vkrcal.

Odrekel se bom Palmi de Mallorca, Costi bravi itd. Že vnaprej vem; palmova drevesa, moderna kopališča itd., vse to je že tako standardno, da je vseeno, kje si, v Nici ali v San Remu ali v Portorožu. Če hočeš kaj imeti od nepoznane dežele, moraš v zaledje, v notranjost. In dati času čas, to je spoznavati kraj brez hitenja, brez naglice. V meni pa se je zadnje čase zavozljalo toliko vprašanj, da ne utegnem narediti reda ne v sebi ne na svoji mizi. Zato bom prišel v Katalonijo enkrat pozneje, ko bom razčistil svoje probleme v barkovljanskem zatišju. Na rob nekega lista sem si zapisal stavek: ki so ga uporabili kitajski bojovníki proti dinastiji Ming (1412-1428): »Zmago pripravljáš sredi noči«. Ta trenutek se mi zdijo te besede nauk, na katerega dandanes ne bi smel pozabiti, komur je pri srcu dostojanstvo človeka.

Tako sem spet na Rambli, na tem ... od zmeraj poznanem bulvarju, ki se komaj prebuja, ker ni še deveta. Pomislil sem, da večerna promenada spominja na Split in Dubrovnik, a da je tukajšnje množično bedenje vendar drugačno, da je nekakšna povezava z naslednjim dnem, nekakšna potrditev nepretrganosti življenjskega toka.

Kupil sem **Avui**. S poudarkom poroča, kako je novi predsednik AIDLCM Katalonce. To sem omenil tudi Tavu, ko se je pod košatim kostanjem poslavljaj, pa se je strinjal, da sem pravilno ravnal, ko sem odklonil, da bi glasovali tudi zame (on me je predlagal). Mislim da je, naj bi težišče organizacije premaknili z zahodnega konca Evrope bolj proti njenemu središču, moja izvolitev pa da bi bila res zelo prizadela Katalonce.

No, a zame je pomembno predvsem to, da imam kolikor je mogoče malo funkcij; če sem kdaj pri kateri vztrajal, je to bilo ali zato, ker sem vedel, da bom lahko zagovarjal slovenske koristi, ali pa takrat, ko je bil v nevarnosti pluralizem.

Ne, prav nič mi ni mar za funkcije; čaka me zbrana snov za knjigo ali dve, vse drugo se nezaželeno vrine v mojo **privacy**, kot je danes v modi imenovati zasebno življenje.

Ko so odprli trgovine, sem kupil nekaj kaset s sardano, nekaj na roko izdelanih čipkastih prtíčov z Azorov, ker so bili tako sorodni idrijskim izdelkom. Bil sem tudi na tem, da stopim v trgovnico z glasbili, a sem se na vratih zavedel, da nerazsodno sledim podzavestnemu šepetu.

26. julija popoldne

Na trajektu.

Tokrat je **Cabo San Jorge**, dvojček San Sebastiana.

Vreme je oblačno in vetrovno. Zato sem se pogreznil v naslanjač in prebral knjigo, ki mi jo je ljubeznivo vsililo prijazno dekle iz Benetk. Drobna, zgovorna in nasmejana Maria je prosila, naj jo nji na ljubo preberem, ker bi rada vedela, kaj bom sodil.

Ferdinando Camon. **Un altare per la madre**. Že tretja izdaja letos. Nagrada Strega 1978.

Avtor je znan, nisem pa še ničesar njegovega bral.

Maria me je opozorila na odstavek na strani 78:

»Te stvari pišem v italijanščini; kar pomeni, da jih prevajam v drug jezik. Komur ni dovoljeno, da bi uporabljal svoj jezik, ta ne more biti srečen in se ne čuti svoboden. Bolj kot pišem, bolj samega sebe vežem. To ne bo obsežna knjiga, zakaj navsezadnje je to samo epigraf.«

Ta pisateljjev zagovor domače govornice je namreč v soglasju s prepričanjem, ki je izzvenelo iz posegov obeh mladih beneških predstavnikov na kongresu. Mogoče je Maria mislila, ko mi je poklonila knjigo, da mi bo le-ta posredovala tisti pravi občutek, ki mi ga ona ni znala vdahnuti. »Pa ni res,« sem jo popravil, »da se ne strinjam z vami. Ne odobravam namreč in ne bom zavestno sodeloval z gibanji, ki so v poudarjanju etnično-jezikovnih posebnosti odkrili dober inštrument za propagiranje svojih revolucionarnih idej. Na svoji koži smo skusili in še skušamo, kam to vodi. A če pravite, da se zavzimate za svojo jezikovno posebnost iz prepričanja v njeno žlahtnost, potem prav, imeli me boste na vaši strani. Samo še nekaj želim pri tem poudariti. Vi, beneški ljudje, imate vso pravico, da se potegujete za uveljavitev jezika nekdanje beneške republike, Goldonija itd., vendar obstaja nevarnost, da s svojo zahtevo prestrašite vladajoče kroge, ki se doslej niso odločili niti v prid tistim skupnostim — albanski, grški, provansalski, slovenski itd. — ki bi morale biti zaščitene na podlagi 6. člena ustave. Kaj ne bi bilo bolj modro najprej prodreti v teh neizpodbitnih primerih kršitve ustave, da bi tako ustvarili precedens za primere, kakršen je vaš, primere, ki potrebujejo predhoden teoretski prodor?«

Videti je bilo, da se je Maria Stellini prepričala, da je moje stališče korektno, a vseeno je vztrajala, naj berem Camona.

In Camon je vsekakor vreden branja; vsaj za ta **Oltar za mater** lahko to trdim. Drugi del knjige, kjer pripovedovalčev oče sam gradi rajniki ženi spomenik, je nekoliko izumetničena pripoved. Zelo

pa je učinkovita podoba matere v prvem delu. Ljudje moje generacije bodo v nji odkrili poteze svoje matere; a ne gre toliko za opis kmetice, ki je na las podobna nekdanjim kraškim ženam, pač pa za način, kako je prikazana. Podana je namreč brez sentimentalnega prizvoka, skoraj kakor da besede in stavki sproti odsevajo njene gibe.

Mislím na staro nunco v »Mesto v zalivu«; bližnja sorodnica je Camonovi kmečki ženi; vendar njegova mati ni statična, marveč jo on fotografira med dejanjem:

»Od marca do septembra je hodila bosa. Koža njenih podplatoj je bila trda kot usnje in je imela široke razpoke. V teh so se nabirali kamenčki, trave, zaluske. Iztrebljala jih je z iglo, vsakega posebej, preden je zvečer legla, pri tem pa si je položila svečo na pòd in počepnila zraven nje.«

Bil sem v velikem salonu, da bi malo opazoval obraze in razpoloženje potnikov. A gre večinoma za družine, ki se vračajo s počitnic, za pripadnike množičnih poletnih preseljevanj, ki iščejo **drugačnost** na tujem, ker tiste bližnje ne vidijo ali ne znajo ceniti. Kar na lepem pa so luči ugasnile; v enem izmed kotov so se zabliskali barvni žarometi, njihove rdeče in modre luči pa so se začele poševno sabljati med sabo. Obenem je napolnil dvorano tisti topi, monotoni ritem, ki ti dandanes privre iz slehernega radijskega aparata, ko oddaja glasbo za mlade. Plesišče je nekaj časa ostalo prazno, samo mi smo v temi iz foteljev buljili vanj, ko da nam bo vsak trenutek posrečeni čarodej **razodel usodo sveta**. A čez čas se je četica otrok ojunačila in stopila pod švrkajoče se žarke. Mahali so z rokami in upogibali kolke, poskakovali in se zvirali, ko da se norčujejo iz reflektorjev, ki so sekali po njih s svojimi barvnimi meči. Čakal sem, da se pojavijo odrasli plesalci, a očitno se nikomur ni dalo, da bi kar tako, brez priprave, prešel v trans, ki ga terja takšno ritmično omamljanje. In žal mi je bilo, da se je elegantni salon s kristali in udobnimi blede zelenimi naslanjači spremenil v mračno jamo, v zatočišče naših nerazčiščenih nagnjenj. Tisti otroci pa so vsekakor bili že vnaprej določene žrtve, ki so svojo vlogo sprejemale z razigrano naivnostjo nedolžnih posnemovalcev.

Tako sem se vrnil v tihi prostor, kjer sem se lahko zbral.

Najpoprej sem se lotil branja brošure, ki so jo izdali kurdski študentje v Evropi (»Nauperdam« - Asociación de Estudiantes Kur-

dos de Europa - El Problema kurdo o la colonización consentida internacionalmente.) Tekst je izšel julija nalašč za naš kongres in je, poudarjajo, prvo delo, ki govori o sedanjem stanju Kurdov v kastiljščini, to je v španskem jeziku.

Zatrjujem si, da moram najti način, da bi ta tekst — 60 strani velikega formata — izšel v slovenščini.

Potem si z letečega listka prepisem naslov knjige Riccarda Petrelle »La renaissance des cultures régionales en Europe«, Edition entente, 12, rue Honoré-Chevalier, 75006 Paris. Zbodlo me je namreč, da avtor, ko govori o prebujanju Furlanov, tudi z besedico ne omeni beneško-slovenske skupnosti. Petrello sem srečal na simpoziju v Maastrichtu na Holandskem; potem sem mu poslal nekaj brošur o slovenskih skupnostih v Italiji in v Avstriji. Videti je, da se nas je tokrat izognil. Res, da se v ti knjigi omejuje na obravnavo samo nekaterih skupnosti; vendar — če mu je kaj do tega seveda — avtor zmeraj najde način, da mimogrede omeni skupnost, ki jo kot obrobno pušča ob strani.

A mogoče se bova kdaj še srečala in bom svojo pripombo izrekel ustno.

S sabo imam knjižico, ki so nam jo poklonili včeraj.

»El que s'ha de saber de la llengua catalana.« Kaj moraš vedeti o katalonščini, izdano v Palmi de Mallorca 1977. leta.

Prebiram tu pa tam, ker nimam v oblasti jezika. Vendar pa toliko že, da lahko presojam, kako bogata je bila nekoč katalonska kultura in kako usoden njen zaton; kako vztrajna in kako množična pa je morala biti zvestoba jeziku, ti bistveni podlagi za novi vzpon, da ga zdaj tudi politično doživlja ves narod.

Ne morem si kaj, da ne bi prevedel vsaj odstavek iz drugega poglavja, kjer avtor Joan Coromines tolmači sorodnost katalonščine z okcitanščino (provansalščino) in kastiljščino (španščino):

»Če naj primerjamo glas srednjeveške kastiljščine pojoči trobenti, ki jo spremljajo pavke, potem moramo, če naj poiščemo primerjavo, ki bo odgovarjala fonetični fiziognomiji katalonščine, pomisliti na zelo delikatno tkivo strun.«

To glede jezika.

A moral se bom poglobiti v katalonsko zgodovino, zakaj v nji ne manjka pomembnih poglavij. Pa tudi temnih ne, seveda. Na primer početje »Almugavarov«, zlodejstev, ki jih je zakrivila »Companya catalana« potem, ko je bil zahrbtno umorjen njen poveljnik Roger de Flor.

To, v preteklosti.

V državljanski vojski pa pokol anarhistov, ki ga imajo na vesti komunisti.

Vzel sem v roke **Avui**.

Imam s sabo vse številke teh dni, da mi bodo v pomoč pri obnavljanju dogodkov.

Medtem ko poročevalec J. Subirà pravilno omenja Slovence, ko govori o jezikovni problematiki Furlanije, nekje pravi, da so bili na kongresu predstavniki Slovakov! Ti raci bom moral zaviti vrat. Pisal mu bom in mu poslal nekaj brošur, da bo videl, kje živimo »slovaški«
ljudje!

Odšel sem na krmo.

Na misel mi je prišlo potovanje 1960. leta, ko sem se s tovorno ladjo z Reke odpravil na Srednji vzhod, a sem večino tistih treh tednov preživel ob pisalnem stroju v kabini, ki je kljub zračanju marsikdaj spominjala na parno kopel.

Pod tistim kretskim nebom je nastal **Skarabej v srcu**. Ne vem, kakšna muha me je pičila, da sem knjigi menjal naslov, ki se je prvotno pravilno glasil **Skarabej v prsih**, zakaj stari Egipčani so rajnkemu položili v prsni koš skarabej namesto odvetnega srca. Tisti moj popravek je namreč nelogičen. Morebiti me je zanesla misel, da bi bila omemba srca v naslovu bolj učinkovita, ko pa je knjiga posvečena zemlji očetov. A tudi to drži, da se večkrat človek tudi sam spotakne; noge mu ne podstavijo zmeraj drugi.

Ob slédi, ki jo pušča ladja za sabo in ki izginja v nedogled na morski ravnini, so se mi povrnile Leopardijeve predstave o neskončnem prostoru in brezmejni tišini vesolja. Ladja se mi je tako ponudila kot simbol potovanja skozi čas; ob misli na pravkar zaključeni kongres pa me je prevzela rahla melanholija. Zakaj daleč v prihodnost se je oddaljevala doba, ko bodo postale stvarnost vse te dni izrečene zahteve. Obenem pa sem se spraševal, ali je bila taka, čisto intuitivna izbira novega tajnika posrečena in modra. In nikakega zadovoljstva nisem čutil, ravno narobe, zaskrbljen sem bil ob ugotovitvi, kako čisto nepredvideni vplivi in naključja lahko sprožijo usodne preokrete!

BORIS PAHOR: »SPOPAD S POMLADJO«, SAMOZALOŽBA, TRST 1978

SPOPAD Z ZIMO

1. *»Veliko prednost imate pred nami, ker ste bili priča takim stvarjem.«*
»Narobe. Vi imate prednost, ker lahko naredite, da vaš svet ne bo tako pogubljen, kakor je ta naš.« (B. Pahor: Spopad s pomladjo, 234)

Ko mi je pisatelj Boris Pahor poslal izvod svoje knjige, je napisal posvetilo: Mlademu prijatelju v spomin. Tisti s mi postaja vse bolj okrogel; spomin, rekvizit sentimenta, vse bolj o p o m i n . Kako naj opomin velja meni, ki sem doživljal vojsko samo literarno; ki mi je tuja vsaka pomisel na uporabo sile, ki sem v tem tako malo od tega trenutka, da mi ne verjamejo niti prijatelji ... Pa vendar; kaj ni v pokrajini mojega jaza tudi majhen skrit tabor z bodečo žico, kjer majhen, mikroskopski kapo vihti svoj mikronski bič; in ni obraz tega človečka prečudno podoben mojemu? Kaj ni blizu tega tabora prav tako majhna zgradba; če jo natanko pogledam, majhen Hitlerjev konzulat, ki skrit za svojo majhnost, varno tiska in razpečuje svojo propagando. Toda, kaj mikroskopskost! Tista nora, črnomagijska družčina Sebottendorfove Thule, ki jo je oblastni črnošolec Adolf razmaknil v mogočno SS, je štela kakšnih deset obsedencev. Torej je čisto prav, če me izkušen slovenski pisatelj, antifašist in antitotalitarist, opomni, da se tudi v moji duši lahko ponovi leto 1933. Posebej še, ko na dlani vidimo, kako se je to že zgodilo mnogim, ki so se v zgodovinski areni bili s pravim, braunauskim Hitlerjem. Toda eno je prekoračiti Odro v Prusiji — in drugo je prekoračiti Odro v duši ... Opomin je več kot potreben.

2. *»... kajti tudi upravljalci taborišč, katerih se je junak tega spisa rešil, so bili, čeprav skaženi, še zmeraj ljudje.«* (iz uv. op. B. P.)

Zelo redko najdemo v literaturi tako oster čut za človeško globino. Ali ni navidez kar bogokletno, če Pahor tudi največjim beštijam priznava status človeka? Za površen razum prav gotovo. Toda, ali zločinca ne osvobajamo velikega dela odgovornosti prav s tem, da ga prekrščujemo v zver? Ali ni najstrožja sodba prav v tem, da nihče ne more dezertirati iz svoje človeške narave in — dolžnosti? Za krščansko pojmovanje ne more dezertirati — tudi največji zločinec — niti iz magnetnega polja Očetove ljubezni! In kako udobno bi bilo za zločinca, ko bi mogel mutirati v — zver ...

In če je tako, potem tudi mi ne moremo dezertirati iz možnosti, da tisti skriti konzulat zraste v obsesijo.

3. *»Kako nenavaden občutek mora imeti človek, ko se vrne in spet svobodno hodi med drevjem. Kajne?«*

Zgodba romana teče v Franciji. Tam je sanatorij, tam je naš junak s svojo ljubeznijo — tam je zagotovljena svoboda izražanja v razponu od skrajne levice do skrajne desnice. Torej pišem o Franciji. Bili sta dve Franciji, ki podpirata slavolok v Parizu: Francija v odporu — in Francija v taboriščih. Tista v jurišu — in tista v ponižanju. Tista, ki je mogla sama nasprotniku podtakniti ogenj — in tista, ki je bila vržena v peči in sežgana.

Bojim se, da je povojna Francija preveč iz tiste jurišne, minerske, herojske formacije. Da v podjetnost Odpora ni znala umesiti žlahtnosti skrajnega ponižanja iz tevtonskih ognjev. Nihče ni tako izustil in izmeril meja človeka, kot oštevilčeno bitje taborišč. A to znanje je postalo junakom iz gozdov nekako nadležno in sumljivo. Do take mere, da so

preživali iz enega pekla morali okusiti še reprizo v domači režiji. Kar povejmo: De Gaulle nikoli ni mogel — in tudi ni hotel — razumeti in pritegniti Pahorja!

4. *»Kakor izobčeni smo!«*

Prizorišče in pomenljivost Pahorjevega romana je sanatorij. Najprej se neka pljuča skušajo pomiriti z zrakom, v katerem ni kužnih klic in pepela. Potem se neko izčrpano telo v celoti spoprijemlje z okoljem, ki je neskončno prijaznejše in hranljivejše od onega v »podružnici Buchenwalda«. Neka strpinčena duša si prizadeva ponoviti lekcijo ljubezni; obnoviti slovarček nežnega in osrečujočega — in pozabiti besedišče groze in smrti. V najgloblji plasti romana, ki jo moraš zaslutiti, je spet opomin. Da so šli v sanatorij tisti, ki so bili še najbolj zdravi ... vsa Evropa bi se morala zdraviti: na telesih, na čustvih, na razumu. Tisti, ki jih je povojna stvarnost na zgodovinski ravni odpisala, so šli na zdravljenje, oni najbolj bolni, pa so vzeli krmilo v svoje okužene roke, in krmarijo s svojimi ožganimi očmi in blodnimi možgani ... Pahorjev opomin nas nagovarja v zdravilišče, njegov roman je eden njegovih vrelcev.

vinko ošlak

SNEGOVI, KI TE OGREJEJO ...

(ALOJZ REBULA, SNEGOVI EDENA, LIPA KOPER 1977)

Župančič pušča žensko za seboj. V pesmi Umetnik in ženska pravi, da ni zmožna njegovih dalj. Tako se je kamenček s poganskega in vase zazrtega Olimpa prikotrljal v ljubljansko sobico.

Alojz Rebula pa je literarno razsekal umetnika v dve osebi, da bi mogel pogledati v žensko; da bi zaslutil, v katero daljo mu kaže in pomaga. Tako je na slovenska književna tla stopila noga sv. Pavla.

OB BABILONSKI REKI — pomiritev med umetnikom in žensko.

OB URI NAJKRAJŠIH SENC — pomiritev med grešnikom in žensko.

NEZNANO DREVO — črtica iz sveta bolne psihe, ki zadosti tistemu, kar je Vidmar v svoji srečni estetski uri zahteval od pisanja, z izrazom FANTASTIČNO.

POGLED NA HELESPONT — tu govori Kserkses takšne stvari, ki jih Kserkses nočejo niti brati ...

ARTIČOKIN CVET — odpiranje listov ... »Razklati se soncu in morju, razčesniti se severu in jugu ...«

NEKAM PRAZEN DOPOLDAN — britje Niča ...

SLOVENSKE EKLOGE — učna ura iz skrite Slovenije, iz kulture, ki je ne ureja Kulturna skupnost.

SNEGOVI EDENA — spet paralela z Župančičem. Iskarnje Rože Mogote, priročnik za gobarjenje v sinjem. Ženska ni več Eva. Marija.

SLOVENSKI ROMAN — od Litije do Čateža pri Levstiku se nakodra reaktivčev rep od Lendave do Buenos Airesa; od CK-ja do Sija slovenske svobode. Nekaj ima Inkret prav: od pisatelja čakamo prve uresničitve. Prvi roman sodobnega križevega potu Slovencev bo moral napisati Alojz Rebula. S tolikšno oblastjo nad besedo, s toliko snovi za pokončnost, s toliko strasti do resnice ... So snegovi, ki te ogrejejo. Je pisatelj, ki se še spominja Edena ...

vinko ošlak

**SERGIO SALVI, PATRIA E MATRIA Vallecchi,
1978. leta**

Moram reči, da sem s posebnim zadovoljstvom preučil knjigo, ki mi jo je prijatelj Salvi poklonil ob izidu. Izšla je pri založbi Vallecchi, naslov pa je čisto Salvijev: *Patria e matria*, kar bi v prostem prevodu pomenilo država in matični narod, pri tem bi pripomnil, da je v tem primeru miš-

ljena država, v mejah katere živijo poleg večinskega še drugi narodi ali narodne skupnosti.

Salvi je zanimiv pojav. Kot pesnik je bil znan še prej, preden se je začel baviti z vprašanjem nesvobodnih narodov, do tega preokreta pa je pri njem prišlo potem, ko se je pridružil združenju, ki se bojuje za zaščito ogroženih jezikov in kultur. Ko je uvidel velik pomen našega gibanja, je Salvi napisal esej »Odrezani jeziki«, spis pa objavil v reviji »Il Bimestre« v Firencah. Ta njegov prvi članek o problematiki jezikovnih skupnostih smo takrat objavili v »Zalivu« v prevodu Marije Kacinove. Zatem je izšla zajetna knjiga *Le nazioni proibite*, (»Prepovedani narodi«), kjer se Salvi poleg drugih zavzema tudi za sardinsko in furlansko narodno identiteto. Sledila je knjiga *Le lingue tagliate*, to se pravi, da je imela isti naslov kot prej omenjeni esej. Delo je odtlej doživelo že drugo izdajo in seznanilo italijansko javnost z obstojem treh milijonov državljanov italijanske republike, ki jim italijanščina ni materin jezik.

Zanimivo je, da je avtor potem, ko je prikazal célo panoramo prezrtih narodov, uvidel, da mora problem osvetliti tudi s stališča levičarske strani, kateri pripada. In takó se je znašel pred klavnim razmerjem, ki ga imata do narodnega vprašanja Marx in Engels. Izjema v marksističnem taboru so avstromarksisti, potem pa Lenin in Stalin; ta se je 1913. leta podal na Dunaj, da se tam spozna z mislimi avstrijskih marksistov. Danes, ugotavlja Salvi, je večina komunističnih partij zahodne Evrope gluha za vprašanje narodnih identitet.

Nadvse zanimiv je ta avtorjev ekskurz skozi zgodovino in stroga je njegova kritika marksistične omejenosti pri (ne) obravnavanju nacionalne problematike, vendar Salvi tudi upa, da bo prišlo do poglobljanja koncepcij, ki jih je zagovarjal Lenin. Pri tem bi seveda Salviju priznal, da je danes bolj malo teorij o narodu, ki bi se lahko uveljavile; menim pa, da se ne bi smel odrekati takim pogledom, kot je na primer Hérauyev. Pa tudi na Denis de Rougemonta ne bi smel pozabiti. In ne na Veiterja.

Salvi zadovoljno navaja katalonskega komunista, kar je

seveda lepo in prav, vendar je tudi Lenin teoretično kar sprejemljiv, ne smemo pa pozabiti, da je le-ta zagovarjal pravice narodov in celó pravico do samoodločbe, ker je bil prepričan, da je to najboljša pot za doseg *spojitve* narodov! Zato mi ni jasno, zakaj si Salvi želi vrnitve k Leninovi koncepciji, saj ne Kataloncem ne Baskom ne diši kaka spojitev s Španci!

Rekel bi, da je Salvi s tem svojim pregledom levičarskih teorij o narodu opravil zelo pomembno delo, zdi pa se mi tudi, da je sam prišel do meje, kjer se bo moral odločiti, da svoj marksizem dopolni, če mu je seveda pri srcu prihodnost nesvobodnih narodov; drugače se bo zapredel v tenko mrežo definicij in poddefinicij, bistvo vprašanja pa bo tudi njemu ušlo, kot je že marsikomu, ki mu je bil internacionalizem dražji kot posamezni narodni osebki.

Vsekakor je knjiga, kakor je že samo skrčen prikaz, pomembna, ker italijanskim intelektualcem prikazuje ne samo revščino večine tradicionalnega marksizma ob tem takó aktualnem problemu, pač pa tudi zdajšnjo zvestobo komunističnih strank teoriji, da je narodnost sinonim za državljanstvo, gledanje, ki ne sledi, kot pravi Lafont, jakobinski tradiciji, marveč tradiciji bonapartizma.

Za nas Slovence je Salvi interesanten, ker se večkrat obregne ob idejo, da je narodna identiteta sad kapitalizma in buržoazije, kot meni pglavitni slovenski teoretik o narodnem vprašanju. Salvi seveda zanj ne ve, vendar je za nas pomembno, da najdemo v drugorodnem avtorju potrdilo tez, ki smo jih v »Zalivu« od samega začetka zagovarjali: da je namreč narod prvobitna kategorija.

Nima pa Salvi pravega pogleda na slovensko preteklost; o tem mu bo treba pripraviti natančen prikaz, kajti ob branju kake površne brošure je Salvi prišel do zmotne predstave, da smo Slovenci morali na hitro poenotiti svoj jezik, ko smo v prejšnjem stoletju začeli boj za združitev slovenskih pokrajin v narodno celoto. Res je namreč ravno nasprotno, da smo na podlagi svojega jezika — in to od Trubarja dalje — sanjali o zedinjeni Sloveniji, ki smo jo v dobi romantike tudi politično formulirali.

Salvijevo knjigo bi vsekakor moral preštudirati vsak naš mlad inteligent, kateremu je do tega, da razširi svoje obzorje v teh vprašanjih; posebno pa bi moral Salvijevo delo predelati vsakdo, kdor skuša hoditi po svoji poti pri reševanju narodne problematike. Ne seveda zato, da bi v Salviju našel učitelja, pač pa zato, da bi ga Salvijevo iskanje spodbudilo k samostojni raziskavi.

b p

■

SAUL BELLOW: IL DONO DI HUMBOLDT.
Traduzione di Pier Francesco Pasolini. Rizzoli Editore.

»Prid, zidar, se les učit!« bi človek rekel ob tem romanu slovenskemu prozaistu, ki ga obvezno nosi med dvema ekstremoma, med nedolžnim — tudi socialističnim! — domačijstvom in med nedolžnim svetovljanskim nastopaštvom, kajpada v obeh primerih z istim provincialnim rezultatom. Namreč se učit sloga. To se pravi: opisa in dialoga, pripovedi in refleksije, na diagonali med kronističnim in kozmičnim. Učit se ne samo izražanja, ampak tudi zamolčevanja. Skratka, učit se pisanja, v teh časih nestilne, brezosebne, brezspolne, serijske slovenščine.

Je mogoče od Bellowa — nobelovca 1977 — odnesti še kaj poleg lekcije stila? Komajda. Mogoče nekaj ideologiziranja, ki pa ima premalo usodnostnega kritja, da bi se globlje zarezalo v bralca. Večkrat se ta radoživi sin Abrahama tudi spogleduje s cinizmom, v erotiki pa zna njegova prefinjena lepoumnost zdrkniti do neokusa. Škoda, ker bi sicer v Bellowu lahko imeli recimo ameriškega Thomasa Manna: a za kaj takega mu manjka nekaj evropske tragične zrelosti.

Dosti puhlih strani je v tej petsto strani dolgi knjigi, vredni Nobela na formalni ravni, ne na ravni duhovne sporočilnosti.

Sovjetskemu sistemu je v telesu pripovedi posvečenih nekaj uničujočih strani, zato bo knjiga težko izšla neokrnjena v socialističnih jezikih.

a r

KAREL MAUSER: ZEMLJA SEM IN VEČNOST.
Slovenska kulturna akcija. Buenos Aires 1978.
Uredil Tine Debeljak. Opremila Bara Remec.

Ob tej edini — postumni — pesniški zbirki sicer tako plodovitega prozaista Karla Mauserja se človek vpraša: je ta Gorenjec, izgnan 1945 iz Slovenije in ki je dokončal svojo življenjsko pot v ZDA, d u h o v n o sploh emigriral?

Saj je ta poezija tako tematsko kakor stilno vsa ujeta v naš domačijski zemljevid: na dvoriščih visi duh zrelih tepk, večerni oblaki raznašajo dim pastirskih ognjev, tudi botanika v teh verzih je slovenska, spominčiče in zlatice in lapuh in teloh in brin. Bridko je pomisliti, da je ta zaljubljenec v slovensko krajino moral v izgnanstvo zaradi — vsaj uradna motivacija je bila takšna — svojega nemškega priimka.

To je skromna poezija, sicer sad nedvomne lirične nature in oblikovne kultiviranosti, a ki sta morda zanjo Murn in Vodnik, ki ju Tine Debeljak v spremnem eseju omenja kot dva vzornika, preveliki koordinati: vsaj Murn je daleč, s svojo nedosežno občutljivostjo.

In vendar: to je poezija, vržena med delovnimi odmori na oljnat fabriški papir ob železni mizici v clevelandski tovarni (The Cleveland Twist Drill Co) —

A ne glede na to pretresljivo bivanjsko ozadje — naj ga primerjamo z vilsko-kavarniškim komfortom kakih naših proletarskih poetov? — bralec naleti tudi na kakšen imeniten verz. Na primer: Srce je polno, spoznanje teče čez robove. A kar daje tej zbirki njeno pričevanjsko ceno, je c r e d o , ki govori iz nje: umesen v prst in v kri.

To je dejansko poet, ki prosi Boga, naj mu da spozna-

vati stvari tako, kakršne so bile prvi dan stvarjenja (Skrivnost). Ki bi rad sklenil roke Bogu v zahvalo za lepote Michiganana, za pelod in obzorje in smreke in breze in jezera, ko jih ne bi moral držati na volanu (S poti po Michiganu): vsaj ena nepozabna podoba v tej zbirki! Ki ob ognju poslušaj, kako večnost v čas kaplja (Jesenska misel). Ki na durih noči berači za milost in luč (Beračenje). Ki ne samo verjame v vstajenje (Vstajenje), ampak ki je zmožen v ta naš izhlapeli evropski in slovenski čas napisati razkošne verze:

Kako sladko bo nekoč vstati iz prsti!
Vse žile srebra in zlata bodo odprte,
raztopljene bodo tekle prek ruševin sveta.

V besedarskem niču, v katerem se lovi sodobna slovenska pesniška proizvodnja, je Mauserjeva knjižica dragocen spomin na to, kar naj bi poezija bila.

Podatek s platnice: izdajo izredno lične knjige je omogočila pesnikova vdova gospa Marija Mauser z darovi prijateljev, ki so jih darovali ob pesnikovem pogrebu namesto venca na grob.

a r

**DENIS DE ROUGEMONT : L'AVENIR EST
NOTRE AFFAIRE, Paris 1977**

Denis de Rougemont je avtor znamenite knjige *L'Amour et l'Occident* (Ljubezen in Zahod), v kateri zagovarja dve zanimivi tezi: da so provansalski trubadurji v dvanajstem in trinajstem stoletju glede platonske ljubezni lirični izraz manihejsko-albižanskega pogleda na svet; in da je v vsi kasnejši evropski poeziji zaslediti vpliv te lirike, ki je poveličevala ženo in videla v nji posrednico za dosego popolnosti. A o ti njegovi knjigi bo potrebno spregovoriti posebej; tokrat jo omenjam zato, da poudarim velik ugled pisatelja, ki se že dolgo aktivno zanima tudi za reorganizacijo Evrope na podla-

gi deželnega principa. V tem smislu je 1970. leta izdal knjigo *Lettre ouverte aux Européens*, ki sem jo že omenil na teh straneh, lani pa delo, za katero bi se rad zavzel v tem kratkem zapisu: »Prihodnost je odvisna od nas.«

Rekel sem, da bi se zanj rad zavzel, to pa zato, ker je po moji sodbi to Rougemontovo delo dragocen priročnik za vsakogar, komur je pri srcu jutrišnja evropska usoda. Federacija Evrope, za katero se odloča avtor, ima namreč zelo malo skupnega z združeno Evropo, kakršno načrtujejo evropske zahodne države. Poglavitna teza avtorjevega načrta je namreč prepričanje, da mora biti izhodišče družbene ureditve oseba, ta pa lahko vpliva na dogodke samo takrat, ko je neposredno v stiku z dogajanjem, kar pa se spet lahko zgodi samo v primeru, da je družbena enota, o kateri mora odločati, razmeroma majhna.

Zdi se mi, da je ta poudarek na personalizmu izredno pomemben, ker z njim avtor odločno zavrača pojmovanje države kot nositeljice suverene oblasti. Seveda pa je to izvirno samoupravljanje, ki se začneja v občini, stopnjuje pa potem v deželi in federaciji, osnovano na principu pluralizma, ki sam lahko jamči demokratično ozračje tako posamezni osebi kot družbi v celoti.

Rougemont se kajpada zaveda, da so težave za uresničitev take zamisli velike; vendar se sklicuje na razsodno sposobnost evropskega človeka, početnika tehnično-industrijske civilizacije. Evropski človek, pravi avtor, bi se moral počasi prepričati, da se tako zahodne kapitalistične centrale kakor državni kapitalizem komunističnega vzhoda zavzemajo predvsem za ekonomski, materialistični razvoj družbe. Ker pa tehnika človeka ne izpolnjuje, je nujno, da pregledamo prehojeno pot in korigiramo smer po kazalcu duhovnega kompasa.

Za nas, ki se trudimo, da bi postali subjekt dogajanja vsi doslej nepriznani narodi, pa je Rougemontova kritika sedanjne družbe še posebno pomembna zato, ker pisatelj s tem, ko razveljavlja vsemogočnost države, podira predvsem tisto državo, ki se proglašča za predstavnico enega naroda (état-

nation), čeprav živi v njenih mejah več etničnih občestev; tako avtor odpira nepriznanim jezikovnim, etničnim, narodnim skupnostim zapornice, ki jim zdaj branijo, da bi pri gradnji nove evropske domovine sodelovali kot enakopravni osebki.

Njegov zagovor uvrstitve nesvobodnih narodnih skupnosti v evropsko dogajanje je nedvomno eden izmed najbolj uglednih posegov v tem smislu. Po njegovem je namreč zelo umestno, da se izoblikujejo regionalne enote na podlagi ekonomskih ali zemljepisno-političnih načel; vendar mora nova pregrupacija evropskega kontinentalnega območja začeti z ureditvijo, pri kateri bodo Baski, Bretonci, Okcitanzi itd. prav tako samostojne regionalne enote, ki bodo suverene na vseh področjih, razen na tistih, ki bodo po dogovoru domena federacije.

Knjiga je zakladnica izvirnih misli in bi vsekakor zaslužila slovenski prevod, ki ga pa žal ne bomo doživeli, ker je Denis de Rougemont nasprotnik vseh totalitarizmov in diktatur; tem bolj je zato potrebno njegovo delo priporočiti tistim mladim razumnikom, ki kljub modni superprodukciji levosučnih možganov želijo najti svoj pogled na svet.

b p

ANTON SKUBIC: ZGODOVINA RIBNICE IN RIBNIŠKE POKRAJINE. Za natis priredil notar Josip Lesar. Buenos Aires 1976. Ovitek: arh. Jure Vombergar. Založba, tisk in vezava EDITORIAL BARAGA S.R.L. Pedernera 3253, Buenos Aires.

To je knjiga, ki jemlje sapo. Ne samo s svojo monumentalnostjo, saj je v grafičnem oziru za zdomske kulturne razmere pravi čudež: 786 strani! V isti meri preseneča s svojim znanstvenim konceptom in svojo informativno vsestranostjo ter s svojo kar razkošno oblikovno dokumentacijo.

Naj navedemo vsebino poglavij.

I. Ribniška župnija, naddiakonija, dekanija. II. Ribniški župniki. III. Ribniški kaplani. IV. Ribniške podružnice. V. Svetna zgodovina Ribnice in Ribniške pokrajine. VI. Pravda ribniških kmetov. VII. Trgovina in obrt. VIII. Šolstvo v Ribnici. IX. Grad na Bregu. X. Turški pohodi. XI. Francoska okupacija. XII. Sumaričen pregled zgodovine Ribniške pokrajine.

V Dodatku sta dve imenitni dopolnitvi: Kronološki pregled važnejših dogodkov od leta 324 do leta 1918 ter Abecedni imenik oseb.

Mecena knjiga, ki je izšla ob stoletnici rojstva nekdanjega ribniškega dekana Skubica: ribniška rojaka mons. Anton Ilc in protojerej Karel Kozina.

Ribnica na Dolenjskem je lahko ponosna, da je dobila monografijo, kakršne nima niti kakšno stotisočglavo mesto.

a r

ANDRE' FROSSARD : 35 DIMOSTRAZIONI CHE IL DIAVOLO ESISTE. S.E.I. Torino.

Ne prav posrečena knjiga, večkrat prisiljena duhovitost, nepretresljiv stilni blišč.

Hudič piše avtorju vrsto pisem o vsem mogočem: o protestantskem spomeniku v Ženevi in o srednjem veku, o sv. Frančišku in o helsinški konferenci, o vesoljskih poletih in o koncu metafizične tesnobe, o gledališču in o kinu, o zgodovini in o psihanalizi, o upadu emocije in o Bogu kot Lepoti, o homoseksualnosti in o dialektiki ...

Vendar je to problematičen hudič: kar preveč gospod je v teh svojih akademsko zlikanih pismih, zleknjen v nekakšno salonsko razpuščenost, kar daleč od hudiča biblije in mistike. Nekam lepoumniški hudič, koktajlski hudič, pariški hudič ...

Frossard je tukaj žal daleč od resnobe in pretresljivosti ter eshatološke srhljivosti knjige-uspešnice »Srečal sem Boga«.

a r

**JOŽE PIRJEVEC : NICCOLO' TOMMASEO
FRA ITALIA E SLAVIA. Slavica/4: Serie a cura
di Giuseppe Dell'Agata, Cesare G. De Michelis
e Pietro Marchesani. Marsilio Editori, Venezia.**

Mladi slovenski zgodovinar, bivši dijak slovenske gimnazije v Trstu, se je v tej zajetni — 256 strani obsegajoči — monografiji spoprijel z likom Niccolò Tommasea, ene osrednjih intelektualnih osebnosti italijanskega Risorgimenta, v njegovih odnosih s slovanskim svetom. Avtor je častno opravil svoje delo: s široko bibliografsko razgledanostjo, ki je vključila tudi arhivsko gradivo, s čutom za kulturno-zgodovinsko »daljo in nebeško stran« in, kar je v slovenskem zgodovinopisju glede na njegovo neprebavljivo stilno tehnološkost več kot redkost, s skoraj literarno razgibanim slogom, v kar bleščeči italijanščini. Slovencu pa je ob tem branju le pusto pri srcu ob ugotovitvi, kako je Slovenija odsotna iz te knjige, čeprav se ji je njeno dogajanje tako rekoč križalo nad glavo. Seveda ne po krivdi avtorja, ampak po krivdi politične neobstoynosti Slovenije v Tommaseovih dneh. Edina bežno omenjena Slovenca: Jernej Kopitar in Vincenc Klun.

Še en časten memento za avtorja, v času kar vedre vdanosti v poitalijančenost tolikih slovenskih priimkov: »... sinovska pietas je navedla avtorja pričujočega dela, da ga je podpisal z imenom očetov, z imenom, ki ga je bil fašizem iz Pirjevec 'vrnil v italijansko obliko' Pierazzi ...« (Uvod)

a r

**MILENA GOBEC, BRED A LONČAR:
SLOVENIAN LANGUAGE MANUAL -
UČBENIK SLOVENSKEGA JEZIKA,
I. II. knjiga. Slovenski ameriški inštitut**

Prekasno smo dobili dve zajetni knjigi (334 - 435 strani), da bi nam o njih strokovnjak napisal oceno; vendar se

nam zdi prav, da že zdaj poudarimo pomembnost dela, ki omogoča na območju angleškega jezika živečim slovenskim ljudem, da jim njihova materinščina postane spet domača.

Razveseljivo je, da sta se sestave učbenika lotili avtorici, ki poznata položaj in potrebe našega življa, zakaj tako sta lahko podala snov v obliki, ki je najbolj primerna.

Vsekakor gre za podvig, ki je, sodeč po poročilih, ki smo jih brali v raznih časnikih, doživel nenavaden uspeh. Seveda je zaupanje v zopetno odkrivanje slovenščine pri ljudeh, ki jih poplavlja tuj jezik, znamenje velikega optimizma; vendar pa je na drugi strani spet neizpodbitna resnica, da je vsepovsod zaznati potrebo po »vračanju k izviru«. O tem se zdaj bolj in bolj prepričujejo (tudi proti svojemu hotenju) tako vlade kot stranke, in morebiti ni daleč čas, ko bomo sedanji »anahronistični tradicionalisti« prišli na svoj račun.

Avtoricama in Slovenskemu ameriškemu inštitutu vse priznanje. Naslov, kjer se delo lahko naroči, pa je: *Slovenian Research Center of America - Slovenski ameriški inštitut*, 29227 Eddy Road, Willoughby Hills Ohio 44092 U.S.A.

b p

STORIA DELL'OPERA (ZGODOVINA OPERE) - založba Utet

V drugem delu II. zvezka Zgodovine opere založbe Utet Piero Derossi podaja po obsegu kar dostojen pregled glasbenega ustvarjanja pri jugoslovanskih narodih. Pri tem je pomembno, da za dobo 1815-1919 avtor ločeno obravnava razvoj opere pri Hrvatih, Slovencih in Srbih; pri pregledu dobe po letu 1919, to je od nastanka Jugoslavije dalje, pa se je odločil za grafično nepoudarjeno ločitev po narodnosti, čeprav potem te v bistvu vendar ločuje. Tak prijem pa je seveda nedosleden, saj gre za narode, ki imajo svojo lastno identiteto tako pred nastankom Jugoslavije kakor po njem!

Da avtor enači narod z državo, je razvidno tudi iz uvoda, kjer govori o jugoslovanskem narodu (nazione), ki da s težavo premaguje notranja etnična trenja.

A ne glede na to pripombo je vsekakor zelo pozitivno, da delo tako pomembne založnice prinaša pregled tudi slovenskega opernega snovanja; pri tem moram še posebno poudariti, da so omenjena tudi glasbena prizadevanja slovenske skupnosti v Trstu in Gorici. Da je do tega posrednega priznanja enotnega slovenskega kulturnega prostora ne glede na meje prišlo v italijanski znanstveni publikaciji, pa je vsekakor zasluga doktorske teze prof. Aleksandra Rojca, teze, ki je potem izšla v brošuri, o kateri smo že spregovorili v naših fleših. Zato pa je pomanjkljivo, da Piero Derossi v tekstu sicer omenja A. Rojca, ne navaja pa njegove teze v bibliografskem seznamu.

Ko je že govor o tem našem mladem pianistu in glasbenem kritiku, naj omenim še njegov prispevek v študiji, ki je letos izšla v Padovi, o Paganinijevih nastopih v Trstu (Bruno Tonazzi, *Paganini a Trieste*, ed. Zanibon). Aleksander Rojč je s svojimi prevodi posredoval povezavo s tedanjim glasbenim življenjem v Ljubljani, kjer je tamkajšnje Filharmonično društvo 14. oktobra 1824 celó podelilo Paganiniju diplomu častnega člana, da bi ga privabilo v Ljubljano, pri čemer pa ni imelo uspeha.

b p

»Potrebno pa ni le, da pregledamo, koliko je staro ohranjeno, marveč še bolj, koliko je raslo sorazmerno z novimi življenjskimi tokovi v svetu tudi po naših vaseh in občinah vse tisto, kar nam je za ohranitev neobhodno potrebno. Vsak dom, vsako posestvo, vsako gospodarstvo nam je del narodnega premoženja, ki ga moramo varovati, da nam ne propade, marveč se vzporedno s svetovnimi silami krepi in raste.«

Jakob Šolar, *Dejanje*, 1938, I.

SVOBODNA TRIBUNA

TRŽAŠKI ZVON

NEKAJ BESED O »MARKSISTIČNI ETIKI«

Letošnja tržaška *Mladika* je začela objavljati dnevnik Lada Piščanca, mladega duhovnika, razgledanega inteligenta in pesnika, ki je bil po nedolžnem obsojen na smrt zavrlo pokola slušateljev partijske šole v Cerknem januarja 1944. Pozneje so namreč odkrili, da je bil ovadah v samem vodstvu partizanskega poveljstva. To je zdaj znana stvar in tudi poročevalec o prvi številki *Mladike* v slovenskem tržaškem dnevniku j. k. prizna, da so »kasnejša odkritja postavila v dvom, da bi imel on sam (to je Lado Piščanc) kakšno neposredno zvezo z dogodkom«.

Pri tem bi pripomnil, kako skrajno flegmatično člankar ugotavlja, da padli duhovnik ni bil neposredno v zvezi z izdajo. Tudi malo ne pokaže, da obžaluje krivičen konec mladega življenja oziroma dveh življenj, ker s Piščancem je bil usmrčen tudi duhovnik Ludvik Sluga.

Gre namreč za zelo značilno razmerje komunista do človeka drugačnega svetovnega nazora; zakaj ko bi bil po krivici izgubil življenje komunist, bi seveda ne manjkali stolpci občutenega nekrologa.

Kajpada mi bo kak dobronameren prijatelj spet dejal, da sem naiven, ko pričakujem, da bo tisti, ki se ima za dokončnega oblastnika, kdaj priznal kako svojo zmoto ali hudo delstvo. Strinjam se seveda s tako pripombo; vendar bi pri tem dodal, da nima pomena predlagati ljudem spremembe družbenega sistema, če nosilci nove družbene ureditve ravna jo po pravilih stare makiavelistične etike. Za dosego takih smotrov ni potrebna krvava revolucija, zadošča nam kar pluralistična družbena ureditev, katero bi skušali tu pa tam malo zboljšati.

Moj odklon take totalitarne etike, tudi če se le-ta javlja s socialističnim predznakom, je toliko bolj upravičen, ker se

urednik tržaškega slovenskega dnevnika v isti sapi, ko tako hladno ugotavlja Piščančevo nedolžnost, upré sodbi *Mladike* o vrednosti romana Toneta Svetine »Ukana«. To delo je pisec v *Mladiki* označil kot: »Ilijado za slovensko polinteligenco in za slovenski polokus.«

To se pravi, da ideološko drugače usmerjen človek ne sme imeti kritičnega mnenja o romanu, ki obravnava partizansko vojskovanje, če ima komunist táko delo za vsega spoštovanja vredno umetnino!

Ne samo, pač pa, če ta roman po svoje ocenjuješ, ti nekdo hitro pripiše še hujši greh. Tako se namreč omenjeni člankar sprašuje: »Kaj pa če se v tej oceni (Ukane) skriva samo odnos uredništva revije do celovitega narodnoosvobodilnega boja na Primorskem?«

Tako poročevalec o prvi številki *Mladike*, namesto da bi na dostojen način povedal o zmoti, v katero je zašlo vodstvo partizanskih čet ob obsodbi Piščanca in Sluge, zdaj brez stvarnih razlogov *tržaškim* katoliškim ljudem nečastno podtika mišljenje, ki ga niso nikjer izrazili.

Namesto, da bi skušal popraviti krivico, storjeno za časa boja, zdaj spet niza novo krivico, s tem pa tudi nazorno prikazuje, kakšno etiko nam ponuja v zameno za tradicionalno, ki naj bi jo kot starokopitno zavrgli.

K temu bi še dodal, da mi ni do tega, da bi ocenjeval roman, ki je uredniku slovenskega dnevnika tako pri srcu; rekel bom samo, da je podoba Lada Piščanca, ki postane v romanu Piškur, *nečedna potvorba resnice*. Pisec seveda lahko opiše nekega duhovnika, kakor mu je bolj prav, vendar ne takrat, ko gre za zgodovinsko osebo, še posebno pa ne v tem primeru, ko številne priče pisca lahko postavijo na laž.

Zato je pisanje o Ladu Piščancu v »Ukani« sad starega liberalnega protifarovškega nastrojenja matičnega središča; poleg vsega pa je potrebno omeniti tudi to, da ni pisec do primorskega protifašističnega duhovnika niti toliko fair, kolikor je fair do gestapovskega častnika!

Po vsem tem pa zdaj seveda tudi jaz pričakujem, da bo kdo pripomnil, ali se za mojim komentarjem »ne skriva moj

odnos do celovitega narodnoosvobodilnega boja na Primorskem«!

b p

BESEDNA IGRA

V slovenskem koroškem tedniku sem naletel na članek, ki poroča o srečanju predstavnikov koroških slovenskih levičarskih organizacij s predstavniki slovenskih levičarskih organizacij v Italiji.

Gre za eno izmed povezav, ki naj opravičijo in obenem nadomestijo umik teh slovenskih organizacij iz strankarskega spoprijema in političnega boja. Svoje levičarske člane so namreč takó v Italiji kakor v Avstriji oddali kot volivce levičarskim strankam večinskega naroda. Tako strategijo narekuje matično središče, omenjene organizacije pa jo načrtno izpolnjujejo, čeprav z njo posredno prispevajo k razširitvi asimilacijskega procesa.

No, a naj se povrnem k članku, ki sem ga omenil poprej!

Vsebina ni zanimiva, periodično se namreč ponavlja kot letni časi.

Pomemben je naslov. Takó se glasi: *Obisk pri italijanskih Slovencih*.

Kar sijajen, kajne?

In verjetno je tak, ker slovenski ljudje v Avstriji zmeraj poudarjajo svoje avstrijstvo, čeprav slovenski listi tam izrecno ne pišejo o avstrijskih Slovencih.

Vendar je táko naslavljanje simptomatično, kajti v resnici gre tokrat za srečanje voditeljev, katerim ne zadošča, da smo po vseh pravih italijanski državljani, pač pa bi radi, da bi se v italijanskih strankah tudi zares čutili italijanski Slovenci.

Morebiti kdo poreče, da gre samo za besedno igro.

Saj, saj, a bi bilo vse dosti manj klavrno, ko bi zares šlo samo za nenavadne anagrame!

b p

ŠE ENA ZAPOZNELA S KOROŠKEGA

Tokrat sta na vrsti bilčovski domačin Miha Zablatnik in njegova življenjska družica Ingrid. Kot vsak avstrijski državljan morata tudi onadva plačevati cerkveni davek, vendar pa se je gospod Zablatnik postavil po robu pozivu, ki mu ga je najpoprej škofija, potem pa sodišče poslalo samo v nemškem jeziku. Ta izredni Slovenec je vsa pisma vrnil, češ da naj mu pošljejo tako pismo, ki bo upoštevalo pravice avstrijskega državljana slovenskega rodu.

No, sodnik celovškega okrajnega sodišča se je ob takem početju zamislil in prišel do sklepa, da je človek, ki vrača njegova nemška pisma in zahteva slovenska, najbrž nerazsoden, to je, da ni zmožen odgovarjati za svoja dejanja. Zato mu je zaprétel, da ga bo dal pregledati.

Takemu postopku pravijo v ti zanimivi državici dunajskega valčka ENTMÜNDIGUNSVERFAHREN.

Smoter takega postopka: omejenega človeka postaviti pod skrbstvo.

Nekak ostanek iz srednjega veka torej.

In to v državici, ki se poteguje za to, da bi postala sedež nekaterih forumov Združenih narodov!

Mene pa seveda ugled Avstrije zanima samo do neke mere, bolj mi je tako početje snov za razmišljanje, da tam také ravnajo s slovenskim človekom, medtem ko so slovenski listi v matični državi polni slavospevov o ugledu, ki ga uživajo v svetu, pa tudi zvrhani trditev, kakó jim je pri srcu skrb za ločene dele narodovega telesa itd.

Ta dvojnost papirnatih parol na eni strani, na drugi pa trpka resničnost položaja slovenskega človeka na Koroškem, ima pridih tragičnosti.

Mučno dilemo, v kateri se nahajamo, pa še toliko bolj poudarja dejstvo, da se predstavnik slovenskih levičarskih organizacij pri nas pred leti ni nič pomišljal, da bi se vedel kot zgoraj omenjeni koroški sodnik. Ko je ta naš predstavnik razlagal, zakaj sem odklanjal takratno matično razmerje do

zamejskih problemov, je povedal, da sem še zmeraj obseden od taboriščnih strahov!

Tako je krog sklenjen:

Nepriseben je Zablatnik; nepriseben pa tudi tisti, ki zahteva, naj se matica zavzame za Zablatnikove pravice.

Na sredi tega zakletega kroga pa smo vsi, ki bi radi verjeli v vrednote medvojnne samozavesti, a se pred nami takó z leve kakor z desne zmeraj znova režijo sarkastične maske.

b p

PS. NAŠ TEDNIK poroča 23.11.78, da je cerkvena finančna zbornica krško-celovške škofije izdala dvojezični obrazec za cerkveni davek! Lepo. A vprašanje tistega sodnika — in njemu podobnih — ostaja odprto.

IZ PISEM »KATOLIŠKEMU GLASU«

»In prav sprejetje zazidalnega načrta za Gorico, ki tako uničuje posega v življenjsko tkivo Slovencev, jasno kaže, da se demokristjani, kadar gre za protislovenske ukrepe, povežejo tudi s komunisti in sprejmejo, dasi z različno medsebojno taktiko, ustrezne sklepe. Dejstvo, ki ga pisec poročila v »Katol. glasu« spet zamolči. Pravi namreč, da so se pri glasovanju vzdržali predstavniki PSI in PCI. V resnici pa sta se od komunistov vzdržala samo dva, drugi štirje pa so zapustili dvorano. In to prav ob glasovanju. In ta njihov odhod je očitvidno omogočil, da je bil protislovenski načrt sprejet. Iz takega ravnanja ni mogoče povzeti drugačnega sklepa kot to, da so bili demokristjani in komunisti medsebojno dogovorjeni. Komunisti so se torej glasovanja »vzdržali« in s tem navidezno opravičili zaupanje njihovih slovenskih volivcev.«

Zaskrbljen goriški Slovenec
Iz pisma »Kataloškem glasu«
»Katoliški glas«, 19. okt. 1978

KRATKA SLOVENSKA SLAVISTIKA

Dne 28. in 29. oktobra 1977 je bilo na Bledu strokovno zborovanje slovenskih slavistov. Zadevno gradivo je zdaj izšlo v povečani 6. številki revije Jezik in slovstvo.

»Razpravo podajamo v skrajšani obliki,« pravi uredništvo v uvodu. Dejansko pa bralec naleti na eno samo vpadljivo skrajšanje. Namreč magnetograma zdaj že pokojnega generala Jake Avšiča, ki je na Bledu — edini — načel vprašanje slovenščine v vojski. Znano je namreč, da je v JLA edini dopuščen jezik srbohrvaščina. Ali ne bi že iz pietete do generala, ki je na Bledu govoril že hudo bolan, Jezik in slovstvo objavilo celoten magnetogram? Končno je sam Tito 29. novembra 1943 v Jajcu obljubil Avšiču, da bo slovenščina ostala komandni jezik, kakor je bila med vojno.

Ne bi bilo Avšičevo argumentiranje tehtnejše kakor na primer zatrjevanje Brede Pogorelec, da je bil slovenski slavist nekoč eksponent meščanske prisile? Ali dokazovanje Slavka Kremenška, da se je slovenska inteligenca navduševala za zbiranje narodnega blaga v imenu slovenskega meščanstva?

MRTVA SLOVENSKA KRITIKA

»Imamo literarno kritiko, kakršno pač imamo in zmremo, manjka pa nam kritika te kritike, polemika, dialog, ustvarjalno kresanje mnenj, različnost.«

Tako je izjavil v intervjuju Titu Vidmarju dr. Boris Majer, član predsedstva CK ZKS in predstojnik Marksističnega centra.

Vprašanje dr. Majerju: ne bi konkretno pomagal razgnati to mrtvilo in dati slovenski kulturi vsaj videz neke dialektike, če že pluralistična dialektika ni mogoča, na primer s tem, da bi odtegnil anatemo nad revijo Prostor in čas?

»Dolgočasno je, če lahko vnaprej uganeš, kakšna bo kri-

tika, brž ko veš, kdo jo je napisal in o kom,« pravi isti dr. Majer v istem intervjuju.

A še bolj dolgočasno je, če lahko vnaprej uganeš, da bo v intervjuju dr. Majer ceneno teoretiziral o spolu marksističnih angelov, slovensko mlakužo pa pustil natanko tam, kjer se smradi že leta.

ČESTITKE SKGZ dr. DORČETU SARDOČU

V poročilu, ki govori o obisku delegacije Slovenske kulturno-gospodarske zveze pri dr. Sardoču, da čestita k visokemu življenjskemu jubileju tega pomembnega Slovenca, je tudi ta odstavek:

»Pogovor je nato zaobjel tudi današnja pereča vprašanja Slovencev v Italiji, pri čemer je prišla do izraza ugotovitev, da je tudi v današnjih pogojih naših narodnostnih prizadevanj potrebna ofenzivnost, da dosežemo svoje pravice.«

Menimo, da bi vsaj v poročilu o človeku, ki je pred vojsko dal nam vsem zgled »poguma in brezkompromisnosti«, kot je navedeno v člančiču, — menimo, da bi vsaj ob takih priložnostih ne uporabljali demagoških izrazov, kot je tista tragikomična »ofenzivnost«.

SADOVI VKLJUČEVANJA KOROŠKIH SLOVENCEV V AVSTRIJSKE STRANKE

»S tem vključevanjem v (avstrijske) stranke smo postopoma izgubljali Slovenca za Slovencem. Ne toliko, da se je posameznik sam nujno ponemčil, vendar mu je bilo onemogočeno zaradi poklicno socialnega napredovanja aktivno delovanje v manjšinskih organizacijah. Mi, *Zveza slovenskih organizacij* in *Narodni svet* tem ljudem nismo nudili (nismo

mogli?) alternative. Tako so se odtujili osrednjim organizacijam, mislim, najboljše glave. Danes se je vsaj *Narodni svet koroških Slovencev* docela oddaljil od avstrijske ljudske stranke.«

Karel Smolle
Novi list, 26.10.1978

O ŠTEVERJANCIH, KI NISO VOLILI SLOVENSKE SKUPNOSTI

»Nekateri so volili za DC (Krščansko demokracijo), ker se bojijo komunizma.

Drugi so volili PCI (Italijansko komunistično stranko), ker so proti »nesramni DC«, ki že toliko let »nepošteno vlada«.

Vsi ti Slovenci-Števerjanci so se pošteno ušteli.

Tisti, ki je volil za DC, se je zdaj v pokrajinskem svetu v Gorici znašel v objemu s PCI.

Tisti, ki je volil za PCI, torej proti DC, se je znašel v takem položaju, da jo zdaj podpira!

Trideset let so »napredni Števerjanci« zmerjali »nenapredne« Števerjance, da podpirajo DC, da so sužnji DC, da so se prodali DC ...

Sedaj prav ti držijo gor pokrajinski odbor, ki je sestavljen izključno in samo iz odbornikov DC ...!

Števerjanski vestnik, sept - okt. '78

OB ČRTICI PREŽIHOVEGA VORANCA 'DOBRO JUTRO'

Kaj bi dejal koroški pisatelj Prežihov Voranc, če bi pristvoval sestankom in zborovanjem števerjanskih pripadnikov PCI in PSI, ki so na takih sestankih prisiljeni govoriti italijansko, čeprav so v svoji rodni vasi, zato ker pride med-

nje italijanski »šegretar« iz Gorice in ne zna ali noče govoriti naše slovenske govornice?

Morda bi se zjokal. Saj to je potujčevanje.

Morda bi napisal še lepšo črtico, kot je zgornja iz *Solzic*.

Kaj bi dejal, ko bodo kaki slovenski pripadniki PCI, PSI in DC na bližnjih pokrajinskih in deželnih volitvah volili italijanske kandidate, ki nimajo z našo vasjo nobene zveze, in bodo s tem zatajili svoje slovenske ljudi, ki jih je izbrala *Slovenska skupnost*?

Števerjanski vestnik, junij '78

MODROST TISOČLETIJ

»A se tudi bojim, da bi postal pravi Amerikanec, zakaj to bi pomenilo izgubo moje identitete. Manjšina se zmeraj prilagodi večini. Slabotni se prilagodi močnejšemu. Vendar, kdor se resnično zaveda svojega dostojanstva, ta se ne trudi, da bi posnemal druge. V glavnem govorim jidiš ... Mislím, da je ideja o stapljanju jezikov zgrešena. Nobenega razloga ni, da bi pozabili na svoje korenike, če naj uporabim izraz, ki je zdaj v modi. Lahko poženemo nove, pri tem pa ostanemo zvesti svojim ...«

Nobelovec Issac Bashevis Singer
»Il Corriere della Sera«, 24.10.78

REZGET MLEČNOZOBEGA ŽREBETA

»Profesor ... govori ... zagnano in pobožno ... o 'slovenstvu' in o naraščajočem zanimanju mladih Amerikancev daljnjega slovenskega porekla za svoje 'korenine-the roots', govori in nas pelje skoz univerzo, restavracije in galerije in predavalnice, govori o slovenstvu venomer, neutrudljivo, pa o 'etničnih študijih' — in vendar vseskoz o slovenstvu kot nekakšni 'vrednoti', slovenstvo, slovenstvo, slovenstvo ...«

Andrej Inkret
Amerikanski dnevnik
»Delo«, 3. junija 1978

Un faux monnayeur

V svoji knjigi »Nevarna razmerja« je Jože Javoršek iz odlomkov mojega »Mini dnevnika«, ki je 1974. in 1975. leta izhajal v »Novem listu«, skoval tri pisma, na katera zatem seveda sproščeno odgovarja. Koliko se tako početje sklada s pisateljsko etiko, je kajpada druga zadeva; Javoršek pa si zavoljo tega prav gotovo ne bo belil glave!

No, v odgovoru na moje tretje »pismo« Javoršek tako moč druje:

»Zlobni (in dobro poučeni) jeziki govorijo, da si propadel v matematičnem razmerju s podporo, ki si jo od Ljudske republike Slovenije dobival po svojem prihodu iz Pariza v Trst in ti jo je izposloval dobri Francè Bevk. Kolikor bolj je podpora padala in usihala, toliko bolj se je dvigala tvoja jeza na matično domovino. In ko je podpora docela skopnela, je docela skopnela tudi tvoja ljubezen do socializma.«

Dobro poučeni in nič zlobni ljudje pa vejo, ker sem o tem pisal v brošuri, posvečeni Kocbeku za sedemdesetletnico, da so se dogodki razvijali čisto drugače. Ker nisem mogel ne v »Primorskem dnevniku« ne v »Razgledih« objaviti svojega zagovora ocene »Strahu in poguma«, sem 1.5.1952. leta pisal Bevku (glej pismo v omenjeni brošuri!), da se bom odpovedal podpori, če mi ne bodo zadržali svobode pisanja. Podporo pa sem prejemal (petindvajset tisoč lir na mesec) od Prosvetne zveze v Trstu, ker me šolska oblast, kjer so imeli odločilno besedo begunci, ni hotela namestiti kot profesorja.

Seveda je bil »dobri« Bevk popolnoma brez moči, odgovornim pa je bila zelo malo mar moja pisateljska svoboda. Takó sem zagovor svoje ocene izdal v samostojni brošurici »Svobodna polemika«; spomladi 1953. leta pa smo demonstrativno izdali »Sidro«!

To se pravi, da podpora ni »usihala«, pač pa je usahnila potem, ko sem se odločil za samostojno pot, ti moji odločitvi pa so sledile represalije, ki so za takó imenovano neposredno demokracijo normalne: odpustili so iz službe tudi mojo ženo.

Odtlej, od novembra 1953, sem profesor in me, kot vse učitelje in profesorje v Italiji, plačuje zadevno rimsko ministrstvo.

Javoršek pa ne bi bil to, kar je, če ne bi stvari postavljaj na glavo, jih čudno začinjal ali celó neplemenito ponarejal.

To glede podpore; o drugih izredno globokoumnih mnenjih, ki jih o meni niza v svoji novi knjigi, pa kdaj kasneje vse bolj izčrpno in temeljito.

Boris Pahor

Trst, 20.1.1979

POPRAVI!

POPRAVKI V PREJŠNJEM ZALIVU

- str. 14 8. vrsta od spodaj — namesto čelu bodi čelo
- » 15 24. vrsta od spodaj — na koncu vrste dodati *menda*
- » 15 22. vrsta od spodaj — postaviti piko po letnici 1914. Črtati vse drugo kar sledi v tistem odstavku.
- » 15 Med 20. in bivšo 21. vrsto od spodaj, vriniti sledeče stavke:
Prof. Nicostrato pove, da »je bil Oratorij otvorjen v nedeljo 23. oktobra 1898 v prisotnosti dvanajstih fantov. Prihodnjo nedeljo 30. oktobra jih je bilo sto-deset.« (186 - str. 33)
Šantjakobčani so pravili da »morajo tam fantje tudi moliti.«
Leta 1912 je nadvojvodinja Marija Jožefa povabila Salezijansko godbo naj igra 5. julija v Miramaru. Koliko mladih godcev iz slovenskih družin je ti-stega dne tam igralo?
- » 17 3. vrsta navadnega tiska od spodaj — črtati besedi že ter poslana
- » 17 3.-2. vrsta navadnega tiska od spodaj — namesto Dunaj bodi Dunaju
- » 18 1. vrsta navadnega tiska od spodaj — namesto Vile' bodi Ville'
- » 18 Zadnje tri vrste ležečega tiska popraviti tako-le: *cismi*, str. 138, 295, 296, 297, itd. Zanimivo je to poglavje. (*Duhovščina in italijanstvo - Il clero e l'italianità*). (200)
- » 34 2. vrsta od zgoraj — namesto Statthalter bodi Statthalter

Bralce prosimo, da v eseju *Ivane Suhadolc* v prejšnji številki revije in sicer na strani 79 v 12.-13. vrsti zamenjajo besedo »provansalsščina« s pravilno *retoromanščina*.

NAPROŠENI OBJAVLJAMO

Slovenski visokošolski sklad »Sergij Tončič« razpisuje nagrado »Dr. Frane Tončič« za najboljšo študijo izpod peresa slovenskega visokošolca v Italiji po tem

pravilniku :

1. Avtor mora biti slovenske narodnosti in mora imeti svoje stalno bivališče v deželi Furlanija-Julijska krajina.
2. V teku sončnih let 1977 in 1978 je avtor moral biti visokošolski študent ali je v istem obdobju moral končati visokošolski študij.
3. Avtor mora do 30. aprila 1979 poslati k Narodni in študijski knjižnici, Trst, ul. S. Francesco 20, študijo (razpravo, disertacijo ipd.), ki je nastala ali ki je bila objavljena v teku sončnih let 1977 in 1978; ta študija mora pomeniti obogatitev slovenske kulture, zgodovine ali znanosti.
4. Študije bo v teku meseca maja 1979 pregledala in ocenila posebna komisija, ki jo bodo sestavljali predsednik Sklada prof. Pavle Merku, blagajnik Sklada dr. Boris Kuret in slovenski znanstvenik, ki ga bo imenoval odbor Sklada; komisija bo lahko pritegnila k sodelovanju kot svetnike brez pravice do odločanja še strokovnjake iz ved posameznih študij. Po opravljeni analizi vseh študij, ki bodo prispele do določenega roka, bo komisija določila, katero študijo nagraditi, in bo svojo odločitev utemeljila pismeno.
5. Nagrada v znesku 500.000 (petstotisoč) lir je ena in nedeljiva.
6. Naslov nagrajene študije in ime njenega avtorja bosta objavljeni na prihodnjem občnem zboru Sklada v petek, 1. junija 1979, ali, če bo zaradi višje sile treba ta datum prenesti, čim prej po tem dnevu. Po občnem zboru bo odbor Sklada obvestil javnost o tem preko sredstev javnega obveščanja.
7. V primeru, da ni nagrajena študija še objavljena, jo bo odbor Sklada priporočil za objavo kaki slovenski založbi.
8. Ta razpis s pravilnikom je Sklad dne 19. decembra 1978 depoziral pri notarju Vladimiru Clarichu v Trstu.

V Trstu, 13. decembra 1978

